د تتمة البيان في تاريخ الافغان
پښتو ژباړه

د پښتو ژباړي
د محمد رفيق حبيبي په قلم

ترتيب، سمون او لمنليکونه
د محمد معصوم هوتک
۱۳۸۵ل = ۲۰۰۶ع

www.potakonline.com
Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تتمة البيان في تاريخ الافغان پښتو ژباړه

تتمه البيان فی تاريخ الافغان د علامه سيد جمال الدين افغان (1839 _ 1897ع) ليکنه ده، چي په 1318 هـ ق = 1901ع کال په مصر کي د علامه سيد تر مړيني ثلور کاله وروسته چاپ سوي ده. د ليکني ژبه يې عربي ده. دا کتاب په 1318 هـ ش کال د اروابناد محمدامين خوګياني په قلم په پارسي ژبه ژباړل سوی او په کابل کي چاپ سوی دئ[1]. تر پارسي ژباړي ثلو ښنت کاله وروسته بيا نوموړی تاريخ د ښاغلي محمديوسف منصور په قلم پښتو ژبي ته راواړول سو او د "پښتو اکاډمي بلوچستان" له خوا په 1979 ع کال د پنځو سوو ټوکو په تېراژ د کوټي په اسلامي پريس کي د عبدالرحمان بابړ په کتابت چاپ سو. د دغي پښتو ترجمې نوم يې (تاريخ الافغان) اينبی دئ. د ژباړي ټول چاپي مخونه 190 ته رسېدلي دي. په سر کي د ښاغلي يوسف منصور په قلم دوه مخه سرليک لري، وروسته "د کتاب ترتيب" (فهرست) 3 مخه او بيا د سيد جمال الدين افغان لنډه سوانح (5مخه) راغلي ده چي دا هم د يوسف منصور په قلم ليکل سوې ده. په دغه ژباړه کي د هري برخي له پاره عنوانونه ټاکل سوي دي چي که زه خپلي حافظې بې لاري کړی نه وم، ګومان کوم په عربي اصل او پارسي ترجمه کي، چي زما تر نظر ډېر وخت پخوا تېر سوي دي، نسته.

[1] ښاغلی غوث خيبري د اروابناد مولانا محمدامين خوګياني له خولې ليکي چي مولانا مرحوم غوښتل دا کتاب په پښتو وژباړي خو د وخت د مطبوعاتو د مستقل رئيس مرحوم صلاح الدين سلجوقي په امر يې له پښتو ژباړلو څخه تېر سو او په پارسي يې ترجمه کړ، (وګ:- پښتانه د کلتوري ښکېلاک په ځنځيرونو کي- 241، 242 مخونه- 1381 ش چاپ). خو اروابناد استاد بېنوا (1363 ش مړ) د اوسني ليکوال د لومړي ټوک په (343) مخ کي د اروابناد مولانا خوګياني د معرفي په برخه کي ليکي چي مولانا صاحب د سيد جمال الدين افغان د تتمه البيان في التاريخ الافغان پښتو او فارسي ترجمه کړېده، چي فارسي ترجمه يې په کابل کي خپره سوېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښاغلي يوسف منصور په خپل "سرليک "کي ويلي دي:

"تر کومه حده پوري چي زما معلومات دي په دې ملک کښي د ننه اول وار د کوټې پښتو اکيډيمۍ ته دا شرف حاصل دې ـ چي هغه د دې کتاب د پښتو اشاعت دپاره خپل کوششونه پکار راوستل[2] ". د "اول وار اشاعت" په برخه کي خو د ښاغلي منصور خبره ښځي سمه ده خو دومره بايد پر زياته سي چي د دې اثر اول وار پښتو ژباړه د کوټې تر اشاعت 32 کاله وړاندي د يوه بل پښتانه فاضل ارواښاد محمد رفيق حبيبي په قلم سر ته رسېدلې وه او د دغي ترجمې يادونه اروښاد عبدالروف بېنوا په اوسني ليکوال لومړي ټوک 247 مخ کي کړې ده[3].
اروښاد محمد رفيق حبيبي د مولانا زين العابدين زوی، د شهيد مولوي عبدالرحيم کاکړ لمسی او علامه حبيب الله کندهاري (حبو اخوندزاده) (رح) کړوسی و. په شلمه پېړۍ کي د افغانستان د ادب او تاريخ د ځلانده ستوري لوی استاد علامه پوهاند عبدالحي حبيبي (1298 ـ 1363 هـ ش) او اروښاد محمد رفيق حبيبي د اکا (تره) زامن دي[4].

زه د خپل اثر (درنه کورنۍ) تر خپرېدلو وروسته د کندهار د زلميو ليکوالو له خولې خبر سوم چي د اروښاد محمد رفيق حبيبي په قلم د تتمه البيان پښتو ژباړل سوې نسخه له ښاغلي اسدالله خان مشهور په کاکا سره خوندي ده او د سږ کال په

[2] منصور - محمد يوسف - تاريخ الافغان - 6 مخ - 1979 ع، پښتو اکاډېمي بلوچستان.
[3] اروښاد بېنوا د دغي پښتو ترجمې د ليکلو کال 1320 هـ ش بللی دئ خو زما سره چي د اروښاد محمد رفيق حبيبي پخپل ليک د دې ژباړي د خطي نسخې کومه پاڼه سته، هوري يې د (مترجم) تر سرليک لاندي بيان په پای کي کښلي دي:- پېښور حمل 1326 محمد رفيق حبيبي قندهاری. ما ته دا خبره معلومه نه ده چي دا نسخه به د پښتو ژباړي لومړی اصل وي که د هغه دوهم نقل.
[4] د تفصيل له پاره وګورئ: درنه کورنۍ، د دې قلم د ښنتن ليکنه، 1382 ش، کابل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنوري کي د دغي ترجمې ټايپ سوې کاپي د ګران مطيع الله جان روهيال له خوا کاناډا ته د کتلو له پاره راولېږل سوه[5]. دا کاپي ما و کتله او د ښاغلي يوسف منصور له چاپ سوي پښتو ژباړي سره مي مقابله کړله. توپيرونه مې په حاشيو کي ور زيات کړل او پر ځينو ټايپي ورانيو او توضيح غوښتونکو ځايو مي لنډي څرګندوني وکښلې او پر څنګ مي د ارواښاد محمدرفيق حبيبي ژباړه او د ښاغلي يوسف منصور ترجمه له فني او علمي اړخه ځای ځای سره پرتله کړه.

د ارواښاد حبيبي ژباړه د شپېته کاله وړاندي نثر يوه ښه بېلګه ګڼل کېدلای سي. ده هڅه کړې ده چي د پښتو ژبې هغه سوچه اصطلاحات او محاوري پخپله ترجمه کي کار کړي چي د ده په چاپېريال کي يې رواج درلود. د مرستيالو فعلونو په کارولو کي يې د خپلي لهجې تلفظي ځانګړتياوي په پام کي نيولي دي خو دا توان يې بيا نه دئ موندلی چي د عربي ژبې د ګرامري جوړښتو له اغېزې څخه ځان وژغوري. دغه راز جوړښتونه د ټکي په ټکي ترجمې ښکارندويي کوي او ټکي په ټکي ترجمې بيا د مطلب ادا ينه يو څه ګرانه (مشکله) کړې ده او په پوهېدلو کي يې ستونزي پېښي کړي دي. په ترجمه کي يې ځيني داسي لغتونه راوړي دي، چي که له اصل څخه سم رانقل سوي وي، نو اوس يې څوک په محاوره کي د استعمال موارد نه سي موندلای او مروجو قاموسو هم ثبت کړي نه دي، لکه: ناتروړکي يا ناتوروکي، نتني، انهار، زليلانده، ځکل، رخي کښل، پونجول يا پونځول... او نور. دي کار که د متن پوهېدل ګران کړي دي خو نوموړي لغتونه يې د ثبت له امله له مرګه او هېرېدوني څخه راګرزولي دي.

---

[5] دا کاپي د ښاغلي کاکا اسدالله خان د شخصي نسخې له مخې تهيه سوې ده. د کاکا اسدالله خان فرهنګي احساس د ستايلو وړ دئ چي خپله په بيه رانيول سوې نسخه يې د ښاغلي روهيال په واک کي وړيا او بې له کومي ملاحظې ورکړې ده. د دغه شان با احساسه فرهنګياليو کمی دي نه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاغلي یوسف منصور ترجمه بیا سره له دې چې ځیني برخي یې د ټکي په ټکي ترجمې بوی ورکوي خو په پوهېدنه کي تر دې دوهمي ژباړي اسانه او روانه ده. ده د مطلب د ادايني په خاطر د اصل جملې سره ماتي کړي او لنډي کړي دي. د ده په ترجمه کي هم د عربي ژبي د ګرامري جوړښتونو سیوری لیدل کېږي.

که د اروانښاد حبیبي ترجمه د عربي ژبي د اغېزې له امله ځای ځای بېخونده سوې ده نو د ښاغلي منصور دا بیا د اردو ژبي اغېزې زیانمنه کړې ده. ځیني ځایونه د اروانښاد حبیبي عبارتونه محاورې ته نژدې وي او ځای ځای بیا د ښاغلي منصور عبارت ډېر روان او خوندور وي. د دواړو ژبه د خپل وخت او چاپېریال ښه پوره نمایندګي کولای سي او د متونو د خپرولو یوه ګټه هم دا ده.

که د اروانښاد حبیبي په ترجمه کي د علی ای حال (66 مخ) ترکیب، بلدهٔ محمدیه (84 مخ)، معسکر (86 مخ)، اکراد (38 مخ)، تحصن (61 مخ)، اشربه (105 مخ)، استخلاف (26 مخ)، زریه (35 مخ) د عربي ډوله ملایي پښتو بېه لري، نو د ښاغلي منصور بهر کیف (105 مخ)، ماتمي پوشاک (57 مخ)، ناکام مهم (61 مخ)، شرافت مکتسبه (126 مخ)، قحط عظیم (57 مخ)، ذلیل و کمینه (126 مخ) او خاص کر (63 مخ) ... هم د جملو پښتني جوله وربدرنګه کړې ده او د اردو ځبلي پښتو رنګ یې اخیستی دئ.

د اروانښاد محمدرفیق حبیبي دغه جملې نه د ګرامري جوړښت له مخي او نه د لغاتو د استعمال له مخي پښتني ایسي:-

"... مورخین په منشاء کي د دې اصل اختلاف لري".

"وروسته په ذریعه د ځینو پاچهانو د خراسان د ښارو د مشرق و خوا ته رانقل سوي دي".

"دوی خپل نوی ځای د استوګي، په یاد سره د هغه وادي چي د شام په مځکه کي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده او غور يې بولي، بللى دى... ".

"زړونه د خپل اولس د اسلام و دين ته راوګکوي ".

"په استولو کي د ميرويس و اصفهان ته ".
د ښاغلي منصور ترجمه هم له دغه راز ښېخونديو څخه خلاصه نه ده :

"ده دا دعوى درلوده ... چي هغه د عادات په امورو قدرت لري ".

په زمانهٔ نامعلوم کښي ځنى باچاهانو دوى د بلاد خراسان په ختيځ کښي آباد کړل ".

"... دې خلکو خپل جديد ټاټوبى د غور لمني يعني وادى غور واقع ارض شام په يادونه کښي د غور نوم ورکړ ".

"چي په ګران قدر سوغاتو لېږلو د شهنشاه ايران نظر التفات ځانته وګرځوي ".

د دواړو په ترجمو کي د دغه راز مثالونه د ان د پاسه دي. ما يې په دا څو جملو غاړه وايسته.

اوس چي مو په يوه لنډه څېړنه کي د دغو دواړو پښتو ژباړو جوله تر يوې اندازې وښووله، بده به نه وي چي د دغه تاريخي اثر د اصل په باب هم يو څه وڅېړم. دا کار مي بايد وړاندي لا کړى واى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تتمه البیان فی تاریخ الافغان
څه وخت لیکل سوی دئ؟

علامه سید جمال الدین د خپل کتاب د لیکلو د نېټې په باب څه نه دي کښلي خو په متن کي يې يو ځای د عبدالرحمن خان د استوګني په باب کښلي دي چي "تر ننه پوري " په سمرقند کي استېږي[6]. عبدالرحمن خان له خپل اکا امیر محمداعظم خان سره یو ځای په شش ګاو او زنه خان کي د امیرشېرعلي خان له لاسه تر ماتي وروسته روس ته ولاړ او په سمرقند کي میشت سو. دغه پېښه په 1868 ع = 1285 هـ ق کال منځ ته راغلې ده. سردار عبدالرحمن خان تر 1880 ع = 1297 هـ ق کال پوري په سمرقند کي پاته سو او د دغه کال د ځلرمي خور (جمادی الثاني) پر ځلرمه تر آمو سیند راواوښت او مخ پر کابل راوړاندي سو. چي په دې حساب نو د علامه سید تتمه البیان فی تاریخ الافغان تر 1297 هـ ق کال وړاندي باید لیکل سوی وي. علامه سید دغه راز د افغانستان د تاریخ لړۍ د امیرشېرعلي خان په پاچهي کي پر دغه هیواد باندي د انګرېزي لښکرو پر یرغل او د افغان ــ انګلیس د دوهمي جګړې پر پیل باندي درولې ده. ده د خپل کتاب تاریخي برخه په دې عبارت سره پای ته رسولې ده: "په سنه 1295 کي د روس وفدونه امیر ته راتله. په دې سبب وسوسې او اندېښني انګرېزانو لویانو ته ولوېدې. یو سفارت يې چي له څو کسو مهندسانو او زرو سپرو څخه جوړ و، د امیر حضور ته ولېږه. امیر په دې سبب چي انګرېز له څو کالو راهیسته هغه کلني مواجب بې سببه پر شلولي وه، د سفارت له قبلولو څخه يې نټه وکړه. پر انګرېزانو دا وضع بده ولګېده په خښم په زښت ظالمانه ورځ يې د پښتانه پر وطن لښکر وروخوځاوه[7] ".

---

[6] د همدې کتاب 90 مخ.
[7] د پښتو باړي ټایپ سوی متن - 91 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېزانو دا يرغل په 1879 ع = 1296 هـ ق کي پېښ سوی دئ[8] نو ويلای سو چي د تتمه البيان فی تاريخ الافغان ليکنه هم په دغه کال سوې ده خو د چاپ چاري يې تر ليکني 22 کاله وروسته په 1901 ع کال په مصر کي سر ته رسېدلي دي.

آيا په دې 22 کلونو کي د علامه سيد دغه تاريخي اثر د چا په لاس کي و که نه؟ ما ته داسي ښکاري چي د دې پوښتني جواب به "هو" وي. شېرمحمد خان ګنډاپور د خپل کتاب تواريخ خورشيد جهان په 133 مخ کي د ميرويس نيکه په باب د بيان په ترڅ کي د يوه عربي تاريخ نوم اخلي او وايي چي په دغه تاريخ کي د ميرويس نيکه د وخت پېښې په "شرح وار" ډول بيان سوي دي.

تواريخ خورشيد جهان په 1894 ع = 1311 هـ ق کي د تتمه البيان تر ليکني 15 کاله وروسته چاپ سوی دئ. ليکنه يې، طبيعي ده چي تر دغي نېټې وړاندي ده. ما ته په عربي ژبه کي تر تتمة البيان فی تاريخ الافغان په ها خوا داسي کوم تاريخ معلوم نه دئ چي د ميرويس نيکه حالات دې پکښې بيان سوي وي. تر دغه کتاب وړاندي د هوتکي غورځنګ په باب د کروسينسکي تاريخ خپور سوی دئ (1727ع) خو د دې تاريخ د عربي ژباړي خبره چا نه ده کړې[9] ځکه نو ما د ميرويس نيکه په نامه د اروا ښاد استاد عبدالروف بېنوا (1293 ـ 1363ش) د کتاب د دوهم چاپ په سر کي وکښل چي: "له امکانه ليري نه ده چي له دغه عربي تاريخ څخه به مراد د سيد

---

[8] حبيبي، عبدالحی (پوهاند) د افغانستان پېښليک، 204 مخ، 1353 ش، کابل.

[9] د علامه سيد په تتمه البيان فی تاريخ الافغان کي د اصفهان د جګړې په ترڅ کي د هغه افغاني سرتېري له بيان څخه، چي په جګړه کي لاس غوڅ پرې سوی او د جګړې له ډګره وتلی و ... او دغه راز د اصفهان پر تخت باندي د شاه اشرف هوتک د کښېنستلو پر وخت د چور او چپاو له ببري د اصفهان د ښارو د دوکانو د تړلو ... له کيسې څخه (د پښتو ژباړې د ټايپ سوي متن 93 ـ 94 مخونه) داسي ښکاري چي علامه سيد د کروسينسکي له کتابه استفاده کړې ده ځکه دا روايتونه له کروسينسکي پرته بل چا نه وه ليکلي او په را وروسته تاريخو کي د کروسينسکي له کتابه اخيستل سوي دي...

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمال الدين افغان د تتمه البيان فی تاريخ افغان کومه خطي نسخه وي[10] ".

زه د ويلو نور څه نه لرم او خبري به ګران مطيع الله جان روهيال ته د نورو زياتو فرهنګي هڅو په دوعا پای ته ورسوم. بری دې تل په برخه وي.

محمد معصوم هوتک
اکويل ــ کاناډا
8 مې 2006 ع

[10] بېنوا - عبدالروف - ميرويس نيکه - د سريزي 5 مخ - 1384 ش (دوهم چاپ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځو خبري

د هيواد د ملي ښتمنيو د چور، چپاول، عامو قتلونو او نورو ورانيو په اړخ کي د غوايي د دوهم اړودوړ په لړ کي ملي فرهنګ ته هم داسي زيانونه واوښتل چي زموږ د هيواد په ميليونونو ټوکونه کتابونه هم له دې تاړاک څخه په امن کي پاته نه سوه، چاپ او ناچاپ آثار، دولتي او شخصي کتابتونونه غلا او چور سول. له دې جملې څخه ډېر کتابونه د نورو په لمسون د افغانانو د علم او پوهي د دښمنانو لخوا ګاونډيو هيوادونو ته يووړل سوه، هلته ډېر کتابونه حتّى په وزن خرڅ او اکثره يې د عطارانو او قصابانو په دوکانونو کي تريِ کار واخيستل سو.

د همدې غلا او چور سوو کتابونو څخه يو تعداد هم د کابل د پُل باغ عمومي د سړک د غاړي کتاب پلورونکو د کتابونو د خرڅولو او رانيولو بازار ډېر ګرم ساتلی و، دا ځکه چي د طالبانو د رژيم په راتګ سره په پلازمېنه کابل کي د وزارتونو په تشکيلاتو کي ډېر بستونه تنقيص او مامورين نور هم د پخوا څخه ډېر د بېکارۍ سره لاس او ګريوان سول. په دې کړۍ کي د کورنيو چارو د وزارت يو افسر ښاغلي عمراخان هم د کتابونو په پيرودلو او پلورلو ځان مشغول کړ او د تختو څخه يې جوړ يو دوکان ګوټی ځان ته برابر کړ.

زه به هم چي کله کابل ته د خپلو کارونو له پاره ولاړم د فراغت په وخت کي به مي د کتابونو په ليدلو ځان مصروف ساتی او کله نا کله به مي يو و نيم د خپلي خوښي کتابونه هم رانيول، د 1376 ش کال د قوس د مياشتي 25 ورځ وه چي د ښاغلي عمراخان دوکان ته ورغلم، د نېکه مرغه هغه راته همدغه کتاب (تتمه البيان في التاريخ الافغان) چي د هيواد د ستر علامه سيد جمال الدين افغان تاليف او د هيواد د نامتو پوه مرحوم محمدرفيق حبيبي په قلم په پښتو او دري دواړو ژبو ژباړل سوی و، راته وښود. خدای سته چي د کتاب په ليدلو ډېر خوښ سوم او دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

مي ښه چانس وګاڼه چي کتاب د اور له لمبو او سوځلو له توپان څخه په امان کي پاته سوی دئ، کتاب مي له هغه څخه رانيوی د ځان سره مي ژمنه وکړه چي په مناسب وخت کي به يې د چاپولو له پاره هلي ځلي وکړم تر څو ټول هيوادوال، څېړونکي او ليکوال ځني مستفيد سي.

کوم وخت چي په هيواد کي ښاغلي حامد کرزي د افغانستان په تاريخ کي د لومړي ځل له پاره د برهان الدين رباني څخه په صلح آميزه ډول واک واخيست، د مطبوعاتو آزادي يې اعلان کړه، د کتاب د چاپ په اړه مي د ښاغلي مطيع الله روهيال څخه د مرستي غوښتنه وکړه، ښاغلي روهيال يې په ورين تندي د کمپيوټر او دوباره د اصل سره د تصحيح چاري پر غاړه واخيستلې، د تحقيق، څېړني او لمن ليکونو چاري يې په کاناډا کي استوګن مهاجر ورور، درونډ ليکوال او څېړونکي محمد معصوم هوتک تر سره کړې، د ښاغلي هوتک صاحب په وينا د چاپ له پاره يې په جرمني کي د افغانستان د کلتوري ودې ټولني ژمنه کړېده.

زه د دوی ټولو څخه د زړه له کومي مننه کوم چي په لاس ته راغلي امانت کي يې د چاپ ته اماده کولو او په دي لاره کي د ډول ډول ستونزو ګاللو ته سينه ورکړې، د دوی ټولو دي کور ودان وي، او د کتاب د چاپ مبارکي ورته وايم.

په ډېر ادب
کاکا اسدالله پوپل
د معلمينو کارته، کندهار
1385/11/9

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمړی فصل

د دې امت په نامه کي

فارسیون دو یا فغان بولي، ځکه چي یو وخت بخت نصر دوی بندیان کړي وه دوی غلبلې وهلې او فغان یې کاوه له هغه وخته دا نوم پر دوی کښېښو سو، او د غه رنګه ویل کېږي چي افغان د ساوول[1] د لمسي[2] نوم و، د پښتنو نیکه و د خپل نیکه په نامه یاد سوي دي، عام فارسیون دوی اوغان هم بولي چي اولني نامه ته څرمه دی. د هندوستان خلق یې پټان بولي، ځیني قبیلې د پښتنو لکه اوسېدونکي د کندهار او غزني ځان پښتنو و پښتان بولي. او سېدونکي د خوست او کورم او باجوړ پر ځان پختو و پختان نوم ایږدي، که په ژور نظر و کتل سي او په نزدې والي کي د دغو لوړو لفظو دقت وکړه سي دا خیال کېږي چي ریښه د دې ټولو الفاظو یوه ده او افغان و اوغان و پټان له پختان څخه محرف دي او دا سمه ده چي پختان او پښتان له پاشتان څخه اخیستي سوي دي، پاشتان په نیشاپور کي یو کلی دی. یا له بشت څخه چي یو د خراسان د ښارو څخه دی اخیستی سوی دی او سم د فارسي ژبي د قانونه سره د جمع حروف الف او نون پر زیات سوي دي، ځکه چي دوی په هغه ښهر کي استوګه کوله وروسته تر پرېښودو د هغه ځای په نامه یاد کړه سوه (و) په پښتو او پغتو کي له الف او نون څخه محرف او د نسبت د پاره دی، لکه په عربي ژبه کي چي (ی) ده په جوړېدو کي جمع حذف سوي دي، او احتمال لري چي دا دوه لفظونه د بشیت د لفظ څخه اخیستنه سوي دي، بشیت د فلسطین د کلو

[1] ساوول: د شاول په بڼه هم ثبت سوی دئ او دا نوم د (طالوت) له پاره کارېږي، طالوت د بني اسرائیلو یو سردار و چي وایي داود (ع) یي په سپاهیانو کي و، (غیاث).

[2] په کوټه چاپ کي: "د ساول کړوسی" لیکل سوی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثخه يو كلى دى چي دې احتمال كي دوى له بني اسرائيلو چي وروسته تر دې بحث ځني كوو وبولو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم فصل

د دې امت په نسب کې

دا ټولنه له ډېرو قبيلو څخه مرکبه ده، لکه غلجي، عبدل، کاکړ، وزيري يوسفزي، مهمند، آفريدي، بنګښ او نوري قبيلې چې د خپل استوګې د ځای په نامه نوميږي، لکه خوستي، کورمي، باجوړي. د دوی هره قبيله پر ډېرو کامو باندي وېشل سوې ده، لکه:- غلجي چې هوتک، توخي، سليمانخېل، اورياخېل[1] يې ښاخونه دي. عبدل (ابدال) له بارکزي، الکوزي، عليزي، باميزي[2] څخه مشتق ده.

هر يو د دغو کامو څخه پر تنو وېشلي سوي دي او هره تنه پر ښاخو وېشلې سوې ده، په سبب د تنګی د ځای اوس مورږ له تنو او ښاخو او هغه چې اړه په هغو پوري لري بحث نکړو، وارد دا تنې او ښاخونه و يوي بخيلي[3] او رينبې ته رسېږي چې په پښتو يا پشتان سره ياديږي. مؤرخين په منشاء کې د دې اصل اختلاف لري، ځينو ويلي دي چې دوی د خزر له طائفې[4] څخه دي چې د کاستبان[5] د سين پر غاړه او په باب ابواب او شرواناتو[6] کې استېده، او د ايران و ښارو ته پرله واوښته چور او چپاو يې کړه، وروسته په ذريعه د ځينو پاچهانو د خراسان د ښارو د مشرق و خواته رانقل کړه سوي دي.

---

[1] په کوټه چاپ کې: "اوباخېل" دئ.
[2] په کوټه چاپ کې: "بادين زی" دئ.
[3] په کوټه چاپ کې: "مجتمع" ليکلی دئ.
[4] په کوټه چاپ کې: "د بحر خزر اوسېدونکي" ليکلي دي.
[5] کاستبان = کاسپين.
[6] په کوټه چاپ کې: "شروان نبهر" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني بيا چي په تاريخ خبر نه دي د دوی نسبت و امير تېمور ګورګان ته کوي او حال دا چي د دوی نظريه ناتروړوکې او بې ريښې ده ولي پښتانه قرنونه قرنونه پخوا د تېمور تر وخت په خپلو ځايو کي استېده.

ځيني بيا دوی د ضحاک[7] اولاده بولي، هغه ضحاک چي پر دواړو اوږو يې دوه مرغړي راوتلي وه او لکه دوه هپيان (افعي ماران) داسي ښکارېده، او د فارس ستيولوجي[8] کي په دغه سره مشهور دي.

ځيني داسي وايي چي دوی د آثور کلدان د نسل څخه دي تر داسي حده چي ځيني د فرنګ سياحان دا ادعا لري چي په پښتو ژبه کي د کلدانِ ژبي څه لفظونه ليدل کېږي.

بله ډله بيا پر دې ولاړ دي، چي د پښتنو طائفه په هغه غرو کي چي ميانځ د اټک د سين او خراسان[9] دی استوګه لري، د مصر د قبطيانو د نسل څخه دي چي د سوزستريس سره د هندوستان په فتح کي ملګري وه.

بله ډله بيا وايي چي دوی د بني اسرائيل د اسباطو د نسل څخه دي، بخت نصر وروسته تر هغه چي ډېر يې ځني مړه کړه نور يې په کوهستان غور يا صرف غور کي پنډ[10] کړه. او ويلي يې دي چي دوی خپل نوی ځای د استوګي په ياد سره د هغه وادي چي د شام په مځکه کي ده او غور يې بولي بللی دی، او دغه رنګه پغتو چي

---

[7] د فردوسي د شهنامې له مخي ضحاک يو ډېر ظالم پاچا و. د ده له اوږو څخه دوه ماران راوتلي وه. دغو مارانو د انسان د سر ماغزه خوړل. وايي ده چي به انسانان ووژل، د سر ماغزه به يې دغو مارانو ته ورکول. ضحاک د فريدون له خوا ونيول سو.

[8] دا لغت به غالباً تيولوجي وي او تيولوجي د مذهبي او ديني چارو پوهني ته وايي.

[9] په کوټه چاپ کي: "د دريای اټک څخه تر کوهستانه پوري" ليکلی دئ.

[10] پنډ :- ميشت، استوګن.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پختو څخه محرف دی بخت نصر ته منسوب دی، نوم يې ايښی دی. لکه چي دمخه مو بيان کړی دی په فارسي ژبه کي (و) لکه په عربي ژبه کي نسبتي يا داسي دی. وروسته تعداد د دوی ډېر سو پر شاوخوا يې تسلط وموند د دوی او د يهودو په ميانځ کي مراسلات او مکاتبات کېده. هغه وخت چي عربو يهودو د اسلام دين قبول کی يو سړی چي خالد نومېده د افغان و الکي[11] ته يې ولېږه دوی يې و دين ته د اسلام وبلله، افغانانو هم يوه ډله خپلو مشرانو څخه واستوله چي يو له هغو څخه قيس نامی و چي نسب د ده په اوه څلوېښت پښته د بني اسرائيل و اسباط ته او په پنځه پنځوس پښته و ابراهيم ته رسېږي.

خالد دوی و حضور ته د رسول اکرم (ص) حاضر کړه او د ده و عناياتو ته يې ورسوله.

مخصوصاً پر قيس خاصي مهرباني د ده (ص) وسوې، پر ده يې د عبدالرشيد نوم کښېښود او د امير لقب يې ورکړ. انحضرت (ص) و فرمايل چي دی د دغه لقب قابل دی، د بنی اسرائيلو د پاچهانو د نسل څخه دی.

دغه سفيران د مکې په فتح کي د آنحضرت (ص) پر اوږه ودرېده، پوره او بشپړه مړانه يې ښکاره کړه وروسته قيس سره له خپلو ملګرو و خپل وطن ته لاړ، آنحضرت (ص) ده ته د خير او برکت دعا وکړه او د پاره د ترويج او څرګندېدو د اسلام د دين د خراسان د غور په غرو کي[12] يې يوه ډله د مدينې د استېدونکو څخه د ده سره ولېږله.

قيس چي خپل وطن ته راورسېده زښته زيار يې وکښه چي زړونه د خپل اولس د اسلام و دين ته راوڅکوي، هغه و چي مطلب يې تر سره سو او واړو پيروانو يې د

---

[11] الکي: الکه، مځکه، سيمه، وطن ته وايي.
[12] په کوټه چاپ کي: "د کوهستان په غور کي" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلام دين ومانه.

قيس پر څلوېښتم کال د هجرت چې عمر يې اته اويا کاله و ، مړ سو[13]، درې زامن يې پر مېنه پرېښوول‌ه، ځينو ويلي دي چې د قيس نسب په شاول[14] پوري نښلي چې تر اوسه يې د پښتانه په ښارو کې په ښه توګه ذکر کېږي تر داسې حده چې لويان او غټان د پښتنو زيار کاږي چې خپل نسب و هغه ته ورسوي. پښتانه خپله شجره چې بشپړه بړوسه پر لري تر اوسه يې په لاس کې ده او هغه شجره انتسال د دوی د بني اسرائيلو څخه ثابتوي، سره له دې چې نوکی[15] مشابهت په منځ کې د پښتو او عبراني نه مونده کېږي، هوکې د دوی عقيده چې دوی د هغې ريښې څخه دي سره د دې چې په ميانځ کې د دوی د وطن او د بني اسرائيلو د الکې ډېر شکل[16] پروت دی او وجود د خيبر د دوی په وطن کې ځيني وخت ګمان د ځينو پر صحت او رشتيا والي د دې روايت ګماري.

ځيني بيا دوی د ارمنيانو څخه بولي چې په شېروان کې په الپان سره مشهور دي، استوګه يې کوله. هغه کليسې (کليساوي)[17] چې په قره باغ کې و شېروان ته نژدې دي او تر ننني ورځې په قندسار سره شهرت لري د دې مطلب تائيد کوي. ډېر شکل د دغو اطرافو څخه اغوانج بولي د اغوانج معنی د دوی په ژبه کې ډېر اغوانه ده.

هغه ارمنيان چې په کنجه او روان او نخجوان او ګيلان کې استوګه لري د اغوان په نامه فخر کوي او اغوان والی غواړي، احتمال لري چې د افغان کلمه دې له اغوان يا الپان څخه محرفه وي او وايي چې د قندسار رئيس وروسته تر راتګ دې نوي

(13) په کوټه چاپ کې: "د قيس عبدالرشيد وفات د 87 کالو په عمر کې" ليکلی دئ.
(14) وګورئ د لسم مخ اوله حاشيه.
(15) نوکی: لږ څه، هيڅ.
(16) شکل: لږ فاصله، لږلار (پښتو ـ پښتو تشريحي قاموس).
(17) په کوټه چاپ کې: "عبادت خانې (ګرجاوې)" ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای ته او استوګه په هغه کي یې قندسار په نامه سره بللی دی چي وروسته وروسته په قندهار سره اوښتی دی.

د دوی له اطوارو څخه دا ښکارېږي چي په وخت کي د هجرت د اولني ځایو څخه و اوسني الکي ته دوی نصاری وه او وروسته یې د اسلام دین قبول کړی دی ولې تر نني ورځي پوري ځیني عادتونه د خپلو نیکه ګانو په دوی کي مونده کېږي لکه شکل د صلیب، پر مخ ډوډۍ ټکول.

د ځینو قولو نه چي بیان مو کړه که څه هم له صحته څخه پر مخ خلاص نه دي بیا هم قندهار له قندسار څخه محرف بلل دلالت پر دې کوي چي د دوی معلومات په تاریخ کي لږ وه، ولې قندهار له خورا پخوانیو ښارو څخه دی چي ذکر یې په مهابران چي د هندوانو د متیولوجۍ کتاب دی سوی دی، ځیني دا وایي چي دا طایفه له پخوا څخه په دې سبب چي د نورو طائفو څخه بېل وګڼل سي په دغه غرو کي اوسېده حتی چي د سکندر رومي سره یې جنګونه کړي دي، بلکه د ګشتاسپ په وخت کي موجوده د سجستان په ولایت پوري تړلي او د مشهور رستم تر فرمان لاندي اوسېده، هر کال یې د خراج په نامه لس د غویو پوستونه ده ته ورکوله، وروسته پر ده ور پورته سوه او له خراجه یې نټه وکړه. تر څو چي د هغه د خوا دوهم وار مغلوب کړه سوه.

الحق چي دا امت اصلاً ایرانی[18] او د دوی ژبه له زند و استا څخه اخیستې سوې ده چي فارسي پخوانۍ ژبه یې تر اوسه په خولو کي ده، وروستني مورخین لکه فرنسیس لنورمان او نور هم د دغه نظریې ټینګار کوي[19].

---

[18] له "ایرانی" څخه به مراد غالباً اریانی وي (مرتب).

[19] په کوټه چاپ 24 مخ کي تر "ټینګار کوي" وروسته لیکل سوي دي: "مولانا د نورمان په رایه د اعتماد کولو وروسته دا خبره کړېده چي ژند او اوستا څخه چي په پښتو ژبه کي کوم مشابهت لیدل کېږي هغه د افغانانو د ایراني کېدو دلیل نه سي ثابتېدای، هغه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريیم فصل

پیل د سلطنت او ولاړه د یوه زعیم و پاچهي ته

دا امت فطرتاً زړه ور، جنګي او توریالی دی، پردی سلطې ته هیڅ کله سر نه کښته کوي، د محمود غزنوي او چنګېز تاتاري او تېمور ګورګاني په وخت کي سره له دې چي بشپړه غلبه یې پر موندلې وه، بیا هم تبعیت د دوی د هغو دپاره هیڅ کله د خطره خالي نه و، همدغه رنګه هغه وخت چي د دوی ملک د هند او فارس په میانځ کي وو یشل سو تل یې ملا و ضرر ته د مستولي حاکمانو ترلې او ورته غلي وه چي د فتنو اورونه بل کي، کله کله غلجو د محمود غزنوي پر چونۍ لاس اچاوه په تاړاک یې وړه او یو وخت یې هم د غزني پر ښهر غلبه میندلې ده یو طائفې له دوی نه په دهلي کي هم پاچهي کړې ده.

لوی شاه عباس چي پر قندهار بری وموندہ غلجي او عبدل (ابدالیانو) یې اطاعت ومانه وروسته چي یې د هغه د حاکم ښخه ظلم ولیده د ابدالي ټولۍ ښخه یې سدو و شاه ته ولېږه چي شکایت ورته وکي.

سدو چي ور ورسېده او ور وړی شکایت یې عرض کړ، پاچا د ده و فصاحت ته حیران لاړ، د ده د خوښي دپاره یې هغه حاکم بیرته کی او دی یې پر ځای وټاکه، سدو د خپل حکومت په وخت کي په عدالت او ښه سلوک سره ژوند کاوه، د ټولو پښتنو زړونه یې ساتلي وه تر داسي حده پوري چي پاتېده د حکومت د ده په اولاده کي له ضروریاتو شمېرل کېده.

ایرانیانو تر لاس لاندي کېدو له کبله پیدا سوېده، رښتیا همدا دئ چي افغانان د حضرت یعقوب (ع) له اولادې ښخه دي، د کتاب په آخر کي به لنډه رڼا واچوله سي".

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ښه عقيده د دوی و داسي حد ته ورسېده، چي که له اولادي ښځه د سدو د کام يو وکړی وژلی وای په قصاص يې نه رساوه او که د کام يو وکړي پر يوه له اولادي ښځه د هغه توره کښلې وای په قتل محکوم کېده.

د سدوزو کام د سدو له نسله دی، احمد شاه بابا چي بيان يې وروسته راځي له همدغه کامه دی، د شاه حسين په عصر کي چي د ايراني صفوي پاچهانو وروستنی پاچا او په 1106 کي پر تخت کښېنستلی دی د غلجو کام چي په کندهار او خوا و شا کي استېده په بغاوت وخوزېده، د شاه حسين د دولت رجالو هر ځومري چي زيار ويوست بېله دې چي لمبه د فتنې ښه غوړېده بله نتيجه يې لاس ته نه ورغله، وروسته تر دې چي زښته ډېري حيلې يې وکړې، ګرګين خان ګرجی يې د قندهار په حکومت ولېږه، ګرګين پخوا له دې نه په ګرجستان کي حاکم و، ځرنګه چي پر پاچا يې بغاوت کړی و پاچا نيولی و د ده د ګناه د پاره يې دا کفاره غوره کړه چي دی دې د عيسي د دينه راواړوي او د حضرت محمد (ص) په دين يې مشرف کړي.

ګرګين خان په ښه تدبير او دوراند يشي او درونديا سره شهرت لري پاچا دی د کندهار په حکومت مقرر کړ. شاه داسي ګڼله چي د هند تيموري پاچهانو دې اوور ته خاشې وراچوي ځکه يې شل زره ايراني لښکر سره له يوې زړه وري هوښياري توريالی ډلي د ګرګين خانه سره ولېږله چي د پردو د شرارت او مداخلې لاس ونيسي.

ګرګين خان چي شا او خوا ته د قندهار ورسېده فتنه لتهوونکي يې مخي ته ور وواته اطاعت يې وکی، ګرګين د پاره د دې چي دوی حتماً متواضع کي خورا بېرحمي او زښته خشونت يې ورسره وکړ، نامتو وګړي يې ذليل کړه، غښتلي يې بېواکه کړله، مشران او لويان يې په بند کي واچوله، وروسته يې ظلم تر داسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځایه ورسېده چي د سهلو ووت، د کندهار خلقو یوه ډله د شکایت په توګه اصفهان ته ولېږله چي د ظلمو ویر هلته و شاه ته مخامخ څرګند کي، اصفهان ته چي ورسېده زښته زیار یې وکښه چي شاه ته ورسېږي او شکایت عرض کي، وروسته تر ډول ډول حیلو یې له حاجبانو چي د شرق په ملکو کي اساس د ظلم باله کېږي او همدغه سبب دی چي د امراء او مامورینو لاسونه یې د رعیتو پر حقوقو ور اوږده کړي او هم تر ننه ورځي پوري په دغه ډول پاته دي، ځانونه تېر کړل شاه ته ورسېده او د ویر دفتر یې ورته خپور کړ.

په دې وخت کي دوستان د ګرګین خان د شاه په مخ کي ولاړ وه، د دوی شکایت یې و شاه ته دورغ څرګند کی او و شاه ته یې داسي ښکاره کړه چي دوی غواړي لکه ګرګین خان غوندي یو پوه انظباط درلوونکي حاکم څخه ځان خلاص کي بیرته هغه پخواني حال ته هڅه لري.

هغه و چي له شاه څخه یې بې له قهر او خښم بل څه وانه ورېده، نا امیده په مات زړه بیرته د وطن پر خوا را روان سوه حال یې خپلو اقوامو ته راووړ او څرګند یې کړه.

والي سړي پسي اچولي وه له حاله یې ځان خبر کئ په زړه کي ورته غلو، فرصت یې کوت، و هغو وګړو ته چي په شکوه کي داخل وه په تېره بیا میرویس چي په حسب او نسب کي د بشپړ شهرت مالک او سربېره پر هغه د یو زښته لوی کام مشرتیا یې درلوده او پر دې ټولو برسېره د ښو اخلاقو، د فصیحي ژبي او تېره فکر خاوند و په قام کي یې زښت عزت او احترام درلود، کلکه سزا ورکي.

څه زمانه وروسته والي د ظلم چپلاخه پر میرویس پورته کړه دی یې اصفهان ته ولېږه د هغه ځای واک درلوونکو ته یې ولیکل چي یو ازیني د فساد وسیله او د فتني لټولو دغه سړی دی، څو دی بندي نه سي او د بیرته راتلو و کندهار ته منع نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سي په ملک کي آرامي امکان نه لري.

ګرګين خان د ميرويس په استولو کي و اصفهان ته سهوه سو، ولي دی پوهېده چي د ارتشاه هڅي د شرق د امراء په زړو کي ځای نيولی دی و مقصد ته رسېده يا پاتېده په رشوت ورکولو يا نه ورکولو پوري اړه لري په استولو کي د ميرويس و اصفهان ته ګواکي ګرګين خان په خپل لاس ده ته موقع ورکي چي رشوت وښندي او خپل مطلب تر سره کي. ميرويس چي اصفهان ته ورسېده په لږ مده کي د حکومت له طرز، د شاه د ناتروړوکي[1]، عاقلي او د واکدارانو د نفاق خبرونه ولـه راغله، ځکه يې د ګرګين د ډيرو غليمانو سره دوستي واچوله څو چي يې فرصت د پادشاه و حضور ته وميندهٔ واړه خبري يې چي له ځانه سره راوړي وې يوه يوه يې د شاه و غوږو ته ورسوله، د ده هوښيارو خبرو او خواږه بيان د شاه نظريه رارخي کښله[2]، او نور واکداران خو يې پخوا لا په رشوت د ځان کړي وه ځکه څو مره وخت تېر نه سو چي د شاه حکومت د واکدارانو په ډله کي رسماً مبشت سو، وروسته تر دې چي بشپړه آګه سو چي د ايران دولت څرنګه ناتروړوکی او چاري په څه ډول وراني دي نو يې د کندهار د تګ هوډ وکړ.

په کوټي کي يې هسک فکرونه درلوده چي د افغان هيواد به د ايران د څپې خلاصوي.

په عين حال کي يې دا خيال وکاوه چي ورګډېده په دوني[3]، لوی کار په تلوار ښه نه دي نو يې په هوډه د حج د سفر، له شاه نه رخصت واخيست چي مکې ته ورسېده، دا يې مناسبه وګڼله چي د اهل سنت د ملايانو څخه فتوی واخلي چي جګړه د شيعه

[1] ناتروړوکی: قاموسونو نه دئ راوړی. ښايي د بې عقل او بې کفايت معنا ولري؟
[2] رارخي کښله: ځان ته راجلب کړه.
[3] دوني = دومره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه سره واجب ده، او په دې سره خپل کام د شاه پر شیعه دولت راوخوره وي.

د حج مناسک يې ادا کړه او فتاوي يې لاسته راوړې، اصفهان ته رهي سو، مسئله يې د شاه نه پټه ساتله او په ښکاره يې شاه ته زښته اخلاص څرګنداوه په دې وخت کي نابره يو عجيبه پېښه سوه په تېره بيا د ده د مقصد د پر مختلو دپاره لو وسيله بلله کېده، هغه دا ده چي د يوه کام نامعلومه ارمنی سړی و چي په ځينو شرقي ژبو هم پوهېده او د روس د دولت دپاره يې په عثماني هيوادو کي ډېر خدمتونه کړي وه، د پطرس کبير امپراطور روسڅخه يې وغوښته چي دی د سفير په ډول د شاه و دربار ته ولېږي.
څرنګه چي ده ښه خدمتونه کړي وه امپراطور د ده هيله ومنله، د ايران دربار ته يې د سفير په توګه واستاوه سربېره پر دې د ښه خدمتو په بدله کي يې ټول هغه تجارتي مالونه چي په ده اړه درلوده د ګمرک د محصوله معاف کړه. نوموړي سفير يوه لو ډله د سوداګرو ارمنيانو يې پر ځان راغونډ کړه د ايران و لور ته روان سول و ايران ته چي نزدې سوه سفير ځان په دې سره مشهور کی چي دی يو له اولادې څخه د ارمن د پاچهانو دی. ميرويس د دې سفير وروډ و ايران ته د خپل مقصد دپاره يوه ښه وسيله وبلله، په ټولو جرګو او ټوليو کي يې په برملا او پټه دا ويله چي نصرانيون غواړي ګرجستان او ارمنستان د شاه د لاسه وباسي او دا هم يقين دی چي ګرګين خان د کندهار حاکم په دې کار کي زښت لوی وساطت لري.

څرنګه چي ګرګين خان په دغو شپو کي مسلمان سوی و، دې وينا د خلقو په زړو کي ځای ونيوه د دولت د واکدارانو زړه ته ولوېده هوډه يې وکړه چي ګرګين خان سره کنښکارې، زمول يې کي، بيا هم د هغه له غښتلي اوړې او له ثبات څخه په قندهار کي په اند ېښنه کي وه له بغاوته يې بېرېده ځکه يې ميرويس بيرته خپل ملک ته ولېږه، که چيري ګرګين غاړه په عصيان لکه کي ميرويس به د پخوانۍ دښمنۍ له امله د ده په مقابله کي ولاړ سي، اوس نو ښه وګورئ د شرقيونو د رای و ضعف او اضطراب ته د فکر چي تر ننه پوري لا ستهه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرویس چي کندهار ته ورسېده د ګرګین د غیظ او غضب اور په لمبو سو د ده د وژلو د پاره یې لوبي پلټلې، میرویس ته یې مرکه ولېږله، د ده لور یې د خپل زوی د پاره هیله وکړه میرویس وپوهېده چي دا د خبثم سره میشته د ګرګین غوښتنه زما قدر کموي، د پښتنو یوه جرګه یې جوړه کړه حال یې ورته بیان کی، پښتنو چي دا واروېده زښته په قهر سوه دا یې غوره کړه چي میرویس دي په مقابله ولاړ سي، او له خپله شرفه څخه دي مدافعه وکي، میرویس چي حال داسي ولید خورا خوشحاله سو بیا یې هم دوی په صبر او تاني سره امر کړه ویې ویل ښه دا ده چي زمری د بیدو په حالت کي مړ کو، که غواړئ چي مقصد لاس ته راولی ثبات او استقامت ضرور دی، پر ما بشپړ اعتماد او بړوسه ولرئ، ژر دی چي له غلیمه به کسات وکاږم، دې لوړنیو خبرو د دوی زړونه پوره کړه په ډوډی او مالګه، توره او قران یې قسم وکی چي ده ته به اوږه ورکوي، او له اطاعته به یې سر نه پېچي او دا یې وویل:-

هر هغه څوک چي له دې معاهدې وګرځي ښځه یې پر ده طلاقه ده.

میرویس یوه ښایسته خادمه درلوده چي په خپل کور کي یې لو کړې وه، په دې نامه چي د ده خپله لور ده و ګرګین خان ته یې د ده د زوی د پاره ازدواجاً ورولېږله او خورا خوشحالي یې وکړه، دا یې ښکاره کوله چي د ګرګین خان سره پر مخ د ښمني نه لري، د میرویس دې حرکت عقده (په اصل کي حقد لیکلی دئ) او حسد د ګرګین د زړه بشپړه ویوست بلکه بړوسه یې بریره؟ سوه څو ورځي وروسته میرویس د ښهر د باندي په یو باغ کي د مېلمستیا محفل جوړ کی ګرګین یې سره له خپلي ډلي راوباله د دې مېلمسیتا خوړک او چښن د زهرو او ګنډېرو کټوري وه چي د ساقي محفل میرویس له خوا و مېلمنو ته وروېشل کېده.

امراؤ او پاچهانو لره دا هیڅ معقوله نه ده چي یو څله پر سړي ظلم وکي حق یې وسوځي بیا بیرته پر دغه سړي بړوسه وکي په خپلو لویو چارو کي یې د ځان ملګری کي، ولي کین چي یو ځله په زړه کي ځای ونیوه لږ داسي پېښیږي چي بیرته

(c) ketabton.com: The Digital Library

له زړه ووزي.

هغه و چي ميرويس په خپله د ګرګين کالي وا غوسته او نورو پښتنو د ګرګين د ملګرو لباسونه په غاړه کړه ورو سته تر لمر لوېدو په ښهر ور ننوا ته پر قلعه ساتونکو يې حمله وروړه، دا نور پښتانه چي د ښهر په شاوخوا کي غلي وه سره له واړه ځايي استېدونکو د دوی سره ګډ سوه پر ورغله په دې شخړه کي هغه چي وتښتېده، وتښتېده پاته يې واړه د پښو واچوله قلعه يې ونيوله ډغ يې وکی:-

امان د هغو په برخه دی چي د ګرګين وګړو ته يې ځای ور نه کی، په دغو ورځو کي ګرګين شپږ سوه مېړه د ځينو کامونو د ترټلو دپاره د ولايت شا او خوا ته لېږلي وه په داسي حال کي چي ډېري اولجي يې له ځانه سره راوړي وې کندهار ته راورسېده په توپ او توپک جګړه ومښته زړه وران د پښتنو چي له اصل حاله خبر سوه ناڅاپي جګړې ته يې پيل وکی ميرويس په خپله د پنځه زره مېړو سره د شخړې ډګر ته ورغی، د دوی پښه يې په جګړه کي ښه ونجتله دا شخړه درې ورځي اوږده سوه پښتنو داسي مړانه وکړه چي د ستايني وړ ده، هغه و چي د غليم لښکر مات سو، صرف دوني يې وکړای سوای چي ځانونه د زمرو د منګلو څخه وژغوري او د خراسان لار واخلي.

هلته چي ورسېده او خبر يې ورکی د ايرانيانو غړو ربړد واخيست، د کندهار غولی چي له غليمه پاک سو، ميرويس د کامو مشران راغونډ کړه د خطيب په څېر ولاړ سو د آزادۍ په ښېګڼو او اسارت د سختيو او ناوړه نتيجو په شاوخوا کي يې ويناوي وکړې استربل يې[4]، وويل:-

که تاسي زما سره ملګري سئ او کلکه اوږه راکئ په لږ وخت کي به د ذلت غاړوندي له غاړو وکاږو او د عزت جنډه به جګه کو، د شيعه ايران د سلطې څخه

[4] استربل يې = په پای کي يې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

به په کورته خلاص سو.

وروسته يې هغه فتواوي چې د شيعه وو د جګړې دپاره يې پخوا لا د مکې د ملايانو څخه اخيستي وې رامنځته کړې او په لوړ ږغ يې وويل:-

هر هغه سړی چې ايران ښه بولي او د دوی تر سايه لاندي يې ژوند خوښ وي د استوګي هيله دي زموږ په هيواد کي و شلوي، ولي د ده ژوند بيا زموږ سره نه سي کېدای او نه زموږ دوستي او خپلوي د ده سره کېږي، د کامو مشران ورسره مله سوه د ټينګار دپاره يې قسمونه واخيسته.

وګوره !

دغسي دي د خرم او فضيلت خاوندان چې د خپل ملت د آزادۍ دپاره ځانونه په خطر کي اچوي او په بدله کي بې له خير له ذکره بله هيله نه لري نه داسي لکه دني[5]، او بې همته خلق چي د شهوت په سين کي غوټه وي خپل هيواد او ملت د خورا کښته قيمت په بدله کي پر پردو خرڅوي.

د پښتنو د اتحاد خبر چي شاه ته ورسېده پر ځای د دې چي يو وتلی لښکر يې د دوی د ترټني دپاره ورلېږلی وای، محمد جامي خان يې ولېږه چي ميرويس او د هغه مله تهديد کي، نوموړی سفير چي کندهار ته ورسېده، د ايران د لويي او غښتلتيا په باب کي يې اوږدې اوږدې ويناوي وکړې، ميرويس يې وبېراوه چي ستا دا اقدام به يوه ناوړه نتيجه وښندي.

ميرويس په ځواب کي وويل:-

---

[5] دني: بې همته، ټيټ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاسو داسي ګڼلې ده چي عقل او هوښياري يوازي د عياشانو او بدايانو په کوټيو کې[6]. سته د افغانستان د غرڅنيانو په کوټيو کې نسته ده که د شاه دا د لاسه کېداى چي پر موږ برى ومومي ستا رالېږلو ته اړي او و دې ناتروړوکو کاواکه[7]، ويناوو ته څه حاجت و، دغه يې وويله سفير يې بندي کى، سره له دې بيا هم شاه له خپله درانه خوبه ويښ نه سو، د لومړي سفير د بنده چي خبر سو دوهم سفير يې ورولېږه، دا سفير محمد خان نومېده د هرات حاکم و.

محمد خان د ميرويس پخوانى دوست و د حج پر لار يې هم د ده سره ملګري کړې وه، دوهم سفير چي کندهار ته ورسېده ميرويس دى مخاطب کى ورته ويې ويل:-

که د پخواني صحبت او محبت پاس په ميانځ کي نه واى خوراکلکه سزا به مي درکړې واى، بايد وپوهېږې چي پښتانه مړونه چي يو ځله د مريېتوب له اوره خلاص سوه بيا ځان په هغه اور نه سوځوي، د زمري له غاړي چي غاړوندى وووت بيا په دام کي نه کښېوزي او کښلې توره تيکي ته نه ځي، ژر دى چي ستاسي هيواد به مغلوب او دولت به مو سکوت سي، وروسته يې امر وکى چي بند ته يې واچوئ.

د ايران د دولت واکداران وپوهېده چي سفيران لېږل څه ګټه نه لري بله چاره بې جګړې نسته، د خراسان حاکمانو ته يې خبر ورکى چي لښکر پر ور وباسي، او پر پښتنو باندي هجوم ور وړي.

څو پرله پسې ماتي د خراسان لښکرو ته ورکړه سوې، وروسته وپوهېده چي د پښتنو د ريښو کښلو دپاره يوازي د خراسان لښکر کافي نه دى نو يې يو لوى لښکر سره غونډ کى د خسروخان تر لاس لاندي يې ولېږه، خسرو خان د ګرګين

[6] په کوټيو کي = په سرونو کي.
[7] کاواکه = کمزورو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وراره او پهزړه وري او غبنتلوالي کي تر خپل اکا پاته نه و.

قيادت د عسكرو چي ده ته وسپارل سو، مطلب دا و چي د خپل اکا د كسات اخيستو د پاره به دی ښه جګړه وکي بری به راوړي. حماطله او اهمال[8]، ببله دي چي سړی په جګړه کي اچوي او خلاصېده له هغه نه بيا زښته ګران وي بله ګټه نه لري.

هغه و چي خسرو خان د ميرويس سره د جګړې په ډګر ګډ او د شخړي اور بل سو، په دي شخړه کي ميرويس ماتي وکړه خسرو خان د کندهار ښهر قلعه بند کی د قلعه ساتونکو د خسرو خان څخه دا غوښتنه وکړه په دي شرط چي موږ ته امان راکي ښهر به درو سپارو، خسرو خان دا شرط ونه مانه.

څرنګه چي پښتنو چاره په ځان حصر وليده لاس يې د جګړې سامان ته وا چاوه هره ورځ يې پر محاصرينو پرله پسي حملې وروړې له بلي خوا ميرويس تيت عسكر راغونډ ول او د دباندي له لوري يې پر غليم څپې وروړې، تر هغه چي د خسرو خان خوراکه تمامه سوه، ناچاره سو محاصره يې پرې ښووه پر ميرويس يې مخ ور ونيوه په نتيجه کي خسرو خان مقتول سو او د تولـه ايراني لښكره څخه چي په شمېر پنځه لس زره مېړه[9]، وه زياتي تر پنځه سوه مېړه روغ ونه واته، دا دی د كبر او غرور عاقبت.

د ايران شاه بيا نوی لښكر سره غونډ کی د محمد رستم خان تر جنډې لاندي يې ور ولېږی، دا ځل يې بيا بشپړه ماتي په نصيب سوه او په مخ کي يې څوک نه سوه پاته. وروسته ميرويس وفات سو، دوه زامن څني پاته سوه چي د لوی زوی عمر يې تر اتلس کاله زيات نه و ځکه پښتنو د استخلاف حق د ده و ورور مير عبدالله ته ورکی حکومت يې ور وسپاره.

---

[8] اهمال: ځنډ، بې غوري؟

[9] په کوټه چاپ کي دا رقم "25 زره مېړونه" ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میر عبدالله د ایرانیانو سره د روغي هڅه درلوده، پښتانه په دې باب کې نه وه ورسره مله، بلکه نته به یې کوله، او ویل به یې:-

"که دوني غښتلی نه یې چي د خپل ورور د جګړه کولو توریالی ځای دي ونیسې دوني[10] وکه د روغي په خنډ کې زیار وکاږه.

میر عبدالله د دوی وینا وانه رویده د خپلو څو مصاحبینو سره یې مرکه وکړه دا غوره کړه سوه چي یو څو مېړه د خپلو معتمدینو څخه د ایران دربار ته ولېږي او سم له دې درو وروستني شرطو سره روغه لاسلیک کې:-

1. شاه چي له کندهاره خراج اخلي بیا به یې نه اخلي.
2. د ایران لښکر به په کندهار کي نه اوسي.
3. د امارت وراثت به د میر عبدالله په کورنۍ کي محصور وي.

د پښتنو مشران او لویان چي له دې نه اګه سوه ډېر په قهر سوه، له ده نه خوا پوته سوه، د میرویس لوی زوی محمود چي د نجابت او مېړاني نخښې یې په تندي کي ښکارېدې، د تېرې په سبب چي اکا یې پر حق د ده کړی و خپل اکا لره یې په زړه کي کینه درلوده، په دغه وخت کي یې څلو ښښت مېړه له ځانه سره مله کړه، د اکا په کور ورننووت په داسي حال کي چي هغه خبر نه و مړ یې کی، دا نور پښتانه چي له دې نه خبر سوه دی یې د ځان مشر او حاکم ومانه او د کندهار شاه لقب یې ورکی، همدغه وخت کي ابدالي آزادخان را ولاړ سو د هرات ښهر یې ونیوه د استقلال جنډه یې هسکه کړه چي د خراسان پر علاقه چي د ایران حکومت اخیستې وه حمله وروړي.

---

[10] دوني = دومره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایران حکومت د پرش زره لښکر د صفي قلیخان تر قیادت لاندي د دوی د ترټني دپاره وروخوزاوه، دوی هم په مقابله ورغله، له سهار څخه تر ماپښینه پوري د شخړي اور بل و، مگر غالب او مغلوب معلوم نه سو.

داسي سهمناکه او درنه جگړه وه چي د ایران توپچیان په شک کي ولوېده، وروسته یې د خپل او پردي بېلېده نه سوای کولای د توپو خولې یې مخ پر خپل سپاره لښکر راوگرزولې د ایران لښکر دا د جگړې د لوبو یوه لوبه وگڼله څرنگه چي دوی پوهېده چي پښتانه توپونه نه لري هغه و چي د ایران لښکر په خپله سره تیت او پرک سو.

پښتنو دا موقع غنیمت وبلله حمله یې پر وروړه د ایران لښکر یې پر مخ مات کی صفي قلیخان یې سره له زویه او نوراتیا زره[11] ایراني لښکره ټول تر تېغ وکښه واړه د جنگ وسلې سره له شل توپه د توریالیانو پښتنو لاس ته ورغله، د دې واقعي له لامله آزاد خان بشپړه لاس د هرات پر ولایت وموند، لکه په کندهار کي چي د غلجو د حکومت جنډې ورپېده په هرات کي د ابدالو د حکومت جنډه جگه سوه.

په دې میانځ کي سني کُردیانو د تاړاک دپاره پر ایران ځپه وروړه، په دننه هیواد ور ننواته تر داسي حده چي د اصفهان د پوالو ته ورغله له بلې خوا مسقطی عرب سره وپونجېده د فارس د خلیج جزیري یې ونیولې او پر څنډو یې تسلط وموندہ.

د کندهار شاه محمود چي د ایران د دولت له چارو او د ایران د امراوْ د ناتروړوکو عاقلو او اختلاف د فکر، لکه چي تر ننه پوري چي د شرق په واکدارانو کي سته دي، آگه سو د هغه د پاچهۍ هیله یې وکړه خپل لښکر یې د جگړې دپاره د کرمان

---

(11) په کوټه چاپ کي دا رقم: "اته زره" لیکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له لاري سره له هغه چي اوبه او شنگیا[12] يې نه درلوده ور وخوزاوه.

کرمان ته چي ورسگیده څرنگه چي د هغو په غفلت کي يې حمله ور وړې وه هغو د جگړې توان په ځان کي ونه لیده، ښهر يې بې له جگړې ور وسپاره. لښکرو لکه چي د شرقي بلکه غربي بري موندونکو عادت دی د اهالیو په چور يې لاس پوري کی.

وروسته د ایران شاه د بندر عباس والي لطف علیخان ته امر ورکی چي د پښتنو سره په جگړه ولاړ سي او دوی له هیواده وباسي، والي د جگړې ډگر ته ولاړ هغه و چي په لومړۍ جگړه کي پښتنو ماتې وکړه بې له هیڅ ځنډه چي پر لاري يې وکي کندهار ته ورسېده.

په دې وخت کي د کرمان د اوسېدونکو حال لکه د هغه چا داسي و چي له تونښ څخه اور ته پناه وړي، وروسته د ایران لښکر داسي حال پر دوی وروو ست چي دوی شکمن سوه چي آیا د پښتنو د بري سختي درنې وې او که مرسته د دوی د خپلو حکومته سره د سهلو وتلې وه.

لطف علیخان وپوهېده چي میر محمود دوهم ځل حمله راوړې، ځکه يې د لښکر په غونډېدو پیل وکی، ذخیرې او د جگړې وسلې يې په شیراز کي کوترم[13] کړې، د وخت اقتضا دغه شی وه یا د جگړې د تیاري انتظام ښه نه و، خبره دا ده چي پر اهالیو زښته ظلم وکړه سو، مالونه يې ترې واخیسته، حیوانات يې د خپلو چارو د پاره ترې نه ضبط کړل. د لطف علیخان غلیمانو دا حال د ځان د پاره یو پخه وسیله وگڼله شکایت يې و شاه ته وکی، شاه دی د لښکر له مشرتابه څخه بیرته کی، هغه و چي ټوله سره تیت او پرک سوه هري خواته چي يې زړه غوښته ولاړه.

---

[12] شنگیا: شنه گیاه، واښه.
[13] کوترم: راغونډول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورئ و حال ته د دونانو[14] رذيلانو او خاينانو د وطن او ملت چي څرنګه د خپلو کوچنيو غرضو او دښمنيو او دپاره د خوښېدو د يوه سړي د لښکر چي د وطن او ملت د ساتني سبب دی د تفرقې موجب وګرزېده، هغه پر دې تفرقه مرتب سوه وروسته به يې بيان وکړ سي په دې وخت کي ابداليانو د خراسان ډېر ښارونه ونيوله او نزدې و چي د مشهد ښهر يعني پخوانی طوس دي هم ونيسي.د دې فتنو په منځ کي يوه زښته درنه زلزله د تبرېز په ښهر کي وسوه، چي اتيا زره نفره يې تر خاورو لاندي کړه، او داسي تياره سوه چي د لمر روښنايي نه معلومېده، د لمر سترګه لکه سور مس داسي ليده کېده. عامو خلقو دا د خدای قهر او غضب وباله، او پيل يې د آسماني بلاوو د نزول وګاڼه، ډول ډول لوبي يې وکړې چي راز راز فسق او فجور او نور منهيات ورک کړي، ملايان او مشايخ په کوځو کي ګرزېده وګړي يې په استغفار امر کوله، منجمينو قطعي حکم وکی چي دا پېښه د اصفهان د ويرانېدو نخښه ده، هغه و چي عقلونه په وحشت کي ولوېده، پر افکارو تياره وغوړېده، زړونه بې سېکه سوه ، همتونه کوړنګ[15] سوه، تر داسي حده چي دا لوی ملت تړله و مرګ ته منتظر ناست وه، د ژوند او خلاصېدو يې هيله کښلې وه.

اوس نو ښه فکر وکئ د ناوړه مزخرفو عقيدو او هغه نتيجې چي ترې زېږي لکه د نفس ضعف، بې همتي، له کاره او چارو د لاس اخيستلو ضرر وګورئ.

په 1135 هجري کال کي مير محمود دوهم ځل د کجستان له لاري تر کرمانه پوري د پنځه ويشت زره لښکر سره مخ راوګرځاوه بې له هيڅ زحمته يې کرمان ونياوه، اما د قلا نيول چي حکومت پکښي ناست و ، ونه سوه، په بدله کښي د دوه نيمو زرو تومنو يې د قلا ساتونکو ته ور پرېښوه، هر تومن له نيم انګليسي پونډ سره برابر دی، د خلقو په فکر او عقيده کي دې ځای نيولی و چي محمود د ايران دپاره د

[14] دونان: کم همتان، ټيټ خلق.
[15] کوړنګ: کمزوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای (ج) غضب دی، او لکه علماوْ او منجمینو چي ویلي وه دی یې د اصفهان د ړنګېدو موجب بللی و، محمود د یزد د نیوو د پاره ملونه راوګرزوله مګر کامیابه نه سو، هغه خوا یې ایله کړه پر اصفهان یې مخ ور ونیوه.

اصفهان ته چي نژدې سو شاه دوه ایلچیان ور ولېږله هیله یې وکړه چي که دوی د چور او چپاو نه لاس ونیسي په بدله کي به یې پنځه لس زره تومنه ورکي.

له دې پیښي نه محمود وپوهېده چي ایرانیان بې سبکه دي او په زړو یې بېره ننوتلې ده ځکه یې په سفیرانو کي خیال ونه کی د کلتاد پر لور چي له اصفهانه دوه پرسخه لیري کلی دی روان سو او عسکر یې هورې واچول. څرنګه چي وپوهېده چي جګړه د ده او د شاه په منځ کي هم په دغه ځای کي پېښېږي د لښکر پر خوا او شا یې خندق پرې کی، په دې وخت کي ډېر مجوسیان چي د زرتشت په دین وه په دې هیله چي برې د محمود و خواته دی او دی به دوی د شیعه ګانو له ظلمه خلاص کي د محمود په لښکر ګډ سوه، د شاه په مغزو زښته بېره ننوتلې وه ځکه یې ټول وزیران د مشورې د پاره راغونډ کړه په دې باب کي یې پوښتنه ترې نه وکړه، محمد قلیخان وزیر وویل که څه هم پښتانه زړه ور دي او د جګړې پر ډګر د کلکي پښې خاوندان دي بیا هم د قلاوو د فتح طاقت او قوت نه لري، نظریه دا ده چي موږ خپل عساکر د اصفهان په قلاوو ننباسو او مدافعه کوو په دې توګه به غلیم پښېمانه سي د قلا د فتح نه به مخ واړوي لکه په کرمان او یزد کي چي پېښه سوه بیرته به خپل وطن ته ولاړ سي، شاه دا وینا خوښه کړه.

د عربستان والي خان اهواز ولاړ سو په ډېر حمیت یې وویل دا خورا بې زړه توب او زښت بې سبکي ده څرنګه دې ته تن ورکو چي محمود د یو څو لړو مېړو پښتنو سره د ایران د شاهي دولت پایتخت محاصره کی زما فکر دا دی چي د دښمن پر مخ ور ووزو په داسي وخت کي چي دوی خملېدلي وي پر ورسو او ورسره په جګړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوخت سو.

دې نظريې د شاه د غيرت رګ پر ښور راووست پنځوس زره لښکر يې سره د شلو توپو د محمود په مقابله ولېږله، دواړه خواوې د کلتاد د کلي سره مخامخ سوه ښی او کيڼ او منځ د لښکر يې سره ترتيب کی، محمود پخپله پر فيل سپور سو، د لښکر پر خوا او شا ګرځېده، ياد د هغه مجد او شرف چې دوی په پخوانيو جګړو کې حاصل کړی و، ورته کاوه او ويل يې:-

که بری ومومئ د اصفهان ښهر ستاسو د زيار بدله ده، او که ماتې وکی وپوهېږئ چې له مرګه تښتنه نسته، ستاسې او د وطن تر منځ زښته اوږده لار ده، نو د اجل زهر په ډېر فضيحت او ذلت چيښی، د محمود د عسکرو له ځايه تر کندهاره پوري پنځوس مزله لار وه د مخابرې وسيلې هم ټوله شلېدلې وې، د پښتنو څخه توپ نه و، سل زنبورکه يې درلوده، زنبورک لکه توپ داسې آله ده، پر اوښ يې بار کې د اوښ د شا نه ډزې کوي، پښتنو د زنبورک اوښان د لښکر تر شا چوک کړه ايرانيانو په جګړه پيل وکی، د دوی کيڼ د پښتنو پر کيڼ څپه ور وړه، پښتنو ماتې وکړه تر شاه سوه څه غنيمت هم د ايرانيانو لاس ته ورغی.

وروسته د ايرانيانو ښی پر پښتنو حمله وکړه پښتنو دلته د جګړې د لوبو نه کار واخيست تر شا سوه د ايران سپرو د پښتانه لښکر غارت کی، د ايران لښکرو چې د پښتنو پر عسکر ګاه حمله ور وړه، پښتانه پر دوې ډلې وو بشل سوه د ايران د لښکرو پر مخ يې زنبورکونه ور خوشې کړه داسې يې سره ورژوله لکه د مني پاڼې.

په دې وخت کې امان الله خان پښتون د ايران د لښکر پر استربل حمله ورووړه توپچيان يې ور مړه کړه، سمدلاسه يې د فير امر د ايران پر عساکرو ورکی، څومره وخت نه و تېر سوی چې د ايران لښکر ماتې وکړه، واړه خپل حربي لوازم او د جنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسلې يې پښتنو ته په غنيمت پرې ښوولې، د ماتې خبر چې اصفهان ته ورسېده زړونه يې په لړزه سوه او شاه هولکي[16] سو، وزيران يې د مشورې د پاره راغونډ کړه ويې ويل:- زما فکر دا دی چې موږ له اصفهانه ووزو خزانې راسره بار کو، بل چيرته بيا لښکر سره غونډ کو د شا د خوا پر پښتنو ځپه وروړو، ريښې يې وکاږو.

محمد قليخان دا نظريه خوښه کړه مګر د عربستان والي په هغه سبب چې موږ يې وروسته وايو موافقت ونه کی او ويې ويل:-

د شاه سره دا وړ نه ده چې په يوه ماتې سره د هيواد پايتخت پرېږدي، ځکه دا د بې سپکی نخښه ده، او سربېره پر هغه اهالي د شاه څخه متنفر کوي، هغه و چې د مدافعې لوازم يې سره غونډ کړه، و محاصرې ته تيار کښېناسته، په دې حال کې محمود په خپلو چارو کې متردد و، څو چې د عربستان د والي د تبعه وه خوا د مخصوصو جاسوسانو په ذريعه ده ته خبر راورسېده چې د ايرانيانو په زړو کې زښته درنه بېره لوېدلې ده.

له دې خبر نه د محمود زړه پوره سو لښکر يې د فرح آباد و لور ته وروخوځاوه خرنګه چې هورې عسکر نه وه بې له کومې جګړې يې هغه ځای ونيوه وروسته تر استېلا يې پر جلفا چې په اصفهان کې د ارمنيانو د استوګې ځای و حمله وروړه، هغه يې هم ونياوه استېدونکو ته يې په دې شخړه کې لوی تاوانونه ورسېده.

وروسته يې د اصفهان د ښهر پر يوه برج حمله وروړه، د توپو او ټوپکو د زور نه بيرته پر شا سوه، سمدلاسه يې فکر وکړ چې دا پر شا کېده زموږ بېره د ايرانيانو د زړه باسي، زښته زيار يې وکښه چې هغه يې فتح کی. دوهمه ورځ يې د توريالیانو

[16] هولکي: وارخطا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو په مرسته پر ځينو استحکاماتو حمله وروړه، داسي زړه ورتيا او رشادت يې وکاوه چي که احمد آغا چي يو د حرم له آغايانو څخه و، نه واى ښهر يې نيولى و. احمد آغا زړه وري وکړه پښنه يې کلکه ونجتله پښتانه يې پر شا کېدو ته ناچاره کړله. دې واقعې د محمود په زړه کې ببره واچوله روغې ته يې هڅه وکړه، په دې شرط چي د قندهار، کرمان او خراسان حکومت به د ده په اولاده کې ارثي وي او هم به شاه خپله لور ده ته سره د پنځوس زره تومنه ورکوي[17].

د عربستان والي چي د دې نه آګه سو محمود ته يې پټ ايلچي ولېږه او د روغې د غوښتلو په سبب يې پر ده ملامتي وويله، وصيت يې ورته وکى چي پښنه ټينګه لګوه، ځان بري ته تيار که دا يې هم ور ورسوله چي:-زه په مذهب کې ستا سره اشتراک او وحدت لرم مه ببرېږه پښنه ونجته.

محمود چي له دې نه اګه سو بيرته پر ښور راغى، نورو لوبو ته يې پيل وکى، هغه دا وه چي واړه د اصفهان پر شاوخوا کلي ړنګ کې د خپلو لښکرو دپاره ذخيرې ترې نه راوباسي، څه چي پاته سي اور ور واچوي دا نقشه يې هم واچلوله

د کليو استېدونکي و ښهر ته وتښتېده، د ښهر واک درلوونکو خورا په خوشحالي دوى قبول کړه. ولي په اصله مسئله دوى خبر نه وه دا فکر يې وکړ چي د دوى په راتګ به زموږ شمېر د مدافعې دپاره ډېر سي، مګر د کاختې د پېښې فکر يې ونکړ، ولي د ښهر محاصره له يوې خوا نه پېښېدونکې وه.

پښتنو له بله لوره ټيه پر ووړه، او پر يو کلک ځاى يې برى ومونده، د هغه

[17] د کوټي چاپ په 52 مخ کي تر دې وروسته دا جمله "دا شرط د ايران پاچا قبول نه کړاى سواى" اضافه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استحکام ساتونکي کوچیان[18] وه، په چښن د شرابو اختـه او د سده وتلي وه، پښتانه په دې ځای کي پر یوه پله ور تېر سوه، ځیني ځایونه یې ونیوله، پښتنو واروېده چي ایرانیانو ذخیرې د ځانه سره اخیستي دي، ښهر ته یې وړي، ځان یې پر پېښن کی ټوله یې تري یووړې، پخوا تر هغه چي خپلي چونۍ ته ورسیږي له یوه کوچني کلي څخه یو کام پر رااووت ذخیرې یې بیرته تري نه واخیستې، د محمود اکا یې سره د وروره او د اکا له زویه بندیان او قتل کړه[19]، شاه امر وکی چي نه دي قتل کېږي، او محمود یې وغوښت مګر پخوا تر رسېدو د امر د قتل موضوع ختم سوې وه. محمود چي دا خبر واروېده په بدله کي یې د ایران اسیران مړه کړه و محاصرې ته یې ځان ښه چمتو کی، د تګ راتګ او مخابرې لارې یې سره پرې کړې. په دې حال کي یوه له واکدارانو څخه د ایران له شاه نه غوښتنه وکړه چي دی دې د مدافعت په قیادت وټاکه سي، دی به پښتانه د ایران د شاوخوا څخه طګرد کی، مګر د عربستان والي خان اهواز په ډول د چمو شاه له قبوله څخه د دې غوښتو منع کی.

څرنګه چي د محاصرې مده اوږده سوه، نرخونه لوړ غورځېده، د کاختۍ نخښي ښکاره سوې، شاه بې له دې چي خپل زوی شاه طهماسپ ولیعهد د ایران و نورو ښارو ته ولېږي او اهالي دې د پایتخت د خلاصېدو او د پښتنو د جګړې د پاره راوبولي، بله چاره ونه موندله، دا بلنه د اهالیو له خوا ونه منله سوه. زحمت او تکلیف ورځ په ورځ پر خلقو ډېرېده څکه واړه د شاه حضور ته ولاړه کلکه هیله یې وکړه چي د پښتنو په جګړه کي ملګرتیا وکي، او ځان له لوږې او کاختۍ نه خلاص

---

[18] په کوټه چاپ کي: "ګورجستاني محافظان" لیکلي دي.

[19] دلته یوه جمله له ژباړونکي څخه پاته سوې ده. په کوئټه چاپ کي تر "قتل کړه" وروسته راغلي دي: "محمود له شاه ایران څخه غوښتنه کړې وه چي دا خلګ باید چي ونه وژل سي. که څه هم ... ".

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي، په تېره چي وا يې روبېده[20] چي په نـزدو ورځو کي دوی تـه د خوراک ذخيره راځي، د ارګ پر شاوخوا راغونډ سوه، او چيغي يې وهلې چي شاه دي د جګړې ډګر ته ووزي، نه چي راتلونکې ذخيره د پښتنو په لاس کښېوزي، او د ښهر وګړي د کاختې واري (قربان) سي.

د دې غوښتني ځواب شاه و صبا تـه واچاوه مګر اهاليو لاس د غوښتني نـه واخيسته خورا کلک ودرېده تر څو چي شاه زښته تنګ سو، خادمانو ته يې امر وکی چي ډزي پر وکي، چي اهالي وبېرېږي بيرته ولاړ سي، د شاه د دې چاري نه د اهاليو زړونه ډېر ملول سوه، که احمد آغا، چي د مخه يې نوم اخيست سوی دی، نه وای راوتلی او د وګړو زړونه يې بيرته لاس ته نه وای راوستلي نزدې وه چي د شاه پر مېنه دي څپه ور وړي.له ارګه چي راوګرځېده يوې ډلې د زړه ورانو ځخه د لښکرو ټولی سره وکړه، يو ناځاپه څپه يې پر پښتنو ور وړه څو چي ځيني استحکامات يې هم ترينه ونيوه. مګر هغه ډله چي د خان اهواز تر امر لاندي وه قصداً يې پر شا کېدو ته پيل وکی، احمدآغا چي دا وليده اور په ولګېده خپلو عسکرو ته يې امر وکی چي د خان اهواز پر ټولی ډزي وکي.

څرنګه چي جګړه په منځ کي د عسکرو پيدا سوه، يو د بله په غاړه کي سره ولوېده، پښتنو دا فرصت غنيمت وشمېره حمله يې وکړه دوی يې مات کړه، په دې وخت کي احمد آغا شاه ته ورغی ويې ويل چي لوی سبب د ماتي زمونږ خان اهواز دی، ولي دی د محمود سره په مذهب کي يو دی، که دی زمونږ په لښکر کي نه وای په لمړي ځل به مو پښتنو ته ماتې ورکړې وای.

له بلي خوا خان اهواز هم د قلا ساتونکي سره وپونځوله[21] چي شاه ته عريضه وکي

---

[20] وايي روبېده = وايي وربېده.
[21] وپونځوله: ولمسول، تحريک يې کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

احمد آغا له رياسته ولاړ كي، احمد آغا چي دا وليده د زهرو ګوټ يې پر سر پورته کی ځان يې وواژه.

ښتنو چي دا واروېده زښت خوشحاله سوه او د اصفهان په اهاليو كي ډېر اضطراب پېښ سو شاه ناچاره سو محمود ته يې ايلچي ولېږه پر هغه پخواني شرطونو يې روغه ومنله، محمود ځواب ورکی، شاه اوس د هيڅ شي خاوند نه دی، چي ماته يې راكي، بلكه هر هغه څه چي د ده په لاس كي دي زما دي.

د دې شخړو په منځ كي ملک محمود د سجستان حاكم سره وځونېده، د لس زرو لښكرو سره مخ پر اصفهان ور وخوزېده، د اصفهان د اهاليو په ځان كي نوی روح و پونځېده، د هيلي واښ ته يې لاس واچاوه.

محمود چي له حقيقته خبر سو د سجستان حاكم ته يې خبر وركی چي له خپلي دې هوډې څخه وګرزي، د خراسان او سجستان ولايتونه ستا دي، چي ته او ستا زُريه[22] مستقله حكمراني پكښي ولري، د حاكم ستركي دې رشوت ور وترلي هغه خوا يې پرېښووه مخ يې د هغو ولاياتو پر لور چي محمود ورمنلي وه راوګرزاوه، د اصفهان د وګړو د هيلي واښ وشلېده، د خلاصېدو لاري د هري خوا پر وترلي سوې، قاختي هم هر ګړی ډېرېده، تر داسي ځكله[23]، چي په خوړلو يې د هغو حيوانانو پيل وکی چي غوښي يې حرامي دي، لكه مردار هډي[24]، پيشياني او سپي، او وروسته وروسته يې د مړو سړو غوښي هم خوړلې، وګړي له لوږې په لارو كي مړه كېده.

---

[22] زُريه: اولاده.

[23] تر داسي ځكله: تر داسي اندازې.

[24] مردارهډی: مجازاً د (خره) په معنا راوړل كېږي. (مرتب)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زاینده رود واله د مړو په لاښو ډکه سوه، تر داسي حده چي د لاښو د ډېرښته او به پر بل حال واوښتي د هیچا د اوبو چښن ته زړه نه کېده.

خبره چي دې حال ته ورسېده پر 21مه نېټه د اکتوبر 1722 عیسوي سم له 1153 هجري وه چي سلطان حسین د آهنګر لباس[25] واغوست د ټولو واک درلوونکو سره د اصفهان په کوڅو کي ګرزېده، او له هغو مصیبتونو څخه چي د ده د پاچهۍ په وخت کي پر ملک او ملت اوربدلي وه په وټ وټ یې ژړله ویله یې:-

"دا ټوله د ناصحینو د خیانته او د مشرانو له بده دیانته راپېښي دي و بس" او وګړو ته یې دا بربښوله چي دی هوډه لري چي تاج او تخت دي و پښتنو ته ور پرېږدي.
وګړو چي دا ژړاند حالت د ده ولید خپل دردونه او مصیبتونه یې هېر سوه تر سترګو یې په شوراوو[26] اوښکي را ایله سوې، دا ټوله بدله د غفلت او خوب ده او ډوبوالی په شهواتو کي او رخي کښل[27] د هغه کسانو و خدمت ته د لوړو مصالحو چي په جنس او مرام کي ضدیت لري په تېره بیا د جګړې په وخت کي.

په دا بله ورځ یې د سپارلو لیک ولیکه د واړو لویانو او مشرانو په لاسلیک یې ورساوه په درویشتمه ورځ د نومورې میاشتي[28] سلطان حسین سره له ټولو مشرانو او لویانو او درې سوه سپرو سره ورغله چي د هغه په مانۍ ور ننواته،)محمود(د خپل ځایه ونه ښورېده، دوی چي د سالون منځ ته ورغله وروسته شاه د پاچهۍ خول له خپله سره ویوست محمود یې مخاطب کړ ویې ویل:-

[25] په کوټه چاپ کي: "ماتمي پوشاک" راغلی دئ.
[26] په شوراوو: په لپو لپو، په شورهاري.
[27] رخي کښل: کشول، ببول (لس زره لغتونه).
[28] په کوټه چاپ کي: "11 محرم 1135 هـ، اکتوبر 1172" لیکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ای زویه ! ځښتن زما ناسته د ایران پر تخت نوره نه ده مقدر کړې اوس ته ډېر مستحق باله کېږې.

محمود ځواب ورکی: ان الله یعطی الملک من یشاء و ینزعه ممن یشاء. شاهي خول یې وا خیست په خپله بګړۍ کي یې وواهه، د ده سره یې د لاس روغبړ وکی، شاه په هغه ټولی کي خپله لور ده ته په نکاح کړه.

په دوهمه ورځ محمود د اصفهان ښهر ته ور ننووت د سلام رسم ادا کړه سو، لویان او واک درلوونکي د ده مخي ته ورغله او د ده پاچهي یې ومنله، محمود چي د اصفهان پر تخت او کرسۍ ټینګ سو ډېر زیار یې وکښه چي خلق د کاختۍ د توره تمه خلاص کي او د وګړو مات زړونه ور سکنده[29] کي په دې سره وګړو ده ته هڅه وکړه. ده هر منصب درلوونکی پر خپل پخواني منصب پرېښووه له هره یوه سره یې یو پښتون وټاکه چي د سلطنت چاري زده کړي او سم له لاسه د سلطنت د چارو انضباط سبب د اطمینان هم وي[30].

وروسته یې امان الله خان د شپږو زرو لښکرو سره د قزوین د ښهر د فتح دپاره ولېږه، ده په لار کي د قم او قاشان ښارونه هم ونیوله او بې له هیڅ راز ممانعته د قزوین په ښهر ننووت، د قزوین وګړي خورا کلک غښتلي او ډېری وه دا یې نه خوښوله چي هغه چاته چي د دوی څخه په مذهب کي بېل وي ضررخي کاږي.

---

[29] سکنده: تسکین، آرام.

[30] تر دې مطلب وروسته د کوټي په چاپ کي داسي لیکل سوي دي: "کومو خلګو چي د ایران له پاچا سره خیانت کړی وه، او د جنګ په دوران کښي یې له ده سره خیانت کړی وه، د خان اهواز پرته نور ټول یې مړه کړل، د خان اهواز ټول مال او اسباب یې ضبط کړ، ډېر ذلیل او رسوا یې کړ، لاکن مړ یې نه کړه، ممکن دی چي له ده سره د جان بخښنې عهد کړ سوی و."

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته وروسته يې ځيني تېري د پښتنو څخه ولیده، سره غونډه سوه او له هره لوره يې پر پښتنو حمله وروړه، ځرنګه چې هغه قلا ته چې حاکم پکښې استېده نږدې ورسېده، امان الله خان د فتنې د اور وژلو دپاره پر راووت او زخمي سو. هغه و چې اهاليو برى وموندہ پښتنو وروسته چې يو زر مړه يې واري کړه مخ يې و تښتي ته کښېښنو 1136 کال.

پښتنو د تښتي لار وهله چې د محمود د اکا زوی اشرف د درو سوو پښتنو سره بېل د کندهار لار يې ونيوه د قزوين تر شخړو وروسته د خنسار او نورو ښارو وګړي ولاړ سوه د قزوين لوبه يې د پښتنو سره رانوې کړه، تولہ پښتانه د اصفهان په ښهر کې کوترم سوه.

محمود چې دا حال وليد خيال يې وکی چې د اصفهان وګړي يقيناً هغه چاري چې بل د دوی سره کړي دي، دوی به يې د ده سره وکي ځکه يې حيله غوښته چې ټولـه د حکومت ليري مستخدمين او پاته د قلا ساتونکي او هغه عسکر چې د شاه سره يو ځای وه قتل کي، واړه وګړي يې د ښاره وايستله تر داسي حده چې د ښهر څخه يوه کنډواله جوړه سوه.

محمود وليده چې د پاچهۍ شالوده داسي ښه نه ده، ځيني وګړي د کردي کامو چې سني وه او په رجزين[31] کي استېده راوبللـه اکراد[32] چې راغونډ سوله او د کندهار مرسته راورسګېده يوه ډله د عسکرو يې د جلبايکان خنسار[33] او کاشان[34] و لور ته ولېږله او هغه ځايونه يې ونيول.

---

[31] په کوټه چاپ کې: "درجزين" دئ.
[32] اکراد = کردان (د کرد جمع).
[33] په کوټه چاپ کې (خوانسار) دئ.
[34] په کوټه چاپ کې: "(شاقان) دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجوسی نصرالله يې چې په کرمان کې د ده سره يو ځای سوی و، شېراز او نورو ځايونو ته چې د فارس د خليج پر غاړه پراته وه واستاوه نوموړي نصرالله هغه ځايونه پرله پسې ونيوله مګر شېراز چې د هغه په محاصره کې يې تېپ واخيست مړ سو. د ده تر تېپ وروسته د عسکرو مشرتوب د زبردست خان پښتانه په لاس کې ولوېده.

د محاصرې په وخت کې د قلا دننه وګړي له ډېري لوږې مړه کېده، ښهر په زښته زيږه او بده ورځ خلاص کړه سو، دی ښهر ته ور ننووت هغه ګړی يې امر وکی چې د غلې محتکرين دي مړه کړه سي تر داسي ځايه چې ځيني ګدامو ته چې ور ورسګېده محتکرين يې په خپلو ګدامو کي ځوړند کړه تر هغه چې د لوږي مړه سوه.

د شېراز تر فتحي وروسته د محمود هوډ نوی سو او په پلو کي يې نوی قوت وپونځېده د پرش زره لښکر يې سره غونډ کی او د کوه کيلويه پر لور چې درې درجې د اصفهان د جنوب و خواته پروت دی وخوزاوه هغه کامونه چې په لار کي پراته وه د دوی د لښکرو پر مخ را ولاړ سوه ښه يې وشکوله، زوبل يې کړه.

نابېره يې په لښکر کي د بدي هوا او کرغېړن والي د استوګني د ځای د له امله د مړيني ناجوړي پيښه سوه، حتّی چې پر ده په خپله هم اثر وسو، ځکه نا اميده سو راوګرځېده په شپه کي په اصفهان ننووت، همدغه رنګه يې د ګز په ښهر کي ماتې وکړه د لښکرو لو ډله يې تلف سوه، ځو چې واقعه موجب د نفرت د پښتنو د زړه وګرځېده دی يې ناچاره کی چې اشرف د کندهاره راوغواړي او د ده وليعهد يې کي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته د محمود پر دماغ د وسوسې لښکرو تاړاک وروی (وروړی) غوښته يې چي په ګوښه کي کښېني مرسته وغواړي. دا د شرقينو عادت دی چي هغه وخت چي د خپل غفلت له لامله بې سبکه سي مخ پر هلاکت ځي، له ظاهري اسبابو نه چي ښتن تعالی د بري او مقصد موندلو دپاره پيدا کړي دي، ځان تښول کي مخ د باطني اسرارو مرستي ته ورګرزوي. د غوښو خوړل پرېږدي ګوښه غوره کي، او دا د صنم پرستو[35] هنديانو عادت دی چي په دولسمه هجري صدۍ کي په مسلمانانو کي څرګند سوی دی. چي د عالم غيبه يې و ظاهري دنيا ته مخ راوګرزاوه او له پتي دنيا نه لخي ته راورسګېده، وسواس او سوڅن يې په دماغ کي ډېر سو، تر داسي ځايه چي په اروېده د يوه خبر چي هيڅ حقيقت يې نه درلود د صفوي پاچهانو د اولادې څخه يې نهه د پرش مبږه مړه کړه، دا وسواس تل د ده سره و، چي لېونی يې کی. ملا حزين ويلي دي چي د ده لېونتوب و داسي حال ته ورسېده چي خپلي غوښې يې په غاښو شکولې.

د مير محمود د لېونتوب په وخت کي پښتنو واروېده چي شاه طهماسب د دوی د غارت دپاره په تياري بوخت دی، ناچاره سوه چي اشرف د محمود په ژوند کي د پاچهۍ پر تخت کښېنوي مګر اشرف نتهه وکړه چي تر هغو څو محمود د ده د پلار مير عبدالله په قصاص نه دی واژه سوی، دی به پر تخت کښېنني. هغه و چي په 1138 هجري کال کي يې محمود وواژه او سر يې اشرف ته حاضر کړ اشرف وروسته پاچهي ومنله او د حکومت واښ يې په لاس کي ونيوه.

محمود اوه ويشت کلنی مړ دی، او د پاچهۍ مده يې درې کاله وه.

اشرف هغه چاري چي محمود د خپل ژوندانه په وروسته تړوک کي کړي وې

[35] صنم پرست: بت پرست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وغندلې او د عامو په حضور کې يې بد پر ويل، د اهاليو د خوښې او د دوی د زړه د ساتنې دپاره يې د پاچهۍ خول واخيست د شاه حسين و مخ ته يې کښېښو او ډيرې جګړې[36] او زښته ټينګار يې وکړ چې هغه يې پر سر کې.

مګر شاه قبوله نه کړه په خپل لاس يې خول واخيست د اشرف پر سر يې کښېښو ويې ويل:-

ما عزلت پر عزت غوره کړی دی خپله دوهمه لور يې ده ته په نکاح ورکړه. اشرف هوډ وکړ چې پر شاه طهماسب يو چم راوباسي، ليک يې ورته وليکه دا يې ښکاره کړه. دا هاړو دوړ[37] چې په ايران کې لوېدلی دی د پردو غليمانو لاس هيواد ته را اوړېد سو، راځئ چې سره يو سو روغه وکو د غليمانو د ريښو د کښو دپاره يو له بله مرسته وکو.

د اشرف د دربار ځيني واک درلوونکي خبر سوه پټ يې شاه طهماسب ته خبر ورکی او دی يې وبېراوه چې د اشرف پر وينا بړوسه ونه کې او ورسره ملګری نه سې.

اشرف چې له دې چارو خبر سو، د ايران پاته اولياء چې د مير محمود له توري نه بچ سوي وه له دې سببه چې د ده د دښمن سره مراسله او مکاتبه لري تر توري تېر کړه.

د محمود تر مړيني لږ وروسته عثماني سلطان د روس د پطر کبير سره معاهده لاسليک کړه چې هغه د ايران (هغه برخي) چې د پښتنو په لاس کي نه دی سره ووېشي، او پښتانه له هغه ځايو نه چې نيولي يې دي وباسي، او که شاه طهماسب دا معاهده ومني و ده ته يې وسپاري.

---

[36] جګړې: زارۍ.
[37] هاړودوړ: اړودوړ، الهګوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه اشرف چې د حکومت واښ په لاس کې ونیاوه قسطنطنیې ته یې سفیر ولېږه د هغه ځای د علماوو سره یې خبرې اترې وکړې چې سلطان لره نه ښایي د نصراني پاچا سره د سني مسلم سلطنت د ړينبو په کښنو کې معاهده وکې، که څه هم په دې چاره کې علماء ورسره مله سوه، مګر وزیرانو علماوو ته دلیل وړاندې کی ويې ویل: عثماني سلطان د مومنانو امیر او خلیفه د رسول د رب العلمین او د څښتن تعالی سیوری دی پر مځکه، هر څوک چې د ده امر ته غاړه کوږنګه[38] نه کې او خطبه د ده پر نامه ونه لولي او خراج ده ته ور نه کې د دین غلیم دی، د هغوی سره جګړه د نصاری تر جهاد افضله ده.

علماء له دې دلیله څخه چې له نفساني اغراضو څخه و، پته خوله سوه، سفیر نا امیده سو بیرته را رهي سو احمد باشا ته چې پر مراغه او قزوین یې تسلط درلود حکم وکړه سو چې لښکر د اصفهان پر لور ور ولاړ کې، اشرف چې دا واروېده اور یې و کلو ته واچاوه لښکر یې سره غونډ کی مخ پر عثماني لښکرو وخوزېده، د اصفهان څخه پنځلس فرسخه لیرې لومړی له دوو زرو مخ لښکرو سره د هغو ونښت، او جګړه یې له استربله د هغه شروع کړه ترکانو چې دا خبر واروېده په زړو یې روې ننوته ځکه احمد باشا حکم وکړ چې لښکر دې ودرېږي امر یې وکی چې پر خوا و شا دې خندق پرې کړه سي.

په دې وخت کې اشرف ځیني وګړي په پټه دپاره د دې چې د کردیانو زړونه لاس ته راوړي او د ده دوستۍ ته میل پیدا کې وخوزوله په عثماني لښکر کې یې دا څرګنده کړه چې دا او سنۍ جګړه پر ضد د حنفي مذهب ده، بله ډله علماء یې په ښکاره و احمد باشا ته ولېږله چې د ده خاطر امن و سلام ته مائل او د صلح او صلاح برکت او ښېګنې ده ته وړاندې کې احمد باشا دې وینا ته ته اعتبار ور نکی،

---

(38) کوږنګه: ټیټه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امر يې وکی چي لښکر ور وپاڅوئ. د احمد باشا لښکر شپېته زره مېړه، اويا توپه وه، په مقابل کي اشرف شل زره مېړه، څلوېښت زنبورکه درلوده.

چي دواړي خواوي سره مخامخ سوې، عثمانيانو خورا مدهشه ماتې وکړه، دوولس زره لښکر يې و مرګ ته وسپاره، ټوله د جګړې وسله يې و غليم ته پرې ښووه، پخپله احمد باشا و کرمان شاه ته وتښتېده له دې بيري چي اشرف په ده پسې دی هلته هم ونه څنډېده بغداد ته ولاړ.

اشرف د عثمانيانو د زړه د لاس راوړو دپاره دا ښه موقع وليده احمد باشا ته يې ليک واستاوه پکښې ښکاره يې کړه چي د مسلمانانو په مالو کښې تصرف زه خوښ نلرم يو امين او خپل د بړوسې سړی راولېږه چي پرته د حربي وسلو نور واړه ستاسو شيان ور وسپارم.

همدغه وخت کي ټوله عثماني بنديان چي له ده څخه وه ايله يې کړه دې چاري دی په ښه سيرت او غوره سلوک په عثمانيانو کي څرګند کی، ناچاره سوه چي د ده سره روغه وکي او د ايران په پاچهي يې وپېژني، او اشرف د زړه عثماني سلطان د خدای سيوری په ارمينو کي ومنی.

دې حوادثو څه اشکالات پېښ کړل لومړی دا چي:-

د محمود ورور په کندهار کي د استقلال ډول ودرباوه، په غلجو کي يې نفاق او شقاق واچاوه پر شاه اشرف يې د مرستي رسېده وشلول.

دوهم ملک محمود سجستاني ځان پاچا څرګند کی د خراسان پر ډېرو ښارو يې لاس وموندہ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم نادر چي په هوډه او زړه وري مشهور و د شاه طهماسپه سره يې لاس يو کی او د استراباد په ښهر کي يې د ده د لښکر مشرتوب ونياوه.

د دې اشکالاتو په منځ کي شاه اشرف هوډه وکړه چي د يزد ښهر ونيسي او ويې هم نيوه، وروسته يې عثماني سلطنت ته سفير ولېږه چي د عثماني رجالو د خوا په ډېر عزت استقبال سو.

شاه اشرف دا واقعه د ځان دپاره د اقبال فاتحه وبلله، مګر خوشحالي يې خومره اوږده نه سوه، ځرنګه چي خبر سو چي نادر د طهماسپ له خوا لښکر سره غونډ کړی او پاڅولی يې دی چي مشهد او هرات د ابداليانو پښتنو د لاسه وباسي، هغه و چي نادر هغه ځايونه ونيوله او ځان يې هورې ټينګ کی.

شاه اشرف ډېر مضطرب سو زيار يې وکښه، د ېرش زره لښکر يې غونډ کی او د خراسان پر لور يې وخوزاوه دامغان ته نژدې د نادر د عسکرو سره مخامخ سوه، هلته يې امر وکی چي پښتانه او عسکر دې يو ځای سي، د ښهر په شمال کي مورچه خوار ته نژدې يې خندق پرې کی ټينګ او کلک ځايونه يې جوړ کړه.

نادر د ده لار پسې ونيوه په لار کي نور ايرانيان ورسره مله سوه د عسکرو شمېر ډېر سو ځو چي د اشرف و چونۍ ته ورسېده، سره له دې چي د اشرف استحکامات يې زښته کلک وليده بيا يې هم امر پر حمله ورکی، پښتنو په دې هاړ ودوړ کي زښته زړه وري او خورا کلک همت وکی، ځرنګه چي د غليم لښکر زښته ډېر و پر دوی يې برې وموندې ځلور زره توريالي او جنګالي پښتانه په قتل ورسېده، دوی ناچاره سوه اصفهان ته پر شا سوه، او په هغه ځای کي يې هم ډېره پاتي نامکنه وبلله، ښپه يې هلته تېره کړه باروبونه يې سره وتړله د مخه تر لمر ختو پر شيراز وپاخېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي چي اشرف دمخه د ښهر تر پرېښوو بدبخته سلطان حسين د عدم کندي لېږلی و، څو میاشتي وروسته نادر د طهماسپ په امر سره عسکر د شیراز پر لور وخوزاوه او د مات زړګي پښتنو سره چي پر شا او خوا د اصطخر غونډ سوي وه مخامخ سوه چي وروسته تر یوي جګړې وپاشل سوه او اشرف خان و شیراز ته پر شا سو.

څرنګه چي وپوهېده چي د خلاصېدو لار پر تړلې ده د دوو سوو سپرو سره د ښاره ووت د کندهار لاره یې ونیوه. پښتانه سره له خپلو غټانو چي شمېر یې شل زره ته رسېده سره وپاشل سوه.
د کندهار په لار کي يې ډېر زحمتونه ولیده، آزوقه یې نه درلوده ایرانیانو او نورو کامو یرغلونه پر راوړه ډېر څني مړه سوه څو مېړو ځان سلامت ویوست. شاه اشرف په داسي حال کي چي د کامو سره په جګړه اخته و بلوچستان ته ورسېده، د بلوچستان اهالي هم په جګړه ورسره ولاړ سوه تر داسي حده چي پرته بې دوو کسو داشرف سره څوک نه سوه پاته وروسته عبدالله خان بلوخ[39] پر ده پیښ سو، دی یې وپېژانده سر یې ور پرې کی سره له یوې دانې الماسه چي له ده څخه و د شاه طهماسپ حضور ته یې وړاندي کی. دا واقعه په 1142 کال کي پېښه سوې ده.

شاه اشرف په پښتنو کي په ښو خویو او غوره اخلاقو څرګند و، ایرانیان هم دی تر محمود ښه بولي، په ایران کي د پښتنو پاچهي اوه کاله اوږده سوه په دې زمانه کي ایرانیانو په جګړو کي دوه ملیونه خپل نفوس د مرګ ومنګلو ته سپارلی دی. څه وخت چي نادر د ایران پر تخت پښه کښېښووه، او د صفویه وه د لاسه یې ویوست اتیا زره لښکر یې تیار او د کندهار پر لور یې ولاړ کی، چي کندهار ته ورسېده هغه یې خورا محکم ولیده ولي چي کندهار د قیطول غره پر اړخ پروت دی او په

[39] په کوټه چاپ کي: "د عبدالله خان بلوخ له یوه زویه "لیکلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل د نیمي دائرې پر هغه راګرزېدلی دی، او له هغه خوا بیا چي غر نه دی پر را ځرخېدلی کلک او محکم برجونه یې درلوده نادر ناچار سو چي د محاصرې د پاره بل ښهر و یوې خواته واچوي بشپړ یو کال یې ښهر په محاصره کي واچاوه ځرنګه چي د پښتنو سره څوري زښته ډېر وه ویې نه سوای نیولای هغه و چي هجوم یې پر محاصره غوره کی وروسته تر څو حملو یې ځیني برجونه ونیوله، توپونه یې پر کښېښوده، خولې یې پر ښهر ورو ګرزولې، داسي اور یې پر ښهر بل کی چي وګړو بې ځان سپارلو بله لاره ونه موندله.

دروازې یې وپرانیتلې د نادر لښکر ښهر ته ننووت د دوی د ورننووتو څخه لږ زیان هم د ښهر وګړو ته ونه رسېده ځرنګه چي نادر دا پر ځان لازمه ګڼلې وه چي کله دی پاچا سي رفض به دفع کي او د اصحابو د تراضي[40] مرسته به وکي.

هغه وخت ته ایرانیانو دی خپلي پاچهۍ ته رابللی و ده ننه کړې وه ویلي یې وه: زه تر هغه وخته پاچهي نه کوم څو تاسي رفض پرېږدئ او د صحابه وه څخه خوښي کوی دوی دا منلې وه وروسته ده پاچهي قبوله کړې وه. وروسته یې و عثماني دولت ته ولیکل چي ایرانیانو د صحابه وه د ښکنځلو څخه لاس اخیستی او له هغو څخه خوښي کوي مګر جعفري مذهب چي اهل سنت یې غوره مذهب بولي هیله لرم چي حکومت اجازه وکي لکه نور مذهبونه چي امام لري جعفریون[41] هم خپل امام ودروي.

شیخ الاسلام دا ونه منله او دولت یې هم په نه منلو ولتاوه. پښتانه د اشرف تر مړیني وروسته د نادر د وفات تر وخته د ایران تر پاچهي لاندي پاته سوه.

---

[40] ښایي مراد یې د اصحابو له نامه سره د (رضي الله تعالی عنه) ویل وي. تراضي په لغت کي "خوشاله کېدو، راضي کېدو" ته وایي.
[41] د جعفریه مذهب پیروان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي نادر په 1161 کال وفات سو سدوزی ابدالي احمد خان چي د نادر په لښکرو کي میشت و د پښتنو او اربکو په اوږه سره یې یو زلیلانده[42] یرغل پر ایرانیانو وروی وروسته یې زښته په یوه ګړندۍ ورځ مخ پر کندهار ونیوه هغه یې ونیاوه څه خراج چي د کابل او سند د ښارو د کندهار د لاري د نادرشاه حضور ته وړه کېده لاس ته یې راووست خپل ځان یې ښه مروچه کی د استقلال ادعا یې وکړه ځان ته یې د شاه لقب کښېښود او خپل قام یې ابدالي درانی وباله.

وروسته یې د هرات، مشهد، سجستان او د خراسان پر نورو ښارو لښکر وپاځاوه هغه واړه ښارونه یې ونیوله که یې څه هم کولای سوای چي بشپړه د ایران هیواد تر خپله سلطه لاندي کي، مګر له دې سببه چي د پښتنو زړونه له پخوانیو اوضاعو نه مات وه او هم یې مذهب چي سبب یې نادرشاه و تغیر موندلی و د احمدشاه زړه په پوره نه و، پرې یې ښووه، ویوهېده چي نیول د هغو هیوادو ګټه نه لري، لومړی یې انتظام د دننه لازم وګاڼه او په رشتیا خلاصېده د خپل ملت یې له پردي تسلطه څخه حتمي وبلل. ځیني د خراسان ښارونه یې د نادرشاه زوی ته د پلار د حقوقو له امله ور پرېښووه او سربېره پر هغه یې ساتنه د هغو هم پر ځان کښېښووه.

چي په خپل هیواد کي یې پښه ښه ونجتله شپږ ځله یې د هندوستان پر لور لښکر وخوزاوه او هر وار یې بری وموندہ په تېره بیا د پاني پت په دښت کي چي د دهلي و ښهر ته ور څرمه دی.

دا شخړه د بت پرسته مرهټه و سره پېښه سوې ده د مرهټه زښته غټان د هند تیمګوري پاچهانو مات کړي وه اوس یې دا هوډ درلوده چي د مسلمانانو د لاسه پاچهي وباسي په دې شخړه کي د مرهټه وه لښکر اتیا زره مېړه او د احمدشاه د

---

[42] زلیلانده: ناڅاپه، چټک.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لښکرو شمېر و شپېته زره ته رسېګده چې نیم د هغو پښتانه وه او د احمد شاه زړه په پوړه و.

احمد شاه په دې جګړه کې مرهتېه وه ته داسې کلکه ماتې ورکړه چې نه یوازې یې دوی هغه وخت د پښو واچوله بلکه دې پېښې د دوی د وروستنیو بریو لار هم وتړله.

دې برې د احمد شاه ښه نوم په هند کې څرګند کی او د ده فتوحات یې په نور هند کې هم تائید کړه. څرنګه چې نور ځایونه یې هم لکه پنجاب، کشمیر، سند او نور شاوخوا د هغه یې ونیوله. وروسته یې پر بلوچستان، بلخ او نورو نقاطو لاس ومونده په دې سبب نورو غتو امراوو هم غاړې ده ته کوږنګې[43] کړې هغه و چې دی د هوښیارۍ او ښه تدبیر له لامله د خورا ارت هیواد خاوند سو. که څه یې هم د ملک وګړي بډایان وه ولې بیا هم د حکومت مالیاتي حالت فقر باله کېده، د کابل او کندهار خراج د قامو غټانو ته ورکول کېده چې په بدله کې یې پرته بې اطاعته او لښکر ترې نه جوړول بله هیله ترې نه کېده.

دا لوی او نامتو پاچا لکه دمخه چې مو وویل د (سدوزو) له قامه و، پښتنو دوی ته خورا په درنه سترګه کتله او عقیده یې پر درلوده، سربېره پر دې احمد شاه یو زړه ور، هوښیار او د کلکي هوډي، علم و حکمته، ښو خویو، پاک نفس خاوند و پر ضعیفو یې د شفقت سترګه درلوده د رعیت اصلا ح ته یې په ژوره کتنه کتله.

هم له دې لامله د ده میني د واړو رعیتو په زړو کې له هر جنسه چې وه په تېره بیا د پښتنو په زړو کې ځای نیولی و، دی یې د ښتن تعالی (ج) له مقربینو او د پښتنو

[43] کوږنګي: ټيټي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلار باله ځکه يې پر ده د بابا لقب ايښى و ، چي تر ننه پوري په هغه نامه ځرګند دى او احمد شاه بابا يې بولي.

د ملک او پاچهۍ ريښه يې خورا مروجه کړې وه مګر د مروجتوب سبب يوازي د ده د حکمت او تدبير نتيجه وه ځرنګه چي وروسته تر ده د ده په څېر څوک نه و ، تر وفات وروسته يې خود ملک خورا هولکي او کړغېړنه ورځ ومونده.

د ده وفات په 1185 کال کي پېښ سوى دى او ځينو ويلي دي چي په 1187 کال کي چي له عمر يې پنځوس تېر سوي وه پېښ سوى دى[44]. په دې وخت کي د ده زوى تېمور په هرات کي چي د پلار له وفاته يې واورېده علماء، مشران و غټان د لښکر يې را غونډ کړه خطاباً يې وويل:- "پلار زه په خپل ژوند کي د ځان وليعهد ټاکلى وم مګر وزير يې د ځکندن پر وخت دى واړاوه سلېمان يې زما پر ځاى په ده وليعهد وټاکه، لکه چي اوس د پاچهۍ ډول په کندهار کي د ده په نامه وهل کېږي ځان يې مروج کړى دى په تاسي کي څوک سته چي زما سره مرسته وکي څو له هغه مغتصبه څخه خپل حق واخلم".

حاضرينو دا ومنله او په لوړ آواز سره يې وويله: لو برخه زموږ له تا سره مله يو زموږ اختيار ستا په لاس دى ستا د غزم او مقصد چلولو د پاره موږ واړه حاضر يو.

وروسته يې د خواجه عبدالله انصاري په زيارت کي ټولنه وکړه مشهور عالم شيخ يحيى[45] د پاچهۍ توره په غاړه ور وځړوله ټولو پښتنو غاړه ورته کېښوده کړه تر څو

---

[44] لوى احمد شاه بابا د 1186 هـ ق کال د لومړۍ خور (ربيع الاول) په دوهمه د پنجشنبي په ورځ (3 جون 1772ع) د کندهار په توبه کي وفات سو ، (مرتب).

[45] خليفه مير يحيى قتالي (1192 مړ) په هرات کي د چشتيه طريقي لوى مرشد او ستر عالم و ، (مزارات هرات 152 مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې مرسته وکړه چي پر ورور يې برى ومونده. وروريې ونيوه په قفس کي يې واچاوه بندي يې کی ځو چي د تېمور د پاچهۍ تر پايه په بند کي پاته او په 1233 کال هوري مړ سو.

بيا يې نو هوډه وکړه چي د پلار وزير قتل کي چي د ده په خلع کي يې زيار کښلی و، وروسته يې مخ پر هند او کشمير لښکر ور ولاړ کی چي د هغو هيوادو اهالي چي د پښتنو د اطاعت د واښه يې سر ايستلی و بيرته تر لاس لاندي کي خپل دوهم زوی محمود ته يې د بر کلونه د هرات تصرف ورکړی و، پايتخت يې له کندهاره کابل ته نقل کی تصرف يې خپل دريم زوی زمان ته وسپاره دا زوی يې د خورا ښو خويو درلوونکی و.

په دي وخت کي داسي پيښه سوه چي شاه مرادبېګ د بخارا امير د مرو ښهر ونيوه لوټ يې کی اهالي مذهباً شيعه وه استغاثه[46] يې تېمور شاه ته يووړه فيض الله چي يو له قاضيانو څخه و ځان يې په ميانځ کي ور واچاوه فتوا يې ورکړه چي سنيانو ته دا روا نه ده چي د شيعه وه په خلاصېدو کي زيار وکاږي.

فاعتبرو يا اولی الابصار[47].

تېمور د کوچني اختر د مياشتي پر اتمه په 1207 کال کي په کابل کي وفات سو هغه و چي د پښتنو راحت هم د ده سره تر خاورو لاندي سو.

تېمور ښه خويونه درلوده او پوست سړی و هم د دغه لامله و چي د ځينو ځايو اميرانو سر د ده د امره واخيست.

---

[46] استغاثه: عرض و داد و فرياد کول.

[47] په کوټه چاپ کي د دي جملي پر ځای: "څه د عبرت خبره ده" ليکلي ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېمور درې سوه ماينې درلودې چې يوه هم پښتنه نه وه، دو د يرش فرزنده يې پاته سوه. همايون چې په کندهار کې د پلار د مرګه واروېده د پاچهۍ په توګه په قام کې ودرېده لښکر يې غونډ کې مخ پر کابل يې وخوزاوه، زمان چې دا واروېده د يو تکړه لښکر سره پر مخ ور وپاڅېده. د غلجو په کلات کې د جګړې اور ولګېده په دې شخړه کې د همايون د استقامت پښه وښوهېده د هرات پر لور وتښتېده خپل بل ورور محمود ته يې پناه وروړه، هيله يې وکړه چې پر زمان باندې د ده سره مرسته وکې مګر محمود قبوله نه کړه.

چې د محموده يې هيله وخته د هرات ښهر يې پرېښو، د کندهار لار يې ونيوله د هرات او کندهار تر منځ يې ځای ونيو. له پېښو څخه يوه قافله د کندهار څخه هرات ته تېرېده همايون تاړاک پر وروړی قافله والا يې مړه کړه مالونه يې ځيني يووړه د لښکر په تولېدو کې يې مصرف کړه د دې د پاره چې دوهم ځل د وروړه (شاه زمان) سره په جګړه غاړه لکه کړای سي.

دا خبر د حيدر[48] غوږ ته ورسېده پورته سو چې بيرته يې کې مګر بری يې ونه مونده مات سو. همايون د کندهار په ښهر ننووت د وګړو سره يې زښته خشونت وکاوه سوداګر يې سخت کښېکښه، مالونه يې ترې نه رځي کښله[49] په لښکرو يې خرڅ کړه، زمان شاه چې له دې نه آګه سو مخ پر کندهار يې لښکر ور وخوزاوه پر همايون يې حمله وکړه د مقاومت غولی پر همايون تنګ سو، ملتان ته وتښتېده هلته د ملتان والي پر را ولاړ سو مات يې کی زوی يې ځني مړ کی، دی يې په خپله ونياوه د زمانشاه حضور ته يې ولېږه زمان شاه يې ستر ګي وکښې.

لنډه دا چې زمانشاه ته د قاضي فيض الله او پاينده خان او د بخت په مرسته د

---

[48] حيدر د شاه زمان زوی و.

[49] رځي کښله: وتروښوله، يووړله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچهۍ غولي ور ايله سو ، رحمت الله خان يې پر وزارت کښېناوه که څه هم غتهانو دی د دې تاکني وګوابنه مګر ده غوږ پر ونه نيوه پای ته هغه و چې دې تاکني داسې فسادونه پېښ کړه چې زه به يې وروسته ذکر کړم.

د زمانشاه اقتدار په هغو ښارو کي چې د ده پلرو خواړه لکه: سند ، کشمير ، ډېره ، ښکاپر او بلخ ارتوالی ومونده.

وروسته يې د کندهار هوډه وکړه په دې منځ کي په هرات کي محمود استقلال وغوښته لښکر يې سره غونډ کی پر کندهار يې وپونځاوه[50]. زمانشاه چې وپوهېده له کندهاره يې پر مخ وروت د ګرشک او زميندارو په منځ کي سره مخامخ سوه.

زمانشاه لمړی د خپل ورور محمود څخه د روغي غوښتنه وکړه محمود پر خپل قوت او اقتدار اعتماد وکی نټه يې وکړه هغه و چې د جګړې اور د دوو لښکرو په ميانځ کي بل سو ، محمود ماتې وکړه هرات ته وتښتېده ، ډېر لويان يې بنديان سوه خزانه يې د ورور په لاس کي ولوېده.

له دې شخړې وروسته يې روغه سره وکړه ، په دې شرط چې هرات او فراه محمود ته ورکړه سي مګر خطبه او سکه به هلته د زمانشاه په نامه ويله کېږي او وهله کېږي وروسته تر دې شاه مخ پر کابل ونيوه له کابله پر لاهور ولاړ لاهور يې سره له خپله شاوخوا ونيوه دې بري د ده لښکر ډېر بډای کی.

دی په لاهور کي و چې وايې روېده چې محمود معاهده ماته کړه د کندهار د فتح

---

[50] وپونځاوه : وررهي يې کړ ، ويې لمساوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوډه يې وکړه زليلاندي[51] يې مخ پر کندهار راوګرزاوه، له هغه ځايه پر هرات ورغی.

محمود چي له دې نه خبر سو لښکر يې غونډ کی له هراته په جنګ وروووت، مګر لنډه يې وارو بډه، کوم چي لويان چي ده تر شا په هرات کي پرې ايښي وه شخړه يې جوړه کړه په اخيستو کي د هغه په غاړه کي سره ولوېده دا شخړه يې د ده د وزير د شيعه والي له امله چي غوټه يې په زړه کي ورته درلوده اچولې وه، محمود ناچار سو بيرته راوګرزېده.

چي ښهر ته ورغی قليچ خان د ايماقو رئيس، چي د ترکو يو قام دی، سره د يو ډلي لښکر ولاړ سو بغاوت يې وکی، محمود خپل شيعه وزير د دوی د استمالت[52] د پاره ورولېږه دوی وزير بندي کی پښه يې لا په طغيان ونجتله.

په دې وخت کي وارو بده سوه چي د شاه زوی قيصر د هرات ښهر ته نږدې راغلی دی بله چاره نه وه د خپله زويه کامران سره وروووت د عجمو د ښارو[53] پر لور وتښتېده، فتح علي شاه ته يې چي د اوسني شاه نيکه دی هيله ورووړه[54].

ځکه قيصر بې هيڅه مزاحمته د هرات په ښهر ننووت، خپل پلار شاه زمان يې هورې پرېښو والي يې کی[55].

---

[51] وګورئ د 45 مخ 42 حاشيه.

[52] استمالت: ځان ته راکشول، راضي کول، د ځان پلوي کول.

[53] "د عجمو د ښارو " څخه مراد ايران (فارس) دی.

[54] اوسنی شاه مظفرالدين شاه دئ.

[55] په کوټه چاپ کي وايي چي: "شاه زمان راولاړ سو قيصر يې د هرات والي مقرر کړ". 81 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه زمانه وروسته محمود د هرات شاوخوا ته راغی د پاره د نيوو يې ځيني لښکر سره ټول کی مګر بېله ماتې يې بله نتيجه ونه مونده څرنګه چې زړه يې نه غوښته فتح عليشاه ته ورسي د امير بخارا شاه مراد حضور ته ولاړ.

اته مياشتې هورې پاته سو وروسته يې اجازه ځني واخيسته چې مخ پر خوارزم وخوځېږي د خوارزمه څخه يې دوهم ځل هوډ وکړ چې فتح عليشاه ته ورسي.

وروسته تر يو څه مودې يې يوه تکړه ډله توريالي عسکر د هغه څخه وغوښته، مخ پر کندهار يې وخوزاوه هغه و چې بې له څه ګواښنې په کندهار ننووت په کندهار کې د پاينده خان زوی فتح محمد خان ورسره مل سو په ګډه يې عسکر پر کابل ور ولاړ کی.

شاه زمان چې خبر سو پر مخ يې ور وووت دواړه ډلې سره ونښتې درنه جګړه يې سره وکړه د دواړو خواوو ډېرې ويني توی سوې، شاه زمان ماتې وکړه، بندي د محمود په لاس کې ولوېده، امر يې وکی چې سترګې دې وخېژي، او وزير يې رحمت الله خان خاين چې پاچهۍ ته ډېر سولېدی، سره ورځ يې کوله شاه زمان يې په قتل د امراوو او پاينده خان د فتح محمد خان پلار چې د محمود سره مل و، وغولولی ژوندی يې لاس ته راووست.

محمود امر وکی چې د هغه شرير وزير څخه کالي وکاږي د بوريا کالي په واغوندئ، پر خره يې سپور کئ په ښهر يې وګرزوئ[56] وروسته يې نو مړ کی. څرنګه چې قيصر د شاه زمان زوی د اکا پر مخ د ولاړي اقتدار نه درلود د هرات ښهر يې د محمود ورور فيروزالدين ته ايله کی پخپله يې د ايران و پاچا ته التجا

---

[56] مراد د کابل ښهر دئ، (ترتيبوونکی).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورورېه هغه و چي د محمود سلطه بشپړه سوه لاس يې د کابل پر تخت وموندہ.

ځرنګه چي د محمود هڅه شيعه مذهب ته وه سنيان ځني خواشيني وه د غيرت وينه يې په ښور راغله سره وځونبېده[57] وروسته وروسته شيعه و هم په سپکه سترګه ورته کتله ټوله سره مله سوه چي دی وځځيري، ويې نيوی په بالا حصار کي يې بندي کی.

ړوند شاه زمان له بنده خلاص سو د پاچهۍ واښ يې په موټه کي ونيوه تر څو چي شاه شجاع ورسره يو ځای سو.

پنځه ورځي وروسته شاه شجاع له پنجابه وارد سو محمود يې له بنده ايله کی، شاه زمان ته يې ودراوه، چي دی خپل قصاص ځني واخلي، مګر شاه زمان[58] دی وباخښه مرحمت يې وکی امر يې وکی چي بيرته دي د بالاحصار په محبس کي واچول سي، وروسته تر يو څه زماني شاه شجاع سره له يوه تکړه لښکره مخ پر کشمير ونيوه، چي د شېرمحمد خان زوی عطامحمد خان چي سر يې اخيستی و، وترټي.

چي مظفرآباد کشمير ته نزدې ورسېده د عطامحمد خان سفير ورته راغی، د عطامحمد د سر اخيستو نه يې ډېر عذرونه وکړه د بادار اطاعت او عبوديت يې پېش کړ. شاه شجاع چي ښه زړه پوره سو بيرته لاړ، په لار کي خبر سو چي محمود ګډ له نورو غټانو سره د قلا محافظين وژلي او تښتېدلی دی. په قندهار کي يې فتح خان له بنده خلاص کړی او بيا نو تللی دی د محمود زوی کامران سره يې چي په دې وخت کي د پښتنو د اُلکو په شاوخوا کي و، لاس يو کړی دی د دې خبر د

---

[57] وځونبېده: وښورېده.

[58] په کوټه چاپ کي دا نوم شاه شجاع دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخيستو نه په کابل کي زښت اضطراب پيښ سو.

شاه شجاع چي په ښهر ننووت له هغه اضطرابه چي وګړو ته پيښ و ډېر تاسف يې وکی. محمود او زوی يې سره له فتح خانه مخ پر هرات ولاړه چي د هرات د والي فيروزالدين څخه مرسته واخلي، والي خورا ښه استقبال وکی عزت يې ورکی، هديې او ښه د برم کالي يې دوی ته وړاندي کړه، مګر ښهر ته يې پرې نه ښووه، او د مرستي له ورکړي يې هم نټه وکړه، عذر يې وغوښت. څرنګه چي مقصد لاس ته وره نه غی بيرته راوګرزېده په لار کي نابېره پر دوو قافلو چي د يوې مخ له کندهاره پر هرات او د بلي مخ د هراته پر قندهار و پيښ سوه دا هوډ يې وکړه چي قافله ووهي مال يې يوسي او د غسي يې هم وکړه.

دا چي يې وا خيسته څلور زره سپاره مېړه يې تيار کړه د کندهار پر فتح يې ور وخوزوله چي ښهر ته نږدې ورغله، د هغه ځای حاکم عالم خان د لښکر سره په جګړه ور وووت درنه جګړه وسوه عالم خان ونيوه سو وروسته تر يو لږ ټک او ټوک ښهر خلاص سو دوی ونيوه.

يو څه زمانه وروسته يې سل زره لښکر سره غونډ کی او د شاه شجاع د مقابلي دپاره يې وخوزاوه په غزني کي دواړه سره ونښته زښته درنه جګړه وسوه، شاه شجاع ماتې وکړه بيرته مخ پر کابل لاړ.

څرنګه چي ده د کابل پر وګړو بروسه نه درلوده ځکه يې د دوی و مړوند ته هيله ونکړه ښهر يې د شاه زمان زوی امير حيدر ته پرېښووه په خپله مخ پر پېښور وپاڅېده. دې پېښې د محمود برى ور بشپړ کی. په ښهر ورننووت د هيواد پر تخت يې لاس ومونډ، د وګړو سره يې ښه وکړه فتح خان يې وزير وټاکه، واړه د ملک چاري يې ده ته وسپارلې، بشپړه واک يې ورکی خپل زوی کامران يې د کندهار

(c) ketabton.com: The Digital Library

والي وټاکه.

وروسته وزير فتح خان خپل ټوله ورونه هر يو په بېل ټکي کي د وطن واليان مقرر کړه، په دې وخت کي د محمود زوی کامران قيصر (چي ړمبی مو يې د تښتي ذکر و ايران ته کړی دی) د شاه شجاع د پاچهۍ په اروېدني بېرته راتی (کار ورتمام کی)، څه مده وروسته شاه شجاع د پېښوره طرد سو د کشمير والي عطامحمد خان سره يې ليک وکاوه، و يې غوښته چي د ده سره د روپو مرسته وکي.

عطامحمد خان جواب ورکی چي که هغه غمی چي ستا څخه دی ماته يې په ګروي کښېږدې زه به د ېرش لکه روپۍ[59] در ولېږم هر لک روپۍ لس زره پونډه کېږي. د شاه څخه پرته د دريای نور بې غمي نور غمي نه وه هغه يې عطامحمد ته ولېږه، عطامحمد خان پنځلس لکه روپۍ په بدله کي ورولېږلې د نورو د استوني يې وعده وکړه.

شاه شجاع لښکر سره غونډ کی پېښور ته ولاړ چي وروسته مخ پر کابل وخوزېږي. دا خبر چي محمود ته ورسېده شاه زمان يې له بنده خوشي کی ورته ويې ويل:-

ملک تر ېېره او خطر لاندي دی مخ پر ېېراني ځي، او هم د مسلمانانو ويني خوشي تويېږي راسئ چي دا نفاق او بېلتون په اتفاق او ټولنه اليش کو او په هغو چارو ځان اخته کو چي د هيواد ښېګڼي پکښي ليده کېږي، زه دا پر خپل ځان اخلم چي ستاسي حقونه بشپړه درکم او هر يو له تاسو نه پر ښو ښو چارو وټاکم او هم واړه غټان چي په بند کي دي له بنده خوشي کم.

[59] په کوټه چاپ کي د ېرش لکه کلداري دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرنګه چي زه زموږ د پلار غوره زوی یم تاسي ته ښايي چي زما د منزلت رعايت وکی، شاه زمان دا وينا واورېده خپل ورور شاه شجاع ته يې ليک ولېږه شاه شجاع دا ليک د عطامحمد د ببرولو دپاره ښه وسيله وبلله ليک يې ورولېږه چي:-

که ماته په مال او هم په مېړو مرسته رانه کې زه به د ورور سره مل سم ريښې به دي وکاږم عطامحمد سره پونځيده پنځه زره مېړه يې غونډ کړه پر پېښور يې ولاړ کړه.

شاه شجاع داسي وګڼله چي عطامحمد د ده په مرسته ور روان دی خوشحاله سو او حال دا چي عطامحمد په چم کي و، شاه يې نابېره په پېښور کي ونيواوه، په قفس کي يې واچاوه کشمير ته يې ولېږه، د ښهر په ټينګار کي يې زښته زيار وکښه، په پسې يې د انګلېسي حکومته سره ليک وکی چي په تيارېدو کي د لښکر د رنجيت سنګ[60] دا بت پرست چي په دې کورنيو جګړو کي يې د پښتانه ځيني ځايونه په پنجاب کي نيولي وه او ځيني نور د پښتانه نيولي ځايونه يې بيرته اخيستي او انګريز ته يې په دې شرط ورکوله چي که محمود پر ده راولاړ سي انګريز به مرسته ورکوي. د جګړې دپاره د ده سره مل سي، داسي پېښه سوه چي دا ليک د رنجيت سنګد جاسوسانو په لاس کښېووت ده ته يې وړاندي کی، رنجيت سنګ دا ليک محمود ته ولېږه هيله يې وکړه چي د عطامحمد په جګړه کي د ده سره مل سي. وروسته هر يوه د دوی څخه لښکر تيار کی يرغل يې پر وروړی دی يې بندي ونياوه. سره له دې محمود دی وباخښه شاه شجاع يې له بنده خلاص کيفتح خان خپل ورور عظيم خان د کشمير والي وټاکه، رنجيت سنګ د شاه شجاع سره يو

---

[60] رنجيت سنګ يو د بابا نانک د اتباعو څخه دی، بابا نانک په وروستنۍ زمانه کي په بت پرستانو کي ښکاره سوی او يو کتاب يې چي له څلورويد څخه اخيستي سوی دی را ايستلی دی څلورويد اسماني مقدس کتاب دی، دی يې ګرنت بولي دغه سړی و چي پر خلاف د نورو بت پرستانو يې غوښې خوړل جايز وبلله، په معابدو کي يې د بتانو ايښوول منع کړه او د هغه پر ځای يې د نوموړي کتاب په ايښوو امر وکی. (مولف)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای لاهور ته ولاړه.

دوه کاله وروسته د حرص او شرارت اور د رنجیت سنګ په ځان ولګېد په هوډ د کشمیر د نیوو سو اتیا زره بت پرسته بابانکي لښکر يې سره غونډ کی مخ پر ښهر يې ورووست.

عظیم خان په مخ کي تر لس زره مېړه زیات نه درلوده. عظیم خان خپل وګړي پټ ګني کړه چي بت پرسته لښکر ټوله په ناوه کښېوزي، وروسته تر څه جګړې يې امر وکی چي د پټ ګني لښکر پر راووزي، دې ټولي يو زليلاند [61] يرغل پر وروړی څلو ښت زره مېړه يې ځني مړه کړه يا يې په بند بوتله پاته لښکر مخ پر کور وتښتېده په ډېر زحمت يې ځانونه وژغورله.

رنجيت سنګ له دې حرکته سره کيخووت[62] په ليک يې د محمود څخه عطوفت وغوښت ، عذر يې وکی هغه چا چي زه په دې چار کي غولولی وم شاه شجاع و، شاه شجاع په دې خبر سو هوډه يې وکړه چي د لاهوره ولاړ سي رنجيت سنګ هيله وکړه چي غمي يې لاس ته راولي مګر شاه شجاع له په ځان ورکولو څخه نټه وکړه، امانت يې ورکړه له هغو څخه يو دريای نور و. زه دا سي انګېرم چي دا هغه غمی دی چي اوس د برطانيې په خول کي ځلېږي.

(شاه شجاع) په شپه وتښتېده د انګريز حکومت ته يې هيله وروړه رنجيت سنګ پر دې چار ډېر لاسونه ومښله ده ته يې ليک واستاوه، د ده د بيرته راتګ غوښته يې وکړه. په دې يې هم زړه تم نه سو غمي يې بيرته ورکړل.

---

[61] وګورئ د 45 مخ 42 حاشيه.

[62] په کوټه چاپ کي ليکلي دي چي رنجيت سنګهـ له دې حرکته ډېر پښېمانه سو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېز حکومت چې لا هیسته کله د شاه داسي هیلي ته تیار و له دې چاري نه ډېر سره وغوړېده د ده ډله یې په زښته اکرام هرکلی کړه.

په دې وخت کي ړوند شاه زمان چې په علماء او غټانو کي یې درنه مرتبه درلوده، د بلخ د سفر دپاره د زیارت د هغه ځای چې د سیدنا علي (رض) په مقبره مشهور دی عزم وکی وروسته تر رسېدو مخ پر بخارا ولاړ د بخارا د امیر میر حیدر د خوا په ډېر عزت هرکلی سو خپله لور یې ورکړه[63].

وروسته د بخارا څخه د طهران پر لور ولاړ فتح علیشاه هم په درنه سترګه ورته وکتل له هغه ځایه بغداد والي په هغه وخت کي مشهور داود پاشا و، له هغه ځایه یې د حج هوډ وکړه د حجاز په اورشو کي وفات سو.

د دې چارو تر میانځ په 1222 هجري کال کښېي د هرات والي فیروزالدین د خپل ورور محمود له خوا د خراسان پر فتح وخوزېده دا هوډ د ده د بخاري صوفي اسلام چې یو له جهریه صوفیه طبقې نه و او خپل وطن یې د بېګ بان ازبک له بیري پرې ایښی و په مهمت سره وه. دې صوفي داسي زعم درلود چې وحی ورته راځي، او خرق عادت کولای سي غوښته یې چې د باطني انفاسو له امله د پاچهۍ پر تخت کښېني.

نو یې پنځوس زره وګړي د هرات، کندهار، اندخوی، کندوز، میمني، فاریاب له قامونو سره غونډه کړه د شکیبان د قلعې پر لور یې وروه پنځوله. د خراسان نائب محمد خان قاجار چې له دې چاري خبر سو د مقابلې دپاره یې لښکر ټول کی پر مخ ورغی، دواړه لښکره اوه فرسخه د هراته لیري سره مخامخ سوه د جګړې اور بل سو

---

[63] شاه زمان خپله لور د بخارا امیر ته ورکړه (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دوارو خواوو څخه ډېرى مړه سوه په خپله صوفی اسلام ښايسته کړي جوپان کي د معسکر په منځ کي ناست و شپږ شپېته[64] وګړي مخلصين يې شاوخوا پر راګرځېدلي وه وروسته تر دې چي واړه مريدان يې په قتل ورسېده په خپله دی هم قتل کړه سو.

په پای کي د فيروزالدين لښکر ناچاره سو چي هرات ته پر شا سي د محمد خان لښکرو د صوفي اسلام جسد و سو د کوټي پوستکی يې وکيښ فتح عليشاه ته يې ولېږه.

هغه کسان چي د شيخۍ او پيری د لاري د دوو مسلمانو ډلو تر منځ نفاق او فتنه او شخړه اچوي دوی په دې توګه غولوي او داسي ښکاره کوي چي د ټولو کائناتو د تصرف واښ د ده په لاس کي دی او د څښتن قوه او اسرار له ده سره ملهدي مسلمانان يو له بله سره ولاړوي وينې توېوي، دا يې سزا ده.

فيروزالدين تر ماتي وروسته ناچار سو چي د شاه حضور ته ښه ښه هديې ولېږي، زړه يې لاس ته راوړي او په دې چم د ده د لښکرو د ضرره ځان وژغوری او ګايه[65] يې وکړه چي هر کال به شاه ته يو لوی ټوک د خراج ورلېږي.

دا روغه چي د ايرانيانو سره وروسته تر پرمختګ او بيرته راتګ او روغو او جګړو اوسني والي شيعه والي وسوه، د فيروز سياست د حسن علي ميرزا د فتح شاه زوی د خراسان د والي سره وران سو او وبېرېدی نه چي د ده پر ښارو حمله وروړي.

[64] په کوټه چاپ کي: دري سوه شپږ شپېته ښوول سوي دي، (مرتب).
[65] ګايه: ژمنه، تعهد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته يې خپل ورور محمود ته سفير ولېږه مرسته يې وغوښته محمود دا چار د هرات د نيوو دپاره وسيله وبلله وزير فتح خان يې د يو تکړه لښکر سره د هرات پر لور وخوځاوه، چې ښهر ته خرمه سوه فېروز هولکي سو د ده ننواته يې ښهر ته ونه منله، بلکه امر يې وکی چې غوريان دي د ايرانيانو د لاسه وکښل سي.

مګر فتح محمد خان د خپل بادار د خوا مامورو، چې په ښهر ننوزي، بې چمه يې بله چاره ونه ليده فېروز ته يې حال ورکی چې معسکر ته راسي چې مشوره او خبري اتري ورسره وسي فېروز چې راووت فتح محمد خان ونياوه، د اهل سره يې بندي کندهار ته واستاوه، دی په خپله په ښهر ننووت خپل ورور کهندل خان يې د غوريانو د نيوو دپاره تيار کی په شاوخوا کي د خراسان يې ليکونه څرګند کړه غټان او مشران د قامو يې د ايران د جګړې دپاره د ځان پر خوا راوبلله.

حسن علي ميرزا چې دا خبره واروېده د هغه ځای د ساتني دپاره يې عسکر ولېږل، څه وخت چې مدافع او مهاجم لښکر په تصادم کي سوه فتح خان يوه لو ډله عسکر د کندهار، هرات بلوچستان، جمشيدي، فيروزکوهي د وګړو څخه سره غونډ او د توپو او زنبورکانو سره يې د هغه ځای او د خراسان د نورو ښارو د نيوو دپاره وخوزاوه.

چې کوسيا[66] ته ورسېده خبر ورته راغی چې حسن علي ميرزا خپل لښکر کافر قلعې ته رارسولی دی چې د دوو غليمانو تر منځ دوه فرسخه ځکل نه وه، حسن علي ميرزا ته يې سفير ولېږه د غوريان تسليمېده يې ځني وغوښته او په حرب سره يې وبېراوه دا سي يې ښکاره کړه:-

---

[66] په کوټه چاپ 92 مخ کي يې "کوسيه" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاته معلومه ده چي عاقبت د جګړې به ستا په ګټه که په زیان تمام سي دا ستا کبر او لويي چي له خودبینی نه پیښه ده ځان د سلطان زوی بولې و داسي حال ته ورسېږې چي د پلار باچهي په تزلزل کي واچوې.

حسن علي میرزا دا جواب د سفیر په لاس ور ولېږه: ستا بادار محمود چي د شاه په نعمت تربیه سوی دی د داسي خبرو کولو لیاقت نه لري څه لا ته خاین چي د سدوزو د غټانو سره جنګېږې.

سفیر بیرته مایوس لاړ فتح خان خپل لښکر پر کافر قلعه ورواچوله خورا درنه محاربه وسوه لو ډله د دواړو خواوو څخه مړه سوه.

نژدې و چي ایرانیان ماتي وکي نابېره د فتح خان په خوله کي ګولی ونښته، هرات ته پر شا سو، محمود او د ده زوی کامران چي په هرات کي وه هولکیان سوه.
وروسته یې دوه سړیه ملا شمس الدین د هرات مفتي او خان ملاخان شیخ الاسلام و فتح علیشا ته ولېږله چي هغه خبر کي چي محمود د فتح خان د دې جرئته هیڅ خبر نه و، غوښته یې په دې توګه د شاه زړه پر ځان نرى کي[67].

شاه چي په دې وینا آګه سو سفیر ته یې کتل ویې ویل:-

تر هغو څو محمود په سر سره فتح خان ماته راونه سپاري یا یې سترګي ونه باسي زه به ځني راضي نه سم. کامران چي دا واروېده بې سبکی، د نفس جبن او بېعقلي پر ړندېدو د هغه زړه ور مبېره، چي د ده پلار د هغه په مرسته و پاچهی ته رسېدلی و، ولاړ کی د وروره سره یې چي شېردلخان دی په بند کي واچاوه.

---

(67) له "نرى کي" څخه مراد دا دئ چي د شاه ترحم ځان ته جلب کړي، (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ده بل ورور (شېردل خان)[68] له هراته د نادعلي کلي ته وتښتېده د غلجو د يوې ډلي سره ملګرى سو چي خپل ورونه د بنده خلاص کي.

کامران چي د دې ټولني خبر واروېده جبن او بې سيکي ورپېښه سوه امر يې وکى چي دوى دې د بنده خلاص سي. د فتح خان د ړندېدو ازانګه په شاوخوا کي تيت سوه د درېيم زړه ور ورور عظيم خان غوږ ته ورسېد له هغه و چي ده دوه نور خپل ورونه دوست محمد خان او يارمحمد خان د محمود د ورور شاه زاده ايوب د غوښتو د پاره ولېږله امر يې وکى چي هغه دي په پاچهي وخوزاوه سي دوى هم د غسي وکړه د ده په نامه يې ډېرغ وکى د جلال آباد شا و خوا ته ننواته، دوست محمد خان پر کابل يرغل ورووى ويې نياوه، خپل ورور محمد زمان خان يې د شاه شجاع د راغوښتو د پاره چي په انګليسي هندوستان کي استېده ولېږه. شاه شجاع راغى د سمندرخان سره يې چي د درې والي و، جګړه ومښلوله او برى يې پر وموند. لنډه دا چي د فتح خان ورونه چي شمېر يې شلو مېړو ته رسېده)د تېمورشاه له زامنو سره(ټوله ولاړ سوه هر يو د تېمور د پوه زويه سره چي په شمار د دودېرش مېړه وه، مله سوه د افغانستان هيواد يې د شرقه تر غربه وروزه د محمود د پاچهۍ ريښې يې وکښي.

څو چي د محمود په لاس کي پرته بې کندهاره او هراته بل ځاى پاته نه سو. بيا يې نو د تېمور د زامنو څخه پاچهي واخيسته هر يوه د افغانستان په يوه ولايت کي په استقلال حکومت کاوه، دا ټوله د ورور فتح خان د ړندېدو د غچ د پاره وه.

لږ زمانه وروسته يې پر کندهار لاس وموند د محمود سلطه يوازي پر هرات پاته سوه، په 1241 کال کي محمود پر خپل زوى بدګمانه سو، د هغه د ولاړي او بغاوته

---

[68] په کوټه چاپ کي دا نوم (دل) دئ، 94 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې ډار وکی چي نه چي دی ونيسي، د هراته راووت د فراه ځيني کامونه يې سره غونډ کړه د خپل زوی په جګړه يې وخوزوله، زوی يې ناچاره سو حسن علي ميرزا ته يې استغاثه يوړه (د مرستي) هيله يې وکړه:-

حسن علي ميرزا هم د ده سره مرسته وکړه تر څو چي پر پلار يې بری ومونده مات يې کی. نوموړي زوی کامران يې په هرات کي د دې چاري وروسته خورا د برم مېلمستيا جوړه کړه حسن علي ميرزا يې راوباله د پنګو کيلۍ[69] يې ورو سپارلې.

د دې چارو په وخت کي د رنجيت سنګ بت پرست متې مړوچه سوي وه څو چي د کشمير ولايت يې په غياب کي د محمد عظيم خان والي چي د خپل ورور دوست محمد خان د ليدو دپاره کابل ته تللی و، ونيوه.

په 1245 کي يې سفير د شاه حضور ته ولېږه دوهمه مرسته يې پر خپل پلار ځني وغوښته اتفاقاً داسي پېښه سوه چي د ده سفير ايران ته ورسېده پلار يې وفات سو.

سفير په ايران کي د هغه فيروزالدين سره چي دمخه يې ذکر سوی دی او په کندهار کي بندي و، او د فتح خان په واقعه کي ايران ته تښتېدلی و پېښ سو، په چاره کي د کامران د ولاړېدو او د ده د کښېنولو د هرات پر تخت ورسره وږغېده، دی يې وغولاوه چي د شاه په مرسته به دا چار تر سره کو. وروسته چي کاربار يې څه پرله پوري سو لښکر يې تيار کی مخ پر هرات يې ولاړ کی، په لار کي نابېره د فيروزالدين د خادمانو او د ځيني ايرانيانو شخړه پېښه سوه فيروزالدين د خادمانو په مرسته ووت، ايرانيانو بې له دې چي خادمان يې خبر ومومی دی يې

---

[69] د پنګو کيلۍ = د خزانو کيلۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مړ که.

په 1248 کال کي عباس میرزا د هرات د نیوو هوډ وکړ خپل زوی محمد میرزا یې د یوه تکړه لښکر سره ولېږه وروسته تر یوې درنې جګړې هرات محصون[70] سو.

په دې وخت کي مسترکمیل انګلیس ښتنه زیار وکښه چي هرات محاصره نه سي مګر ټوله زیار یې هدر ولاړه.

نابېره محمد میرزا محاصر[71] د ښار ته د پلار د موت خبر ورسېده دا یې غوره وبلله چي کامران ته د روغي دروازه وټکوي کامران هم د روغي چار ومنله مګر د روغي چار و وزیر یارمحمد ته چي په مشهد کي بندي و ، واچوله سوه.

روغه داسي وسوه چي په هرات کي دي سکه د فتح علیشاه په نامه ووهله سي او کامران به هر کال پنځلس زره تومنه و شاه ته وړاندي کوي، انګلیس چي دا واروېده چي د پښتانه ښارونه د ایرانیانو په الکه ګډ سو دا چار یې د خپل سلطنت د ړنګېدو د پاره په هند کي سبب وشمېره ، شاه شجاع یې راولاړ کی د لښکر مرسته یې ورسره وکړه سربېره پر دې یې رنجیت سنګ او میر غلام علیخان د سند میر ته خبر ورکی چي شاه شجاع ته اوږه ورکي، دوی سره له دې چي د انګلیس تر لاس نه وه لاندي بیا یې هم امر ومانه شاه شجاع ته یې عسکري مرسته ورکړه د برش زره میره یې ور ټول کړه، د پنجاب د لاري یې مخ پر کندهار وخوزوله، کهندل خان سره له خپلو ورونو په مخي کي ورته ولاړ او د جګړې په ډګر ګډ سو ښتنه کلکه ماتي یې ورکړه، شاه شجاع مخ پر هرات وتښتېده، د خپل وراره کامران څخه یې مرسته وغوښته هغه نټه وکړه. وروسته تر ډېرو زحمتو د بلوڅ

---

[70] محصون = کلابند.

[71] محاصر : محاصره کوونکی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هیواد ته ورغی او له هغه ځایه هند ته تېر سو.

خبره دا ده د تیمورشاه حرص او په شهوت کي غوټه ورځي او هڅي و لذاتو او ډېرو اولادو له ډول ډول مندو څخه سبب د نا آرامی وګرزېده امنیت لـه منځه ولاړ او پـه زرو زرو خونونه وسوه د یوه زوی حرص یې و سلطنت ته موجب د حرمان د نورو وګرزېده.

په کال 1250 کي کامران د سجستان د نیوو هوډ وکړ د سجستان امیر و محمد شاه د عباس زوی ته یې التجا وروړه محمدشاه دا د هرات د نیوو د پاره ښه وسیله وګڼله لښکر یې تیار کی او مخ پر هرات یې ولاړ کی هرات یې خورا اوږده زمانه په انحصار[72] کي واچاوه پښتانه د حصاره راواته او د شاه پر عسکرو یې یرغلونه وړه، ډول ډول زړه وری یې ښکاره کولې.

پر کامران چي کار دروند سو زوی یې نادر میرزا میمني، شبرغان او سرپول ته ولېږه چي هزاره او ازبک راوبولي دې کامو د ده غوښته ومنله لوی لښکر یې تیار او مخ پر هرات یې ولاړ کی چي د حصار د ناورینه یې وژغوري، هغه و چي د شاه د عکسرو او د دوی په منځ کي ډېري جګړې سره وسوې د دواړو خواوو څخه ډېری مړه سوه شاه بری وموند.

کامران چي دا ولیده هولکي سو د خپله وزیر سره یې مشوره وکړه رایه پر دې راکښته سوه چي د دیني جګړې بږغ وکي.

نو هغه و چي په ملا عبدالحق وخرېده چي یو د هرات د علماء څخه و[73] دا ملا د

---

[72] مراد یې کلابندي ده.

[73] په کوټه چاپ کي ملا عبدالحق "د عراق عالم" بلل سوی دئ، (99 مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمعې په ورځ د خطيب په خبر ودرېده خلقو ته يې اجازت د ديني جګړې ورکی د ښار وګړو او د نږدو کلو او سپېدونکو دا د ده بلنه ومنله.

اهاليو د جمعې لمبو ووهله[74] نکان يې پرې کړه کفنونه يې غاړې ته کړه راووا ته، پر غليم يې يرغل وروی، د ايران د غټو کسانو څخه يې ډېرې مړه کړه مګر دا يې د لاسه ونه سوه چې ګرد سره په بيرته کې، بيرته ښار ته لاړه.

وروسته تر دې چې د محاصرې موده اوږده سوه مکنيل د انګرېز سفير له طهران څخه د شاه و معسکر ته مخ ونيوه، چې له شاه سره يو ځای سو وپوهېده چې دا چار موجب د انقياد د پښتنو او د دوی د ملتيا د ده سره ده او دا خو ښکاره زيان دی چې نتېه نه ځني کېږي چې د دوی د هند و سلطې ته يې رسوي نو يې شاه ته کتل ويې ويل:-

ما پرېږده چې ښار ته ننوزم او کامران په تسليم راضي کم. شاه داسې ګڼله چې دی په خپله وينا کې رشتينی دی، اجازه د ښار د ننوتو يې ورکړه. چې په ننووت او له کامران سره يو ځای سو زيار يې وکښه چې دی زړه ور کی او پښه يې ونجتي، ويې ويل هيڅ صحت نه لري چې تسليم دي سې، که يو لږ وخت پښه ونجتې موږ به توپ، ټوپک، وسله او نور ذخاير تاته ورسوو.

کامران يې په دې چاره کې زړه پوره کی، بيا نو شاه ته ورغی هغه ته يې کتله ويې ويله: هر څومرې چې ده او د ده لښکر ته د ترغيب او تهديد ببره وسوه په ترغيب توزن نه سو. شاه چې دا واروېده امر يې وکی چې هر څومرې مس چې په چهاونۍ کې سته دا دې واړه غونډه کړه سي (توپ دې ځني جوړ کړه سي) پر شاګۍ[75] دې

[74] د جمعې لمبو ووهله: يعني د جمعې د ورځې غسل يې وکړ.

[75] شاګۍ: واړه غونډۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخېژاوه سي خوله يې د ښار پر وګړو وروګرزوئ اور پر ورکئ.

له دې نه اهالي ډېر تنګ سوله برسېره پر دې چي په خورا قاختي اختـه سوه ځلور زره بې سبکه او فقيران يې د ښار وياسته زياتو يې تحمل ونسواى کولاى کامران شاه ته يې سفير ولېږه چي تسليم سي.

د انګرېز سفير چي په دې خبر سو هولکي سو ، په پټه يې کامران ته خبر ورکی هيله يې وکړه چي پښه ونجتي او ګايه يې وکړه چي دا ټکه به ژر تر ژره ترې نه ليري سي. بيا نو شاه ته ولاړ ويې ويل :-

د انګرېز او شاه په منځ کي دوستي او خپلوي ده او دا منلې خبره ده چي د هرات فتح په هند کي شخړه خوزوي، هيله لرم چي د هرات د فتح نه لاس واخلي، شاه د اوږدې محاصرې نه سرغاړی سو ، پر خپل آس سپور سو د لښکر په مخ کي ودرېده ږغ يې وکی، چي پر ښار يرغل وروړئ، لښکر يې هم په يوه وار حمله پر ښار ورووړه او پر توپو يې اوروركی، ډېر برجونه يې ونړوله نژدې و چي ښار ونيسي، د انګرېز سفير شاه ته ور پر مخ سو ويې ويل: زه له تا نه دا هيله لرم چي درې ورځي ماته اجازه راکی چي ښار ته لاړ سم کامران او وزير به بې ويني تويېدو او د مالو د ضياع تاته وسپارم. د انګرېز د شان او لويې روی وګوره زما دا هيله ومنه.

شاه د انګليس مجد (76) ته وکتله د ده هيله يې ومنله چي د کامران او د ده د ډلي سره يو ځاى سو پنځه زره پونډه يې ورکړه ورته ويې ويل :-

درې ورځي د جکړې د وسلو استعمال پاته دى نړېدلي برجونه جوړ کی تر څو چي

---

(76) مجد = عظمت، لويي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمورې قافلې د فارس د خليجه رارسي پښه ونجتي.

شاه چي په دې ټکي خبر سو دی يې له خپله معسکر ليري بيرته کی. وروسته شاه زښته سر وخروښېده امر يې وکی چي پر ښار يرغل وروړی د جګړې اور بل سو ، پښتنو په مخي کي پښه و نجته او په مدافعه کلک ودرېده د ايرانيانو چار داسي ځای ته ورسېده چي پر قلعه وروخاته او پښتنو بيرته کوله ډيری له دوارو خواوو مړه سوه.

په دې منځ کي د انګرېز قافله د فارس خليج ته راورسېده د خارق جزيره يې ونيوله شاه چي دا واروېده ښه يې دا وبلله چي محاصره ايله کي ړومبی انګرېز د وطنه وباسي.

د انګليس نورو مامورينو د محاصرې په وخت کي د کابل او کندهار واک درلوونکي د ايران پر جګړه پنځوله ملايانو ته يې روپۍ ورکولې چي جګړې دېني وبولي وګړي جنګ ته ولاړ کي مګر زيار يې ښومري تر ځايه ونه رسېده.

دا محاصره شل مياشتي ته ورسېده، دا چار په 1255 کاله کي پېښه سوې ده.

انګرېز دا وفهموله چي د پښتنو د اميرانو هڅه د ايرانيانو و خواته ده ولي دوست محمد خان د کابل امير او کهندل خان د کندهار والي او د دوی نور ورونه چي د تېمور د زامنو تر نفاق وروسته پاچهۍ ته رسېدلي وه د هرات د محاصرې په وخت کي يې د شاه سره د ليک تار اچولی و ، خپل سفيران يې ورلېږله، د دې بيري چي دوی به سره مله سي د انګرېز په زړه کي وسوسه پيدا سوه، چي دا به د دوی سايه د هند له ملکه پورته کي ځکه يې د دې په هيسته وخت ته کتل چي د پښتنو پر هيواد

(c) ketabton.com: The Digital Library

برى ومومي، چي په دې ويوهېده چي پښتانه د خپلو اميرانو څخه تره[77] لري وخت يې کوت چي شاه شجاع د ملک نيوو د پاره وټاکي.

نو هغه و چي شاه شجاع يې د يو تکړه لښکر سره چي له منتظمه ټوليو څخه جوړ و د ماهرو افرادو تر لاس لاندي او لوړ واکه انګليسي منصبدارانو تر امر لاندي وخوزاوه.

شاه شجاع دا لښکر د بلوخ او سجستان د لاري د کندهار پر لور ور تېر کی د لښکرو په مخ کي داسي سړي وه چي ځای پر ځای به يې پښتانه د شاه شجاع وخواته بلله، ويله يې چي حقيقي وارث د ملک او وطن او اصلي حقدار د پاچهۍ دی دی او وګړي يې په دې توګه په خلاصېدو د برياليانو د سلطې څخه پنځول او خورول.

شاه چي کندهار ته ورسېده ويوهېده چي کهندل خان عسکر لږ دي د ده مقابله نه سي کولای او هم د ښار وګړي د شاه خواته زښته هڅه لري نو کهندل خان سره له خپلي عائلې د پنځو (سوو) سپرو په ملګري ووت او د تهران پر لور روان سو.
محمد شاه دی په عزت قبول کی او د بابک ښار يې چي د فارس له ښارو څخه دی ده ته ورکی، شاه شجاع انګرېزي تاو د کندهار والي وټاکه په خپله مخ پر کابل وخوزېده په لار کي يې غزني ونيوه.

کابل ته چي ورسېده امير دوست محمد خان د مقابلې سبک په ځان کي ونه ليده ناچار سو د ښاره ووت مخ پر بخارا روان سو چي د بخار د امير مرسته وغواړي مګر دا هوډ يې تر سره نه سو، بلکه د احترام پر ځای يې سپکتيا وليده هغه و چي

[77] تره (د لومړي په سکون) نفرت، کرکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګرېز دی ونیاوه او کلکتې ته یې ولېږه.

شاه شجاع (مستر باتنجر) چې یو له غوره غټانو څخه د انګلیس و د کابل والي وټاکه پخپله یې بې له هیڅ ډول مخنیونکي جلال آباد ونیوه.

وروسته انګرېز یو سفیر سم د یوې جرګې سره چې شلو مېړو ته رسېده د درو سوو زرو پونډو سره کامران ته ولېږله او د هغه څخه یې وغوښته چې د شاه شجاع بلنه ومني هغه قبوله کړه او د انګرېز سفیر سره له خپلو ملګرو هلته پاتـه سو تر څو پوري چې دا مبلغ د قلعو په جوړېدو او استحکاماتو او د ذخیرو په غونډېدو خرڅ کړه سو.

دې چارې په محمد شاه کې کار وکی، او د ده په حق کې یې چې افراط کړی و عذر یې وغوښته او ویې منله چې خطبه او سکه به د ده پر نامه وایي او وهي دا واقعه په 1257 کال کې پېښه سوې ده.

علي ای حال په ډېرو ټکو کې د ملک د پاچهۍ چار د شاه شجاع لاس ته ورغله که څه هم په ظاهر کې د شاه شجاع پاچهي بلله کېده مګر زښته یې د انګرېز سره اړیکه یا تړون درلود تر داسې ځایه چې د انګلیس زړه پوره و چې ټول د پښتـانه هیواد د ده تر لاس لاندی دی بلکه د انګرېز د هیواد یو ټوک و او د ده د لاسه بیرته کښل زښته محال دی درې کاله او څو میاشتې په دغه هیواد کې وپائیده.

په څلورمه خور د 1258 کال یې اشخاص د خراج د اخیستو دپاره ولېږله چې د ځینو کامو څخه یې ټول کې هغو کامو له ورکړي نه سر وپېچي په بغاوت یې غاړې لګې کړې او یو کوچنۍ جګړه پکښې پېښه سوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه شجاع چي دا واروېده يوه ډله لښکر يې ورولېږله چي دوی و ترټي خرنگه چي کامو په ځان کي سېک د مقابلې نه ليده د غرو سرو ته وخاته.

د غره رجب مياشتي په لومړۍ روځ دري کسه د غلجو خانان د کابل د ښاره وواته يوه ټولۍ د کامو هم ورسره مله سوه، غلا او لاسوهني ته يې پيل وکی د کابله دري فرسخه ليري يې سنگر وواهه د هند د تلو راتلو لار يې د هغې خوا وتړله.

د دې چارو په ترڅ کي محمد اکبر خان چي وروسته د خپل پلار دوست محمد خان تر مړيني د پښتانه ښارو کي گرزېده سره د خپلي ډلي باميان ته راغی د هغه ځای وگړي ورسره مله سوه او سرېېره پر هغه د غلجو يو ټولۍ چي د انگليس د خوا وظيفه ورته ټاکلې سوې وه او وروسته د انگليس د واک درلوونکی د خوا د هغه د بخل او امساک له پلوه پرشلېدلې وه هم ورسره گډه سوه.

هغه و چي شخړه خورا درنه سوه انگليس هوډ وکړ چي ملسلتن[78] د يوې ټولۍ لښکر سره ولېږي او د دې شخړي اور مړ کي.

چي د کابله وواته دري فرسخه د ښاره ليري سوه يوه ډله غلجي پر راووته لاس يې ورواچاوه وگړي يې ځني مړه کړه هغه و چي لښکر تم سو په دې حال کي جنرال سيل سره له فوجه چي د محمد اکبر خان د جگړې دپاره و، د دوی سره يو ځای سو مگر د پښتنو د يرغله او غوتې نه زښته په بېړه کي وه.

د رجب په شلمه شپه يې عسکري مرسته راوغوښته عسکر چي راورسېده محمد اکبرخان پتنگۍ ته يې هوډ وکړه په منځ کي د لاري د پښتنو او د دوی په

[78] په کوټه چاپ کي دا نومونه مکناټن او متهسن ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ميانځ کي جګړه ونښته دوې ورځي جګړه وسوه برى يې پر ونه موندہ.

په دې وخت کي شاه شجاع يو غلجى مېړه چي حمزه خان يې کاوه، بندي کړى و دا چاره موجب د زو مرو[79] غاړي په شخړه لکي کړي د کابل لاري يې د نورو خواوو څخه وتړلې.

وروسته ميجر کريفن د دوى پر مخ د ښاره وروت جګړه ونښته يو ډله د انګرېز د غټانو مړه سوه.

د شعبان د مياشتي په لمړۍ ورځ د ښار وګړي سره ويو ځاي شوه هتې يې وتړلې د سکندر برنس پر مېنه يې هجوم وروى، دى يې مړ کى او پر لو لار يې په دار ځوړند کى بيا يې نو د حکومت پر خزانه چي د جانسن تر کتنه لاندي وه حمله وروړه چور يې کړه يو يې وړه.

شاه شجاع چي په بالاحصار کي و، له دې چار خبر سو خپل زوى يې د لښکري وګړو سره چي دوه توپه هم ورسره وه واستاوه مګر د شخړي اور يې مړ نه کړاى سو.

د شعبان د مياشتي په څلورمه پښتنو پر باغ شاه د محمد شريف پر قلعه برى وموند د دې دپاره چي مو اصله د انګرېزانو د قلعه چي ذخاير پکښي ساتلي وه او د دوى د استحکاماتو په منځ کي پرې کي يو حائل يې جوړ کى هغه يو ډېرين استحکام و، چي يو زر ګزه يې اوږدواله او شپږ سوه ګزه يې بر و، پر قلعه ورغله په محاصره کي يې واچوله په قلعه کي وانسن وارن او نور هندو لښکر او څه د قلعې ساتونکي وه مګر نې وسواى کولاى چي قلعه دي خلاصه کي څو چي انګرېزانو

[79] زومړو = زوى مړو (سيمه ييزه اصطلاح ده).

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلعه ایله کړه کپتان سوین یې د وانسن وارن د خلاصېدو د پاره ولېږه مګر پښتانه داسي چمتو او تکړه وه چي کپتان سوین یې سره د ملګرو تر تېغ وکښه څه چي د تېغ د بریښه خلاص سوه په ماتي معسکر ته لاړه.

بیا یې انسن کارون سره له یو تازه لښکره د وانسن وارن د خلاصېدو د پاره ولېږه مګر پښتنو هغه شربت چي په ړومبی ډله چښلي وه په دوهمه یې هم وچښله.

وروسته کپتان بوید د لښکر عمومي سردار ته ورغی ویې ویل:-

که قلعه غلیم ته وسپارله سي سربېره پر دې چي موږ ته پنځوس زره پونډه زیان چي د ذخیرو قیمت دی رسي، پرته د دوو ورځو د قوته څه نه پاتېږي څه ښایي چي وکو؟ د ذخیرو راغوښت هم څرنګه چي لار لیري ده رارسګېده یې وړیا چاره نه ده. سردار چي دا واورېده وانسن وارن ته یې خبر ورکی څو یې د وسه کېږي قلعه ونه سپاري ژر دی چي مرسته به ورسېږي وانسن وارن داسي ځواب ورکی:-

که نن شپه موږ ته مرسته راونه رسېږي د غلیم د لاسه خلاصېده امکان نه لري، غلیم اوس د قلعې تر یوه برج لاندي نغم وهي زموږ د وګړو په زړو کي داسي بېره لوېدلې ده چي ځیني ساتونکي ځانونه تر قلعې لاندي غورځوي که نن شپه زموږ مرسته ونه کی د غلیم په لاس کي لوېږو.

دا ځواب وروړسګیده سردار واړه غتان د لښکر راغونډ کړه خبري اتري یې وکړې او یو چم یې ترې نه وغوښت چي د هغه له امله قلعې ته ورسېدای سي او ساتونکي یې د غلیمه خلاص کي، ټولو دا خوښه کړه چي په دغه شپه مرسته ورکي ولي دوی خیال کاوه چي پښتانه د ساتني په چار کي ناپوه دي، ویښتیا به نه ګالي مګر بیا هم احتیاط دا و چي ړومبی یې جاسوسان ټاکلي وای چي د اصلي پیښو احوال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکي.

هغه وچې کپتان جان يې ولېږه دی بيرته ژر راغی او دوی يې نا اميده کړه چې مرسته نه وررسېږي ولې ده ليدلي وه چې پښتانه ويښ وه او هوډ يې درلود چې په دغه شپه پر قلعه يرغل وروړي د مرستي له استولو نه عاجز پاته سوه.

د سهار په وخت کې پښتنو په ډېره زړه وره ورځ پر قلعه يرغل وروی د قلعې دروازې ته يې اور واچاوه.

ساتونکي د قلعې د بلې دروازې نه وواته چونې ته ولاړه، انګريز چې دا حال وليد خورا سره وخروښېده د ننګ او هم بيري نه يې دا غوره کړه چې څو لښکر د ميجر تر لاس لاندې د محمد شريف قلعې ته ولېږي ويې نيسي.

دا قائد چې په لار کې ولوېده، ګاه پوټېده ګاه به ښکاره تی، انګريز چې د ده دا حال وکوت دی يې بېرته تم کی، سبا يې لښکر سره تيار کی، د کريفتس تر قيادت لاندې يې ولېږه هغه وچې وروسته تر جګړې عبدالله خان د کپتان اندرسن د لاسه مړ سو د محمد شريف قلعه يې ونيوله باغ شاه يې هم نيم لاندې کی.

وروسته د پښتنو وينه پر جوش راغله د جګړې پر ډګر ور واورېده زښته زړه وري يې ښکاره کړه هغه چې يې د باغ شاه نه د لاسه وتلې وه بيرته يې واخيسته ډېری يې د انګريزانو مړه کړه.

د شعبان د مياشتي پر اتمه د کابل قزلباشان په پښتنو پوري ملحق سوه د محمد شريف د قلعې په استحکام کې يې زيار وکښه انګليسانو چې دا وليده په زړو يې داسې روې ننوته چې تر هغه پورته خيال نه سي کېدای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې وخت کې عموم عسکر مشر ناجوړه سو نو د انګليس مختار وزير عمومي حاکم يا کونسل چې سروليم نومېده هوډ وکړه چې د ده پر ځای بل سړی ودروي.

ځکه يې بريک ديرمشبل تان[80] راوغوښت هغه هم دا چاره ومنله، څه چې انګرېزی لښکر او د شاه شجاع په بالاحصار کې و سره غونډ يې کی مخ يې پر استحکاماتو ولېږه.

هغه ځای ته چې ورسېده پر ځای د دې چې عسکرو ته د جګړې د پاره زړه ور کې او په ثبات ترغيب ورکې په عسکرو کې ودرېده ويې ويل:-

وپوهېږئ چې د پښتنو د مقاومت توان په موږ کې نسته، که پښه ونجتو تر وروستني سړيه مو ريښه راکاږي، ښه دا ده چې دا ځای پرېږدو ځان جلال آباد ته ورسوو او هورې تحصن[81] غوره کو.

د عسکرو سردار په جواب کې وويل:-

موږ دا ځای په کورته نه پرېږدو څو مو توان وي مدافعه کوو، يقيناً واته زموږ و بيابان ته د پښتنو د مقابلې د پاره خپل ځانونه په لوی لاس د زمرو په خوله کې اچول دي.

دې بېلوالي د ګايي د دوی ببره لا ورډېره کړه. د پښتنو غښانو په دې حال کې لوږ لوږ سنګرونه چې د لمر خاته او لمر لوېده د خوا مخ پر معسکر خلاص وه ونيوله او د ريکاباش پر برج يې لاس وموندہ د توپ ګولۍ يې پر پرنګي او توپکو دا يې د

[80] په کوته چاپ کې دا نوم "ويرمشل" ليکلی دئ.
[81] تحصن = کلابند کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی پر وګړو واورولې.

وزیر مختار د شلتان پر حرکت هخه وکړه امر یې ورکی چې د ریکاباش پر قلعه یرغل وروړي لښکر تیار سو هوډ یې وکړ چې د لمر خاته د لوره ورووزي، کپتان (بلو) لار ورکه کړه له بلې خوا ور ووت نا ببره پښتنو حمله پر وکړه پر ده زښته ببره راچاپېره سوه مړینه یې په سترګو ولیده مګر خلاص سو، پښتانه پر راتوی سوه درنه جګړه سره ونښته ډېری یې ترېنه مړه کړه.

کولونل مکرلان او لیفټنېټ برت د خپلو فوجو سره هوډ وکړه چې د کپتان بلو مرسته وکوي مګر پښتنو ځان په منځ کي ورواچاوه قتل عام یې په ګډ کی.

شلتان چي دا هولناک حال وکوت زړه یې وښوهېده پر لښکر یې امر وکی چي حمله وکي په یوه وار یې حمله وکړه مګر بیرته تر شا سوه بیا یې حمله وکړه بیا پر شا کړه سوه.

په وروستني ځل کي پرته بې لیفټنېټ برته او یو بل سړي بل څوک ژوندی نه سو پاته مګر پښتنو په دې درنه جګړه کي له دېرشو مېړو نه زیات نه بایلوله. انګرېزانو سره له خپله هروز او کره و فره[82] په دې جګړه کي یوازې دا وکړای سوای چي د ریکاباش او ذوالفقار قلعې ونیسي او څه غنم لاس ته راولي لښکر ته یې ورسوي.

ژر شپه پر راغله پښتنو یرغل پر وروی دواړې قلعې یې پر وتړلې، په دغه شپه یې بیرته ځني ونیولې انګرېزان یې په ماته ویاسته.

[82] کروفر: جاه و جلال، شان و شوکت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر دېرلسم د شعبان د مياشتي د پښتنو يو کام ولاړ سو دري توپه يې پر يوه شاګې وخېژوله د لمر لوېدو د خوا يې چي د دوی پر لښکر يې مخ خلاص و اور پر ورکی.

وزير مختار پر شلتان امر وکی چي ميجر شتوين پر ورو باسي هغه د يو ټولۍ عسکرو سره ورووت، څه شکل پر مخ ولاړ چي د دوی او د پښتنو د پياده ګور په ميانځ کي تر دوولس ګزه ځکل زياته مځکه نه وه، سره ګډ سوه، د جګړې اور ولګېده پښتنو په دغه ورځ ښه پښه ونجتله او زښته مړانه يې ښکاره کړه چي جګړه خورا درنه سوه سپاره را پر شا سوه پياده ګور هم ناچار سو پر شا راغله انګرېز شاګې ونيوه د درو توپو څخه د يوه اربه ماته وه دوه نور يې خپل عسکر ګاه ته يووړه.

دي برې د انګرېز په جسد څه روح ننه يوست او نژدې وه هغه عيش او خوښي چي بشپړه يې د لاسه ايستلې وه بيرته لاس ته راولي هغه و چي د جنرل سيل څخه د جلال آباد د خوا خبر وررسېده چي څو ژمی تېر نه سي مرسته ورکول و دوی ته د ده تر وس تېره ده، زښته نا اميد سو.

مګر بيا هم د ژوند حرص دوی وګمارله چي د محمد خان د استحکام د لاس راوستو د پاره چي په لار کي د ذخيرې رارسېدو دوی ته سد و، چم جوړ کی مګر ستهورټ مهندس دوی له دې چم جوړولو څخه وګوابنله او ويې ويل د انګليس لښکر ورو سته د جګړې توان نه لري له دې رای څخه يې مخ وګرزاوه بله رای يې غوره کړه، ملا يې وتړله چي د بېمارو (بي بي مهرو) پر کلي چي خوراکه يې له هغه ځايه موندله لاس ومومي.

هغه و چي ميجر شتوين يې له ډېر لښکر سره ولېږه مګر دا ښکاره سوه چي پښتنو پخوا تر دوی دمخه د هغه کلي د لاس ته راوړو د پاره حرکت کړی دی په دې وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي ژر په ژر یو جګړه پېښه سوه او پر انګلیس یې داسي حال جوړ کي چي ډیرو ضابطانو یې تېپونه واخیسته نا امید پر شا ولاړ.

دوه ویشتمه د شعبان د میاشتي وه چي محمد اکبر خان د بامیانو د خوا څخه کابل ته راورسېده د پښتنو سره یې ملا وتړله مل یې سو.

په دغه ورځ د انګلیس رایه پر دې سوه چي پر ببمارو[83] (بي بي مهرو) لاس ومومي وزیر مختار شلتان یې وګماره چي وخوځېږي ورو سته ده سره له میجر کارشه لښکر وخوراوه تر څو چي هغي قلا ته ورسېده چي پر هغه کلي سپره وه زیاتي تر یوه توپ له دوی څخه بل څه نه وه او په قلا کي فقط څلو ښت تنه استېده.

شلتان پر میجر شتوین او میجر کارش ږغ وکی چي پر قلا هجوم وروړي مګر دوی پر غیر عادي لار یرغل وروی، د پښتنو تر توده لاندي ویده یوه ټولی تري نه مړه کړه سوه پخپله میجر شتوین ټپ واخیست، شلتان چي دا حال ولیده میجر کارش او سلو تنو مهند سینو ته یې امر وکی چي په زښته تلولۍ ورځ یو استحکام ساز کي چي دوی له دې بلا نه وژغوري، د استحکام کار لا نه و تمام سوی چي د کابل د وګړو څخه لس زره مېړه په سترګه سوه چي پر غره ولاړ دي او دا غر هم پر دوی سپور دی او ګولۍ یې هم دوی ته رارسي.

ژر په ژره کولونل او لیور امر کړه سوه چي لښکر تیار کي او د قلا په څېر یې ودروي او سپاره د دوی تر شا ودروي هم په دغه توګه پر پښتنو یرغل وروړي.

د پښتنو سپرو چابکي وکړه د دوی پر ښی خوا یې یرغل وروړ، لیفټېنېنټ واکر یې

---

[83] په کوټه چاپ کي: "ببجارو نومی کلی" لیکلی دئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

محاصره کړ په دې ښخړه کي د پښتنو يو غټ ټپي سو، وروسته يې د درو خواوو ښخه عمومي يرغل پر ورو دوی يې زښته سره زمول کړه، سخته جګړه يې وکړه د قتل لاس يې پر بر کی.

انګليس په دې حال کي د تښتې لار غوښته په سپرو يې جبن ګډ سو قائد چي امر په حرکت ورکی دوی هولکيان سوه پر شا ولاړه هغه و چي پښتنو د دوی پر توپو او ذخيرو لاس وموند‌ه، ځرنګه چي يو له غټانو ښخه يې ټپی سوی و، دا يې غوره کړه چي مخ پر ښار لاړ سي.

انګليسانو دا فرصت مغتنم وګاڼه پر غره يې مخ ورونيوه توپ يې بيرته لاسته راووست او خوله يې پر پښتنو وروګرزوله، پښتنو بيرته مخ پر راوګرزاوه کلک يرغل يې پر ورووړ، د انګليسانو ټولۍ يې سره تيت او پرک کړه انګليسان وکړی وکړی وتښتېده، پښتنو تر عمومي عسکرګاه پوري د دوی استربل ايله نه کی تر څو چي انګليسانو سوا له د يوالو ښخه بل استحکام ونه مونده.

ځرنګه چي د انګليس د خاطر ډګر د غم لښکر ونيوه او له هره لوره د هيلي او ژغور لار پر وتړله سوه هله يې ځان و تقدير ته وسپاره د روغي دروازه يې وټکوله هغه و چي وزير مختار پښتنو ته سفير ورولېږه د مسالمې مهرباني يې ترې نه وغوښته.

پښتنو وويله: ستاسو غوښتنه په دې شرط منلای سو چي د انګليس د جنس يو وګړی هم په ملک کي پاته نه سي نور شرطونه يې لا هم ورو‌ړاندي کړي وه چي مختار وزير په هيڅ توګه نسوای قبلولای او منل يې زښته دروند بار و.

بعداً ـ وروسته يو د پښتنو له سفراو ښخه جګ سو ويې ويل:-

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قيامت ورځ نزدې ده هغه ورځ به موږ واړه سره غونډ کې ظالم به له مظلومه او حق به له باطله بېل کړي.

وروسته تر څه جګړې پښتنو په پای کې پر شپږمه د روژې د مياشتې د محمد شريف قلا بيرته لاس ته راوړله.

په دې حال کې غولی پر انګرېز تنګ سو او ويوهېده چې په زور يا خوښي بله چاره بې روغي نسته ځکه يې يوه معاهده وليکله چې درلوونکې د څو مادو وه، پخپله اوشلتان او نبکتل او جمريز لاسليک کړه.

پر يوولسمه د روژې د مياشتې دغه وزير د کپتان لارنس او ترزرو مکنيزي او نورو رجالو د سياه سنګ د غره سره نزدې راووانه. او هورې يې يوه جرګه د پښتنو سره وکړه، دی ودرېده غوښته يې چې د پښتنو زړونه لاسته راولي ويې ويل:-

موږ انګرېزانو تل امير دوست محمد خان ته په درنه سترګه کتلي دې د ده شان مو لوړ بللی دی او عزت مو ورکړی دی.

وروسته يې معاهده راوايستله و جرګې ته يې ښکاره کړه، مضمون يې دا دی:-

پر انګرېزانو لازمه ده چې کندهار، غزني، کابل او جلال آباد او نور د پښتنو ښارونه ايله کې په دې شرط چې پښتانه يو له خپلو غټانو څخه د انګرېزانو سره مل کې چې انګرېزان د پښتنو له ملکه څخه روغ ووزي، وروسته چې هند ته ورسېده هغه سړی (مراد امير دوست محمد دی "مرتب") به بيرته را ايله کې.

پښتنو لره دا لازمه ده چې د کاله به يو لک روپۍ و شاه شجاع ته که په دننه کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملک وي یا دباندي هر ځای چي استېږي ورکوي.

انګلیس به و خپل لښکر ته حکم نه ورکوي چي افغانستان ته داخل سي مګر هغه وخت چي اهالي په دې خوښ وي.

دا معاهده چي محمد اکبرخان ته وړاندي سوه تر حرج او تعدیل وروسته یې داسي مقرره کړه چي پر انګرېز لازمه ده چي په درې ورځې کي دا نور ښارونه تش کي او دی به د تشېدو په کار کي مرسته ورسره وکي، انګرېزانو په تلوار پیل د عساکرو و نقل ته وکي د بالاحصار یې ایستله او قلاوي یې په داسي ذلت او مسکنت چي تر هغه زیات سړی خیال نه سي کولای تشولې، د محمد اکبرخان وجدان دا نه قبلوله تر هغو څو دوی قلاوي واړي تشي کي د دوی سره دي مرسته وکي.

پر اتلسم د روژې مبارکي د میاشتي واوره پر ولوېده مصیبت یې پر کوترم کی، ناچاره سوه چي غزني تش کي او خپل لښکر راوغواړي. مختار وزیر پر شلم د روژې د پښتنو سره یو مجلس جوړ کی، پښتنو د انګرېزانو څخه نیمه حصه د توپو او جبه خانو چي د انګرېزانو په لاس کي وه څني ویې غوښته، نوموړي وزیر په بې وزلي سره د دوی غوښته ومنله بلکه لا علاوه پر هغه یې د خپلي وعدې د ټینګار دپاره کپتان کیلي او کپتان ابري د رهن[84] په ډول دوی ته پرېښود.

پر دوه ویشتم د روژې مستر اسکنیز چي د محمد اکبرخان په لاس کي بندي و، مختار وزیر ته ورغی خبر یې ورکی چي محمد اکبر خان د یو سخت کار غوښته زما څخه کوي، صورت یې ربړېدېده ژبه یې بند بده، ویې ویل:-

---

[84] رهن: ګروګان، یرغمل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه غواړي چي په خپله ته سره د عسکري ضابطانو ده ته ورسي چي هغه ستا سره يو مخيزه فيصله وکړي. وزير چي دا خبره واروېده بې اطاعته يې بله چاره ونه ليده مګر له وروستني غدره ببرېده وروسته يې د تياري ږغ پر لښکرو وکی. د لښکر د مشرانو سره د تپې پر خوا وخوځېده هلته يې د محمد اکبر خان د قدوم انتظار کاوه لږ وخت تېر سو چي هغه د ځيني پښتني خانانو سره راورسګېده، د مختار وزير سره يې روغبړ وکی، دغه رنګه هر خان د فوځي ضابطانو سره بېل بېل روغبړ وکی.

وروسته د پښتنو سپاره يو ــ يو، دوه ــ دوه پر دوی راتوی سوه محمد اکبر خان ناره کړه چي هر يو له تاسي څخه چي له يوه سره يې روغبړ کړی دی حمله پر وروړی، هغو هم دغسي وکړه د مختار وزير لاسونه يې پرېکړه په داسي حال کي چي ده ناري د واويلا واغوثا وهلي کوتی يې اُژُو ور ببل کی د کابل په کوڅو کي يې د نمايش په ډول ځکاوه تر واريه (ترېور) يې پر يو لار په دار وځړاوه.

لنفټيننټ ابري چي د دي واقعي روايت کوي د انګرېزانو د عقل ضعف او سپتانه د دوی د لويانو ښکاره کوي.

دی د محی الدين خان په لاس کي بندي و د محمد اکبرخان حضور ته يې راووست محمد اکبر خان په داسي سترګو چي قهر او غضب تر ځڅېده ده ته يې وکتل او ويې ويل:-

ای انګرېزه ! تاسي زموږ ملک ته هيله اچولي ده، ومو ليده چي په خپله سزا ورسېدا است. سره له دغه زه تا بخښمه ځکه چي څه اړی ستا وژلو ته نه لرم، وروسته يې د ده ساتنه د ملا مومن پر اوږه واچوله.

وروسته ميجر پاتنجر چي خلف و د مختار وزير چي سروليم نومېده هوډ يې وکړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي د پښتنو سره بله جرګه جوړه کړي.

موږ صلح په دې لاندني شرطو سره کولای سو :-

1. ستاسي لښکر دي توپونه موږ ته راپرېږدي، پرته بې شپږ توپه نور دي ځانته نه پرېږدي.
2. هر څه مالونه او سامانونه او درانه شيان چي په خزانه اړه لري موږ ته دي راوسپارل سي.
3. يو ډله د مشرانو څخه د انګرېزانو سره د ښځو او اولادو دې د ګروی په ډول موږ ته راپرېږدي.
4. څوارلس لکه روپۍ چي مختار وزير يې د راکړن وعده کړېده هغه وعده دي پر ځای کړه سي.

دوی چي دا شرطونه واروېده وپوهېده چي دا هغه ځای دی چي هغه د ګيدړو لوبي او خبلي[85] چي د انګرېز طبيعت په هغه عادت نيولی دی پر مخ نه ځي، بلکه د تېغ او توري ځای دی، ځکه يې بې قبلولو بله چاره ونه ليده، که څه هم شرطونه ډېر وران وه او ځروګړي هيڅکله هغه ته غاړه نه ايښودي. جنرل الفنستېن هوډه وکړه چي لويي او غيرت ښکاره کي ځان يې لکه پشي وپړساوه مګر دې پړسېدو د ده د انګرېزانو په نفس کي څه تودوخه پيدا نه کړه. بلکه داسي سوه چي د لښکر مشرانو پر نونسم د روژې موافقت ورسره وکی.

کپتان واربرتن، کپتان دب، کپتان درمند او کپتان وانسن يې سره د دوی د ښځو او کوچنيانو د رهن په توګه پرېښوولې، زخميان يې د يوه پښتانه کره وسپارله،

[85] خبلي = چمونه، چمبازی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني طبيبان يې و علاج ته وګمارله، پنځه توپه يې و پښتنو ته پرېښوول.

د کوچني اختر د مياشتي پر شپږمه سره د نهه توپو او دوولس زره اوښه چي نر او ښځي يې پر سپاره وه وخوزېده، پياده لښکر يې وروسته وروسته په پسې و، په لار کي يو ولي[86] ته ورسېده چي پوري واته)باندي(ضروري وه، او پرته بې يوه پله بله لار د پوري وتو هم نه وه، وروسته تر ډېرو زحمتو او تلفاتو پوري واته، لږ لار چي يې پرې کړه بکران[87] ته ورسېده.

پښتانه چي هر ځای وه د دوی په ځان بلا وه، د دوی استربل يې نه پرېښود د دوی په څرک پسي لکه وږي شرمښان راورسېده ځای پر ځای او ټاپي پر ټاپي يې دوی شکوله او ټونګری (؟) يې يو بل توپ هم ځني يووی. او محمد اکبر خان ته يې ورووی.

محمد اکبر خان بيرته راوګرزېده پر دوی يې شرط کښېښود چي د خپلو لويانو څخه شپږ کسه نور په ګروي کي راپرېږدي دوی هم قبوله کړه او وعده يې وکړه چي په کورټه به بيا يوه ډزه د پښتنو پر مخ هم نه کوي او نه به وسله پر دوی راباسي په دې شرط چي پښتانه به هم دوی ته ضرر نه رسوي او نه به د دوی ازوغ ځني وړي.

وروسته تر څه وخت په دغه خواري او بده ورځ بت خاک ته ورسېده. د کوچني اختر پر اتمه پښتنو بيا ډزي پر وکړې ميجر شتوين د دفع هوډه وکړه مګر ويې نسوای کولای.
محمد اکبر خان بيا يوه بله ډله علاوه پر هغه پخوانيو وګړو د رهن په توګه

---

[86] ويالې.
[87] ښايي چي بګرام دي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وغونښتله بله ډله يې وروسپارله څو چي سالم پاته سوه د خورد کابل[88] لاري ته ورسېده خورد کابل د غرو يوه سلسله ده چي څو ميله اوږدوالی لري، لار چي پر هغه ښايي سړی تېر سي د غره په بېخ کي تېره سوې ده. د لاري يوې خواته يوه شېله ده چي شپېته ګزه تر غره لاندي بهېږي و بل لوري ته يې جګ غر ولاړ دی.

په دې ځای کي بيا پښتانه پر راغله دوی يې محاصره کړه بل توپ يې ځني واخيست. او لا خورد کابل ته نه وه رسېدلي چي درې زره وګړي يې ځني مړه کړه، او ډېري غوره ذخيرې يې ځني يووړې.

پر نهمه د کوچني اختر په داسي حال کي چي د دوی ژوندو د مړو سره حسد کاوه په هغه وخت کي چي د کوچ اراده يې درلوده د دوی د ښځو او کوچنيانو د حفاظت خبر د محمد اکبر خان د خوا وروړسېده دا چي يې واورېده څه په خاطر پوړه سوه او په تن کي يې لږ څه د اميد روح و پوڅېده.

پر لسمه د دغې مياشتي په داسي حال کي چي دوی په کوچ اخته وه پښتنو بيا تاړاک پر راوی د هري خوا يې د تنېتي لار پر وتړله، توري يې وکښې. انګرېزان زښت هولکيان سوه تر داسي حده چي هندوستاني لښکر يې وسله واچوله مخ يې و تښتي ته کښېښو. مګر د ژغورلار د هر لوري تړلې وه او نجات د مرګه څخه ناممکن و.

انګرېزان لا و قبر جبار[89] ته نه وه رسېدلي چي د پښتنو تورو دوی د ريښو وکښه مالونه او ذخيري يې ځني يووړې پرته بې يوه توپه بل شی نه وه ور پاته د "هفت

---

[88] په کوټه چاپ کي "واړه کابل" ليکلی دی، (خورد کابل) اسم خاص دئ بايد ونه ژباړل سي، "مرتب".
[89] په خاک جبار مشهور دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوتل "لار د مړو د لاښو ډکه وه.

لنډه دا ده چي د هغه منتظم لښکر څخه د دوی دوولس زره وګړي له هغي روځي څخه چي راوتلي وه تر هغي روځي پوري چي کټه سنګ ته ورسېده په قتل ورسېده د غير منتظمه لښکرو د مړو تعداد يې خدای (ج) ته معلوم دی.

په هغه ورځ چي کتر سنګ ته ورسېده يوه بله ډله يې په بند ولاړه او يو توپ چي ورپاته و هغه يې هم بايلو.

پر يوولسم د کوچني اختر له کتر سنګ څخه د جګدلک[90] پر لور وخوزېده مازديګر هلته ورسېده پر تپه وخاته صفونه يې وتړله د پښتنو د ببرولو دپاره يې زړه وري او جلادت ښکاره کاوه پښتنو چي دا ننداره وليده د خښم ويني يې وايشېدې ځکه يې تر دوی لوړ ځای ونيوه او د توپو خولې يې پر راخلاصې کړې.

هغه و چي محمد اکبر خان اسکنيز راوغوښت ورته ويې ويل پرته بې دې بله چاره نه لرې چي شليتان او جانسن هم په ګروکي راپرېږدې په دغه خبرو اترو کي اسکنيز ناخبره و چي ډزه يې پر وکړه مړ يې کی.

انګريزانو چي دا ننداره وليده وغورځېده جلال آباد ته رهي سوه پښتنو توره وکښله له هره لوره يې د دوی استربل ونيوه په دې ځای کي يې د مړو شمېر تر خورد کابل ډېر و.

په سهار د شوال د ديرلسمي پښتانه ويوهېده چي د انګريزانو وګړو شمبر پر مخ لږ

---

[90] په کوټه چاپ کي: "چکولی" ليکلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سو نو په منځ کي د دوی ګرزېده ځيني يې وژله ځيني يې ژوندي بېوله پرته له ډاکتر برېدون بل غوږ نجات ونه موندو ډاکتر برېدون مخ تښتي ته کښېښو ، جلال آباد ته ورسېده له هغه ځايه يې مستقيماً انګرېزانو ته خبر ورکی. پښتانه پوهېده چي د دوی د مکرو او حيلو خبري پرته د دوی د بهاندو وينو بل شی نه سي پرېولای او د توزنانو[91] سترګي بې د ګور د خاورو بل شی نسي ډکولای ځکه يې د انګرېزانو ويني وبهولې د غرو څوکي يې د دوی هديري کړې. د عهد نه پاللو مرغونه يې په دوی ښه وڅکله.

محمد اکبر خان د دوی د لښکرو ښځي او هلوکان او زخميان د ځان سره واخيسته مخ پر کابل وخوزېده، کيفيت او حالت د انګرېز د لښکرو په کابل کي پر دغه ځای پای ته ورسېده.

د انګرېز لښکر چي د غزني په ښار کي اوسېده هم په دغه حال اخته سو لکه لمړی لښکر چي په اخته سوی و. ځيني يې د يخه مړه سوه څه يې په توره د پښتانه قتل سوه. څوک يې بنديان ونيول سوه، او په مياشتو مياشتو په بند کي پاته سوه وروسته کابل ته ولېږل سوه چي محمد اکبرخان ډېر په عزت د دوی استقبال وکی او هلته د ميجر باتنجر سره يو ځای سوه.

وروسته تر دې واقعې محمد اکبرخان د دوی و ضابطانو ته خپلې توري بيرته ورکړې او څه روپۍ يې هم وروبخښلې د دوی د ښځو سره يې مهرباني وکړه او د دوی اولادونه يې په تخرګ کي د رحم او شفقت ونيوله.

وروسته داسي پېښه سوه چي شجاع الدوله خان بارکزايي شاه شجاع مړ کی په

---

(91) توزن = طمع کوونکی، بې همته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو کي لګه درګه ګډه سوه، ډلي يې جوړي کړې يوه ډله د بلي پر مخ ودرېده په ملک کي جګړې پيښې سوې لويانو او مشرانو وطن سره وو پښه د محمد اکبر خان لښکر تر ښار دباندي و، فتح جنګ د شاه شجاع زوی هم په دوی پوري و. په دې منځ کي د انګرېزانو عسکر چي د ژمي او سړو په سبب په کندهار کي بند پاته وه د کابل پر لور وخوزېده څه مدد هم ورته ورسېده څه جګړه د دوی او د محمد اکبر خان د لښکرو په ميانځ کي وسوه په نتيجه کي يې سوله وکړه د انګرېزانو د بنديانو لار خلاصه سوه جنرل بولوک[92] وعده وکړه چي امير دوست محمد خان به د خپله کهوله سره افغانستان ته لېږي. د انګرېز لښکر چي د پښتنو دا نفاق او اختلاف د قول او بيان وليد او دا يې وکته چي ځوک نسته چي زموږ مخې ته دي راسي پر ښارو يې تاړاک واچاوه په چارچته يې اور ولګاوه چارچته يو مشهور بازار دی چي د سلطان هند اورنګزېب د وخته څخه موجود دی له عجيبه و بناو[93] څخه دی پرله پسي بندونه او ګردشونه لري اوږدوالی يې شپږ سوه او بر يې د بېرش قدمه دی پر د ېوالو باندي يې ډول ډول نقشونه او تصويرونه کښل سوي دي پښتنو د مختار وزير سروليم لاښ هم په دغه بازار کي ځړولی و.

وروسته يې مخ د استالف پر کلي ونيوه ښځه او نر، کوچنی او لوی، جوړ او ناجوړ واړه يې په قتل ورسوله محمد اکبر خان او د کابل وګړي په دې وخت کي غرو ته وخاته.

ځرنګه چي د انګليس لښکرو د کسات په اخيستو کي د پښتنو څخه ځانونه کامياب وګڼله دا بېره ورسره وه چي له موږ سره به هم دغسي وکړه سي بې له دې چي تم سي د هند پر لور وتښتېده.

---

[92] جنرال پالک؟

[93] بناوي = وداني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډه دا چي شاه شجاع چي د سلطنت طمع او هيله يې کړې وه وينه يې هدر ولاړه انګريزانو چي دا حرص درلود چي د پښتنو تېک ونيسي او فايده څني واخلي د دوی د استوګني ځايونه د دوی قبرونه سوه، پښتنو چي د دوی د ښځو او اولاد ساتنه کړې وه او قتل عام چي انګريز په ښځو، کوچنيانو او ناجوړو کي د استالف ګډ کړی و، و دنيا ته يې دا ښکاره کړه چي:-

طبيعي ښه خصايل او شريف اخلاق ډيري استوګي په غرو کي هيڅ بدل نه کړه او پست کوړنګ طبايع علومو او معارفو مهذب نه کړه او چينو د تربيت پرې نه وله او پاک يې نکړه.

وروسته تر دې انګريزانو امير دوست محمد خان له اسارته خلاص کی کابل ته يې ولېږه (او هغه) په خپله پر کابل او جلال آباد او شاوخوا يې برى وموندہ.

د دوست محمد خان ورور کهندل خان چي دمخه مو يې ذکر وکړ، سره له نورو ورونو يې د ايران پاچا ته التجا وروړه چي وايې روبده چي د انګليس لښکرو کندهار خالي کړی دی د شاه په مرسته يې لښکر تيار کی او مخ پر کندهار يې ور وخوزاوه، وروسته تر لږ جګړې چي د ده او سدوزو په ميانځ کي وسوه پر کندهار يې برى وموندہ فرمان يې پر خواوشا خپور سو.

دغه ډول د ده او دوست محمد خان په ميانځ کي جګړې وسوې، برى د امير و خواته و، (امير) لښکر يې د هرات پر لور وپونځاوه مګر نا اميده بيرته راوګرزېده. وروسته تر څو کاله له امارت څخه د امير، رنجيت سنګهـ په پېښور کي د ده پر لښکر تاړاک وروی، ګاه يو غالب ګاه بل مغلوب و.

څرنګه چي جګړې ډېر ځنډ وخوړ او له دواړو خواوو څخه ډېر وګړي په قتل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورسېده انګرېزانو داسي وګڼله چي پېښور ته ننواته د پنجاب کيلي بلل کېږي او د دې ځای لاندي کېده د امير تر لاس سبب د مړوچه کېدو د امير ګرځي او هم د انګرېزانو و هندوستان ته خلل پېښوي. ځکه يې هڅه وکړه چي په منځ کي د دوی سوله وکي دا شرط يې کښېښنو چي د پېښور ښار دې د رنجيت سنګهـ په لاس کي وي.

انګرېزانو په دې حرکت کي خپل نه يوازي د هند څخه د خلل لاري وتړلي بلکه دا يې هم اراده درلوده چي د خپلي استېلا لار و هغه ته خلاصه کي ځکه چي انګرېز په دې پوهېده چي د رنجيت سنګهـ پاچهي چي ده جوړه کړېده زښته پر سُستـه پايه جوړه سوې ده او د غسي هم وه چي لږ وخت وروسته تر سولي يې هغه استېلا کي.

په د غه لګه د رګه کي کهندل خان مړ سو، د ورونو يې په منځ پر پاچهي جګړې پېښې سوې يو له بله قتلونه وسوه، ويني وبهيدې وروسته د ټولو پر دې اتفاق سو چي دوست محمد خان په خپل منځ کي حاکم وټاکي.

دوست محمد خان چي خبر سو مخ پر کندهار يې لښکر وخوزاوه کندهار يې فتح کي او هر يوه ته د دوی يې د پاره د دې چي د فتني او شر لار وتړي مواجب مقرر کړه چي هره مياشت به ورکول کېږي هغه و چي د غه اقدام د ده پاچهي پر ټولو پښتني ښارو باندي نتيجه ورکړه په دې وخت کي يې خپل زوی محمد اکرم د بلخ و خوا ته چي د انګرېز د بري په وخت کي ياغيان سوي وه او د استقلال ډول يې ډنګولی و، واستاوه بيرته يې د پښتـانه تر اطاعت لاندي راوستـه پرتـه د هرات بې ښاره نور اصلي ځايونه د پښتنو د ښارو څخه د ده تر سلطه د باندي پاته نه سوه، لکه د مخه چي مو ذکر وکړ هرات د کامران په لاس کي و، دې زړه ور سړي بشپړه شل مياشتي په ډېره پوهه سره، سره له دې چي خورا لږ لښکر يې و، د ايران د لښکر مقابله وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته شهوت پر ده بری وموندہ، هوا او هوس لاندي کی، په نشو او مسکراتو کي ډوب سو، په دې سبب پښتانه ځني خواپوته سوه خپل وزير يارمحمد خان باميزي بازی په کولې تر خو چي د ښار دباندي يې دی مړ کی او پر ملک يې غېګړ راوګرزوله، د ده د مړيني سره د سدوزو د پښت سلطه د پښتانه له ښارو څخه پرې سوه.

لنډه دا ده هغه چي احمد شاه سدوزي لکه وسيع ملکونه او بشپړه سلطه د خپلي زړه وری او پوهي او عدالت اقتصاد په معشيت کي لاس ته راوستلې وه د ده زامنانو، لمسيانو، کړوسيانو په نتيجه کي د جبن جور[94] په شهوتو کي ډوبتيا، ضايع او د لاسه وايسته.

نومړي وزير د ايران د پاچا سره مراوده درلوده د خپلو ښارو د ساتني د پاره يې د ده پر اوږه تکيه کوله.

وروسته د ده تر مړيني د ده زوی سيد محمد خان د شاه په مرسته د پلار استخلاف وکی سيد محمد خان يو ناپوه، بد اخلاق، سنګدل، ظالم او بېرحمه خلف و. د پښتنو زړونه ده ته له غضبه ډک سوه، فتنه (يې) په پرته کړه، شاهزاده يوسف سدوزی چي په هغه وخت کي په مشهد کي او سېده راويې غوښت د شاه څخه يې هيله وکړه چي دی د لښکر سره راولېږي شاه هم دغسي وکړه دی سره د ايران د لښکره بې مانعه د هرات ښار ته ننووت او سيد محمد خان يې مړ کی.

وروسته په هرات کي ځيني فتني ولوېدې، ناصرالدين شاه د بري د پاره فرصت غنيمت وباله لښکر يې د سلطان مراد ميرزا تر قومانده لاندي په سنه 1274 کي

---

[94] جبن: بېره، بې زړه توب. جور: ظلم ـ ستم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخوزاوه څو روځي يې هرات په محاصره کې وا چاوه ويې نيوه هرات يې د ايران تر پاچهۍ لاندې کړ.
انګرېز چې دا واروېده په خبنم سو ځکه چې دی پوهېده چې هرات دروازه او کيلي د هندوستان ده ژر يې لښکر د خليج فارس وخواته ولاړ کړ، بوشهر، بندر جزيره، خارق او بلده محمديه[95] يې دپاره د دې چې شاه وبېروي او هغه خلل چې وروسته ځني پېښېږي او هيجان چې په هندوستان کې په سبب د ځرګندېدو د خبر د پرمخ تللو د ايراني لښکرو پښتانه په مځکه کې استېلا کړه.

يو کال وروسته له دې واقعې سوله سره وسوه انګلیس تر خپله هوډ چې ايران ته يې درلوده تېر سو په دې شرط چې شاه دې يو پښتون په هرات کې حاکم ودروي او لښکر دې له هراته بېرته ايران ته وغواړي.

شاه د امير د اکا زوی چې خسر يې کېده په مشوره د انګرېز په هرات کې والي کښېناوه په دې شرط چې سکه به د شاه پر نامه وهله کېږي او خطبه به هم د هغه پر نامه ويله کېږي.

سره له دې هم د انګرېز زړه پوره نه سو وروسته تر څو کاله يې امير دوست محمد خان وپونځاوه چې هرات ونيسي، وعده يې ورسره وکړه چې خپل لښکر به ورکوي چې ملک يې په ساتلی وي. دپاره د دې چې يو امارت چې په ميانځ کې د هندوستان او روس يو کرورړ دېوال وي په مپانځنۍ ايشيا کې قايم کړه سي.

هغه و چې امير لښکر تيار کړ د هرات پر لور يې وخوزاوه هرات يې تر ډېر وخته پوري په محاصره کې واچاوه په دغه هاړودوړ کې سلطان محمد خان چې دننه په

---

[95] د کوټې چاپ کې: "د محمره په ښار" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلا کي و وفات سو د ده له وفات څومري وخت نه و تېر سوی چي په خپله امير هم په خپله چوڼۍ کي مړ سو.

وروسته د لښکر مشرانو امر وکی چي پر قلا هجوم ووړي وروسته تر څو حملو په 1280 کال کي په ډېر زيار او سختۍ ښار ونيوه سو. امير دوست محمد خان عاقل، زيرک، هوښيار سړی و، طبيعت يې نرم او پوست و، د ظلم هڅه يې نه درلوده د خپلو ورونو زړونه يې په ښه سلوک ځان رخي کښلي[96] وه. که څه هم ټوله په عمر تر ده لوی وه ده ته يې خضوع او اطاعت درلود او د ده تر نقشه د تدبير او حکمت لاندي يې سلطنت تاسيس کړی و.

امير دوست محمد خان ډېر زامن درلوده د هغه غوره او هوښيار زوی يې محمد اکبر خان و چي د پښتانه ملک يې د انګرېز د حرص د منګلو ويوست دی يې خپل وليعهد وټاکه.

څرنګه چي نوموړی د پلار په ژوند کي وفات سو د ده ورور شېرعليخان د ده ځای ونيوه که څه هم امير په ټاکلو کي د ده د ورور رعايت د محمد اکبر چي د ده سره يې خصوصاً او په تېره بيا د پښتنو سره عموماً احسان کړی و د حقونو وکی مګر د ملت د حقونو ساتنه يې ونکړه او نه يې دي ته وکتله چي پر دې باندي په څه توګه خطرونه بنا کېږي، څرنګه چي ځيني ورونه د شېرعليخان په عمر کي تر ده لوی وه سر يې ده ته نه کښېته کاوه هغه و چي فتنې ولاړي سوې، ويني وبهيدې، ښارونه خراب سوه. امير په هرات ولايت کي د پښتانه يو له خپلو زامنو څخه والي مقرر کی مګر امير په مقرربدو کي د خپل زامنانو د پښتانه د ملک په ولاياتو کي يوه بله سهوه وکړه، ولي د پښتانه ملک قانوني ملک نه دی امير په خپل دغه حرکت

---

[96] رخي کښلي: کش کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د فتنې او بغاوت موقعيت دوی ته ورکی.

لکه دمخه چي وويل سوه امير په وخت کي د هرات د محاصرې په خپله چوڼۍ کي وفات سو، له زامنو څخه يې شېرعليخان وليعهد سو، محمد امين خان او محمد اسلم خان[97] په معسکر کي حضور درلودی.

شېرعليخان يو خاين وزير له غلجو څخه درلودی چي محمدرفيق نومېده دی يې وپوڼځاوه چي دا نور ورونه تر خپل لاس لاندي راوله، دا سي يې ورته وويله:-

ستا سلطه تر هغو پوري چي دا بې واکو واليان په تيره بيا هغه تر تا مشران دي موجود وي ټينګار نه سي موندلای. دا خبر ځرګنده سوه او د هغه چا تر غوږه چي په معسکر کي وه ورسېده هر يوه په دغه شپه مخ تښتي ته کښېښوه هر والي د خپل ولايت و لور ته ولاړ. شېر عليخان چي د دوی په تېښته خبر سو د هرات د ښار په تنظيم اخته او خپل زوی محمد يعقوب خان يې د هغه ځای والي مقرر کی په خپله بې له دې چي پر هغو ځايونو چي ورونو يې استېلا کړي وه تعرض وکی د بلخ لار يې ونيوله، هوډ يې وکړ چي خپل لوی ورور محمد افضل خان ته چي خلکو په درنه سترګه ورته کتله او هم د لښکر د خوا تر نورو ورونو مروچه و، چم وکی او تر خپل لاس يې لاندي کی.

چي د بلخ شاوخوا ته ورسېده ليک يې ورولېږه دا سي هيله يې وړاند کړه:-

ته زموږ لوی او مشر ورور يې دا ښايي چي د وطن په اصلاح کي د فساد په ورکېدو کي او د ورونو په اتحاد کي زيار وباسې، زه عهد کومه چي ستا له امره به

---

[97] په کوټه چاپ کي دا نومونه: "محمداعظم خان، محمدحسن خان، محمداسلام خان" راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سر ونه پېچم او وانېکی د اطاعت ستا به غاړي ته وانه چوم.

محمد افضل خان چي د لیک د مضمون نه خبر سو ، په وغولېده ورته راغی (د) شېر علي زړه پوره سو دی يې ونياوه بندي يې کی د هغه زوی عبد الرحمن مخ پر بخارا وتښتېده، بلخ د ده (شېرعليخان) په تصرف کي سو خپل ورور فيض محمد خان يې هورې والي مقرر کی پخپله مخ پر کابل راوګرځېده.

وروسته يې لښکر غونډ کی د خپل وزير محمد رفيق تر قيادت لاندي يې د محمد اعظم د مقابلي د پاره د کرم پر لور ولېږه، محمد اعظم د محمد افضل ورور په لومړی حمله مات سو مخ پر هند وتښتېده.

چي د دغه لوړني نوموړو د کاره خلاص سو خپل زوی محمد ابراهيم خان ضعيف الفکر يې د کابل حاکم وټاکه پخپله د پاره د نيولو د خپل ورور محمد امين خان د کندهار وخواته وخوزېده.

چي د غلجو کلات ته ورسېده ورور يې سره له لښکره مخ ته ودرېده جګړه پېښه سوه په نتيجه کي د ده زوی محمد علي او امين ورور يې په قتل ورسېده، په اثر کي د دې واقعي پر دماغ د شېر علي وسوسو او وهمونو غلبه وکړه په نتيجه کي يې حکومت او اداره د لښکرو پرېښوول په قندهار کي د عزلت په کنج کي کښېنوست هغه وخت چي خبر د تغير د حال او عزلت پيغام د ده و عبد الرحمن ته ورسېده له بخارا څخه د بلخ پر لور وخوزېده وروسته تر لړو جګړو يې د فيض محمد خان په اوږه هغه ألکه ونيوله.

د محمد اعظم خان سره څکه چي انګرېز نبه مخ نه وری هند يې پرېښو بلخ ته ولاړی په عبد الرحمن پوري ملحق سو کار يې مړوچه سو تکړه لښکر يې تيار کی د کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښار ته يې هوډه وکړه د کابل تر رسيدو د مخه په باجګاه کې د دوی او د محمد ابراهيم خان د شېرعليخان د زوی د لښکرو په ميانځ کې محاربه پېښه سوه په نتيجه کې د محمد ابراهيم خان لښکرو ماتې وکړه په خپله ده کابل پرېښو، د بيري څخه قندهار ته ولاړ.
په دې وخت کې محمد رفيق خان د شېر عليخان وزير په کابل کې و په ډېر ورين تندي يې د دوی هرکلی وکی په سلامتي او مبارکي کابل ته ننواته وروسته يې يوه ډله عسکر د جلال آباد و خواته ولېږله فتح يې کی، ځرنګه چي خبره ورځ په ورځ درنه او کار سخت سو شېر عليخان د غفلت له خوبه ويښ سو او د غم و بېهوښۍ څخه پر سد سو، بيا يې لښکر تيار کی مخ پر کابل ولاړ، په غزني او شېخ آباد کې د محمد عظيم او عبدالرحمن تکړه لښکرو سره مخامخ سو د جګړې اور ولګېده محمد عظيم برى ومونده شېر عليخان ماتې وکړه مخ پر کندهار ولاړ، محمد عظيم په غزني ننوت خپل ورور محمد افضل يې د حبسه ايله کی وروسته څه ده څه د ده عسکرو د ده پاچهي ومنله.

دا برى چي يې ومونده کابل ته وګرزېده محمد عظيم خان وليده چي محمد رفيق زيار کاږي چي نفاق او لګه درګه د خانانو او مشرانو په ميانځ کې واچوي ځکه دی د پخوانۍ فتنې په جزا او دا چي خپل بادار يې پرې ايښی و او خيانت يې ورسره کړی و او استربل يې زيارکښه چي فساد واچوي په قتل ورساوه.

وروسته محمد اعظم لښکرونه راغونډ کړه د کندهار پر لور وخوزېده د غلجو په کلات کې د امير شېر عليخان سره مخامخ سو، د دواړو خواوو لښکر سره ونښته شېر عليخان په دغه شخړه کي زښته زړه وري ښکاره کړه مګر د ده د زړه قوت سبب د ثبات د ده د عساکرو په سبب د ډېرو ماتو چي زښت يې بې زړه کړي وه ونه ګرزېده ناچار سو قندهار يې ايله کی مخ پر هرات ولاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځو مياشتي وروسته د يوې ډلي سپرو سره مخ پر بلخ ولاړی او يو لوی شمېر د ازبکو او پښتنو جګړاليان يې سره ټول کړه.د فيض محمد خان تر لاس لاندي يې د کوهستان د سختي لاري څخه پر کابل واستوله په پنجشير کي د عبدالرحمن خان سره مخامخ سوه دواړو خواوو لاس سره واچاوه په دغه شخړه کي فيض محمد خان په قتل ورسېده ګويا د ده اقبال او ادبار، وفاق او نفاق واړو د ده مرګ غوښتی. شېر علي خپل توپونه ايله کړه ولاړ غرو ته وخوت پر هغه مخ بلخ ته ولاړ، څرنګه چي پوهېده چي عبدالرحمن خان دی نه پسي پرېږدي له هغه ځايه څخه هرات ته وغورځېده په هغه ځای کي يې سکته وکړه[98].

په دې وخت کي محمد افضل خان چي د علم او علماوو مين او د ظلم څخه يې بد راتله وفات سو، محمد اعظم خان ورور يې استخلاف وکی.

چي پر تخت کښېنوست آرام سو خپل د مړه ورور زوی عبدالرحمن يې بلخ ته ولېږه او اسمعيل خان د محمد امين خان په زوی يې دی مړوچه کی چي وکولای سي هغه اور د فتني چي د ازبکو او پښتنو په منځ کي لګېدلی و مړ کی.

(اعظم خان) خپل زوی محمد سرور خان يې د کندهار والي وټاکه، او خپل بل زوی عبدالعزيز خان چي په دغه وخت کي يې عمر شپاړس کاله و د هغه ځای د لښکرو په رياست مقرر کی. دا ځوان رئيس غرور پر سر واخيست بې له دې چي پلار په خبر سي لښکر يې غونډ کی او د هرات پر لور يې وخوزاوه چي ګرشک ته ورسېده د شېرعليخان د زوی محمد يعقوب خان سره مخامخ سو، ځوان رئيس نابېره د دوه سوه پياده و سره د غليم د لښکر پر قلب حمله وروړه يو توپ يې ونيوه، توپچي يې مړ کی د توپ پر سر کښېنوست د محمد يعقوب خان لښکر چي وليده چي مرسته

---

[98] سکته (د لومړي دوهم او دريم په فتحه) = قناعت، صبر، دمه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه ورته رارسېږي له هره لور پر ده راوګرځېده ويې نياوه لښکر يې سره وپاشل سو لکه د شرقيانو عادت چي دی چي په وخت کي د رئيس د بايللو تښتي، دوی هم مخ تښتي ته کښېښو.

وروسته محمد يعقوب خان مخ پر قندهار حرکت وکی قندهار يې بې ټکه ټوکه لاس ته راووست، شېر عليخان چي دا خبره واروېده زړه يې قوت ومونده په سر کي يې هوډي جوش وخوړ د جمشيدي او فيروزکوهي سپرو سره يې د کندهار د ښار قصد وکی.

پاشلي عسکر يې د دې ځايه سره غونډ کړه، د خپله زويه سره د کابل پر لور روان سو د مقر په وادي کي چي له غزني شپېږ فرسخه ليري ده د محمد اعظم خان سره مقابل سو دواړو خواوو هڅه وکړه چي استحکامات جوړ کي او خندقونه پرې کي. محمد اعظم چي واروېده چي شېر عليخان هم د مقابل لښکر سره يو ځای دی، بلخ ته يې خبر ورکی خاين اسمعيل يې راوغوښت، ولي پوهېده چي هغه د شېرعليخان و وينو ته ناست دی، ځکه چي د ده پلار يې وژلی و او خورا يې سپک کړی و. اسمعيل له بلخ څخه لښکر وخوځاوه په کوهستان کي يې پښه ونيوه هغه و چي دواړه لښکره د مقر پر دښت په جګړه سره ګډ سوه ده د کابل پر ښار تاړاک يووی د شېر علي خان په نامه يې ږغ پورته کی په دې خيال سره چي شېرعليخان به دی د پلار پر ځای په قندهار کي والي وټاکي.

په رسېدو د دې خبر د محمد اعظم پر لښکرو د نااميدی لښکرو بری ومونده بې اتفاقي پکښي ولوېده څرنګه چي ځانونه يې د دوو لښکرو په منځ کي وليده او وپوهېده چي ازوغ نه سي رارسېدای په فکرو او خيالاتو کي يې اختلاف پيدا سو.

محمداعظم وپوهېده چي پر داسي لښکر چي په داسي ببره اخته دی بې زړه سوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، مات دی او خاص بیا زړه وري د جمشیدي سپرو چي تل پر اطرافو د معسکر حمله هجوم وړي نه ښايي چي تکيه وکړه سي د بلخ وخواته وتښتېده د خپل وراره عبدالرحمن سره يو ځای سو شېر عليخان وروسته تر ډېر وخت هجرانه د کابل په ښار ننووت. د خلکو د خوا يې په ورين تندي هرکلی وسو، ولي دا د خپلو ښو اخلاقو او هڅه نه درلودل و ظلم ته د خلکو د محبوب درجه مونديلي وه. محمد اعظم خان او عبدالرحمن ډېر زيار وويوست چي د ازبکو او هزاره لښکر غونډ کي د هزاري له لاري څخه د غزني خواته وخوزېده شېر علي د جګړې په ډګر کي ورسره ودرېده وروسته تر کلکو جګړو د محمد اعظم او عبدالرحمن لښکر مخ تښتي ته کښېښو، مشهد ته ولاړه عبدالرحمن په دغه ځای کي د خپله اکا څخه بېل سو، بخارا ته ولاړ او په سمرقند کي يې استوګه غوره کړه تر ننه پوري هلته استېږي.

محمد اعظم د ايران په لار کي د نيشاپور په ښار کي وفات سو، دی يو مدبر، هوښيار سړی و، عدل يې خوښ و مګر ضرورت او طبيعي د زماني حوادثو دی ظلم او جور ته ولاړ کړی و. خپل ځوان زوی يې چي په حقيقت کي سبب د نا اميدۍ او د سلطنت د تلو د ده ګرزېدلی و، د قندهار د لښکر په رياست وټاکه سبب دا و چي ده د پښتنو پر خانانو بروسه نه درلوده او د دوی د ناوړو اخلاقو څخه يې انديښنه درلوده، بې عاره بې ننګه وه خيانت يې رذالت نه باله

ډېری له دوی څخه په دغو فتنو کي تر شل واره ډېر د غليمانو په ډلو ننوتلي وه، دی صوفي مذهبه و چي په وحدت الوجود سره قايل و. لنډه دا چي امير شېرعليخان په سنه 1285 کي بې له يو جګړه کوونکي او ترټونکي چي په مخ کي دي يې ودرېږي، درلوونکی د بشپړي سلطې سو د انګريز دعوت يې قبول کی د انبالې و خواته يې حرکت وکی انګريز هغه پخوانۍ معاهدې چي د ده د پلار او د دوی په منځ کي سوي او د حيلو د چمو ډکي وې اوس يې په نورو زياتي وعدو او قولو ټينګي کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغې خوا چې راوګرزېده خاين اسماعيل خان يې سره له نورو ورونېو و هند ته ويوست خپل توريالی او مېړه زوی محمد يعقوب خان يې له وليعهدۍ څخه ويوست او د ده وړور عبدالله خان يې سره له دې چې په عمر کوچنی و په سبب د ده د مور وليعهد وټاکه. څه بد شی دی شهوت. سترګي د حق د ليدو څخه ړندوي عقل د سمي لاري څخه تېروي په کږه[99] کي يې اچوي.

محمد يعقوب خان هرات ته ولاړی هلته يې د سرکښی جنډه پورته کړه په سرکښي کي څومره وخت تېر نه سو چي د پلار له خوا کابل ته وغوښت سو ، سره له دې چي د پلار پر لښکر بريالی و بيا يې هم د پلار غوښته ومنله پلار يې پر ځای د دې چي دی ونازوي په محبس کي واچاوه ، امير لا په خپل مقصد نه و کامياب سوی چي د اجل لښکر يې پر نوي وليعهد تاړاک راوی.

په سنه 1295 کي د روس وفدونه[100] امير ته راتله په دې سبب وسوسې او انديښني د انګرېزانو لويانو ته ولوېدې يو سفارت يې چي له څو کسو مهندسانو او زرو سپرو څخه جوړ و ، د امير حضور ته ولېږه ، امير په دې سبب چي انګرېز له څو کالو راهيسته هغه کلني مواجب بې سببه پر شلولي وه د سفارت له قبلولو څخه يې نټه وکړه.

پر انګرېزانو دا وضع بده ولګېده په خښم په زښت ظالمانه ورځ يې د پښتانه پر وطن لښکر وروخوزاوه.

(99) کږه (فشار پر دوهمه څپه دئ) = کنده ، ژوره.

(100) په کوټه چاپ 141 مخ کي د روسي وفدو پر ځای "رومي سفيران" ليکل سويدي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم فصل

په بيان کي د بېل بېل کامو چي په افغانسـتان کي اسـتوګه لري او اخلاق، عادات، مذهبونه د دوی او دغه رنګه توضيح د حکومت د دوی چي په څــه توګه يې په دې ښــارو کي کوي؟

لو ټولی چي په دغه اُلکه[1] کي استوګه لري او هم په شمېر ډېر دي هغه پښتون کام دی. د دوی د استوګي ځايونه د ملک جنوبي او شرقي جنوبي خوا ده.

په دې جنس کي حقد او حسد ، کسات اخيستو ته هڅه درلوول، د جګړو او حربونو غوښتل، په کوچني سبب سره ژر په خښم کېدل ډېره مونده کېږي. او دا خويونه د دوی د انهار[2] څرګند بڼي، تندي يې تل تروه وي.

که څه هم په ځيني کارو کي حلم او نرمي کوي مګر خوشحال سړي لږ پکښي پيدا کېږي، زيږې خبري کوي، درانه اوازونه يې دي، دا دواړه پر هغو لوړني اخلاقو د دوی او پر زيږوالي د دوی د طبيعت دلالت کوي.

لګو درګو، نتنو[3]، تاړاک وهلو، مال وړلو تـه ډېره هڅه لري. لـه دې سـببه چي زړه

---

[1] اُلکه: مځکه، سيمه، وطن.

[2] مراد يې ښايي (طرز، ډول) وي؟

[3] نتنه: خواری. جمع يې (نتني) ده او (نتنو) د (نتني) مغيره شکل دئ (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

وري او اقدام او طبيعي هڅه و جګړو ته يې په ختمه کې اخښلې ده د صديو راهيسته طبيعت دوی ته داسي ترتيب د عسکري نظام ور ښوولی دی چې د نن ورځې د نظام سره نژدې باله کېږي.

هغه په دې توګه دی چې صفونه ودروي ښه ټينګ ترتيبات يې وکي ضابطان يې د لويانو او کوچنيانو مراتب ټاکي. چې د جګړې ډګر ته يې باسي لويان يې په وړاندې وړاندي د لښکر ځي. چې د جګړې اور بل سي ضابطان استربل ونيسي، لښکريان جګړې ته لاس ورته کي ضابطان يوازې امر يا نهي کوي، اړې د پرمخ تلو يا پر شا کېدو. د ښې او کيڼې او تله او ولاړه کړده امرونه کوي د دوی دا خوی دی چې يو وګړی يې د لښکر څخه وتښتي، وژني يې.

لکه د اصفهان په جګړه کي چې پېښه سوه يو ضابط و، چې خپل يو لښکري وګړی يې د تېښتي په وخت کي وليده هوډ يې وکړه چې مړ يې کي، هغه وګړي خپل ښی لاس ورښکاره کی چې غوټ پرې و، دپاره د دې چې د سزا وژغورل سي ضابط که څه هم دی د مرګه وباخښه ليکن د خښمه يې خلاص نه سو.

په تېښته يې خوښ نه و، امر يې وکی چې بيرته لښکر ته ولاړ سي، او ويې ويل: ای نرښځيه !آيا کيڼ لاس دي نه درلود او داسي به يې وبولو چې کيڼ لاس دي هم پرې سوی و، غاښونه دي د غليم د غوښو د پرېکړن دپاره درلوده، ځغله !د ژوند تر وروستنی سګلی پوري د غليم سره جګړه وکه !

د ضابطانو يې دا وظيفه ده چې د لښکرو ترتيب کوي، او تنظيم د دوی ساتي. امر کوي او منع کوي، سربېره پر دې هغه چې د جګړې پر ډګر مړه وي د ډګره يې راباسي چې د غليم د اهانت تر لاس او پښو لاندي نه وي پراته، مګر هغه څوک چې د تېښتي په وخت کي مړه کړه سي په کورته جواز نه ورکوي چې ښخ دي کړه سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لښکري وګړي يې د خپلو مشرانو داسې په خوله دي چې مثال يې په هيڅ يوه کې د متمدنو لښکرو د نړۍ نه ليده کېږي تر داسې حده چې که په دښت کې سره پاشلي او څرګند سوي وي او دوه وګړي هم يو ځای نه وي که د يوه سړي ږغ واروي چې دوی د خپل مشر حضور ته ورغواړي په ژښته غورځانده ورځ بلنه مني او د پاره د اروېدو د مشــر د وينــا راغونـډېږي او کـه بـه د لــوړي يــې ځکنــدن وي ډوډۍ تــه ورسېږي تر هغه تېرېږي د غوښتونکي د غوښتو پالنه کوي.

د دوی له ښه اطاعته څخه يوه دا ده چې پـه وخـت کـې د يو ښار د فـتح چې د دوی مشران امر وکي چې پر اهاليو دې تعرض نه کېږي يو لږ حرکت هم چې خلکو تـه زيان رسـېږي د دوی څخه نه پېښـېږي، تـر داسې حده چې کـه د زرو او جـواهرو او ګېڼو ډکي ښځې پر دوی پېښې سي دوی ورته ګوري هم نه.

يو وار داسې پېښه سوه چې په اصفهان کي په لومړي وخت کې د اشرف د تخت د کښېښستو د دوو پښتني کامو په منځ کي جګړه ولوېده، شـخړه خـورا درنـه سـوه، قتل او قتال پېښ سو دوکانداړانو خپل دوکانونه وتړلـه چې تـاړاک ونـه لـوېږي، د اشرف له حضور څخه امر وسو چې دوکانونه دي خلاص کړه سي، او داسې اعـلان يې وکی هر چاته چې زيان ورسېدی زه په خپله د هغه د زيان د بريا کېدو ضـامن يم. جګړه ډېره اوږده سوه ليکن يو لږ زيان هم خلکو ته ونه رسېده.

د دوی ټولـه مړونـه د وسلې پـه استعمال او تـوره وهلـو عـادت دي پـه سـپارلي کـي ژښت ګړنديان دي، په اوس وخت کي يې د توپـک پـه استعمال کـي هم عـادت او تجربه موندلې ده.

د امير دوست محمد خان له عصر څخه يې ترتيب او تنظيم تـه لښـکرو پـه جديـده توګه لاس اچولی دی که څه هم علماً نـه دی ليـکن عمـلاً يې ښـه لاس پکښي پيـدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې دی، د منظم لښکر شمېر یې شپېته زره ته رسېږي.

یو لوی شمېر د دوی څخه لکه:- د کندهار، غزني، جلال آباد استېدونکي هڅه د ښارو او د کلو استوګې ته لري لیکن د خپلو نورو ورونو په شان د دوی ژوند هم په زېږه توګه دی، آرام ته هڅه نه لري په معشیت کې زیږه دي. د دنیا له خوږو څخه یې په لږ سکته[4] خوښه ده، پسه د پوسته سره خوري.

پسه چي حلال کي وړی یې پر اور سوځي، الووی یې کي ببا یې نو غوښي وچي کي ویې ساتي، غذا په چمچه[5] نه خوري د غذا لوښي پر سترخان نه ایږدي پر مځکه یې ږدي په لاس ډوډۍ خوري. د سرت)صورت(صفایي او د لباس تنظیف ته هڅه نه لري، په نظافت کي د استوګي د ځایو هم زیار نه باسي ښارونه خپل هم د ګندګیو څخه ځو مري نه صفا کوي. هم د غه وجه ده چي ډېر ښارونه د دوی لیده کېږي چي د قاذوراتو[6] خلاص نه وي او ډېر داسي هم پېښېږي سي چي د حیواناتو لاښونه د دوی په عسکري ځایو کي پراته وي، په لیري کېدو یې دوی سر نه ګرزوي.

ډېر د غرو او کلو استېدونکي چي ډوډۍ وخوري لاسونه نه مینځي، په ږیره یا د بدن په پوست پوري یې موږي.ځیني د دوی چي نوي کالي واغوندي لستوني یې غوړ کي د دې دپاره چي د ده غنا او ثروت ځني ښکاره سي، چي دی په نوو کالو ځومري پروا نه کوي.

دوی تړوله که پر دښت استېږي که په کږدۍ کي او سېدونکي ځانته عجب کالي په

[4] سکته: قناعت.
[5] چمچه: کاچوغه.
[6] قاذورات: مرداری، امبار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عجب شکل له وړیو څخه جوړوي لکه د فیل شونډ کان اوږده لستوڼي ورکوي چې تر مځکې رسېږي، دوی یې کوسی بولي، دوی یوه دغه ډول جامه هم لري چې لستوڼي یې لنډ او تر ورنو پوري اوږده وي سدرۍ نومېږي لږ داسې ښېښېږي چې دوی دي خپل لباس تر زړېدو د مخه الیش کې.

د ښارو او سېدونکي خپل کالي له زیږو ټوکرانو څخه چې د وړیو دي جوړوي، چې دوی یې برکه بولي د هغه څخه تنګې جُبې، چوخې جوړوي، لستوڼي یې لنډ وي رنګ په رنګ، د چیټ ځنډي وراچوي، په ژمي کې د اوښ پوست اغوندي، په پختن او اش کې یې زښت زیار باسي تر داسې حده چې په پوست والي کې لکه وربښم داسې سي ژړ روښان رنګ وکاږي، د وربښمو کار پر کوي، چوخې ځنې جوړوي هغه چې کارکوونکي ډله یې اغوندي لنډ وي چې تر زنګنو پوري رسېږي او لستوڼي یې تر څنګلو پوري وي پوستینچه یې بولي.

لویان او ماړه خلق یې اوږد رقم د هغه اغوندي چې تر بجلکو پوري رسېږي او اوږده لستوڼي یې وي، پوستین[7] یې بولي. غټان او مشران د دوی چوخې د کشمیر د شالو څخه او پوستین د سمور او سنجاب څخه جوړوي. ډېر پښتانه شنې بګړۍ تړي لیکن سرداران او غټان یې د کشمیر د رنګارنګ شالو بګړۍ تړي. د تودو ښارو استېدونکي یې چوټې او موچنې په پښو کوي، سدرۍ اغوندي تر زنګنو پوري قمیصونه اغوندي، لوی لستوڼي یې وي.

ډېر له دوی څخه پلن پلن ملابندونه تړي چې د ټټر لاندي څخه تر ورنو پوري رسېږي، ډېر کامونه د دوی څخه د سر وربښتان نه خریي، یو اوږده کوڅۍ پرېږدي

[7] مولانا پوستین او پوستینچه د اوښ د پوستکي څخه بللي دي. په هغه وخت کې به یې د اوښ د پوستکي جوړوله، مګر په اوس زمانه کې یې د پسه د پوستکي او نورو پوستکو څخه جوړوي، (مترجم).

(c) ketabton.com: The Digital Library

اويي يې. ښځې يې اوږدې جامې اغوندي خاص ډول ملا بندونه و تيو ته نزدې چې تې يې ښکاره وي. ډيري غرځنۍ ښځې يې د آس د لکۍ وربښتان پرې کې په خپلو وربښتانو پورې يې ونښلوي. د غلجو ښځې د تندي وربښتان واويي، ټېکۍ ځني جوړ کي پر تندي يې راوځړوي چې اوږدوالى يې تر پزې او په بره تر ټېکو پورې رسېږي لکه يو ګردى برقع داسي ښکاربږي، په غوږو د سپينو زرو، او سپني، مسو، بلوږو درني خپرې ځړوي.

غتهان او واک درلوونکي د پښتنو پر چوکۍ او تخت نه کښېني د ناستې ځايونه فرش کي، بالښتان ايږدي لکه نور غتهان و شوکت او عظمت ته په څومره سترګه نه ګوري، د ډوډۍ خوړل د کوچنيانو او نوکرانو سره ننګ نه بولي.

د غرو او د دښتو اوسېدونکي ګلې او رمې پيايي ډوډۍ ګټي، څوک و څوک يې کښت هم کوي، په دوى کي سوداګر لږدي مګر د لوهاني په کام کي ډېر دي. چې په غرو کي استېږي. ډېر وګړي د دغه کام څخه د تجارت په ذوق کي عجيب کيفيت لري، مالونه پر اوښانو بار کي چين او نور د سايبيريا ښارونو ته يې رسوي له هغه ځايه اناطول[8] ته ځي بيا پر شاوخوا د هند طواف کوي.

دا کام د نورو کامو څخه په لباس کي بېل دى، د دوى بګړۍ څلور متقابل کنجانه[9] لري چوخې يې لکه د ارناود[10] او د آذربايجان د اوسېدونکو داسي دي چې پورته خواته تنګي، لمن يې پراخه په ملا کي ډېر چونېونه لري.

---

[8] اناطول د ترکيې پخوانی نوم دئ (مرتب).

[9] کنجانه: کونجونه، کونجه.

[10] د يوې سيمي نوم دئ. په کوټه چاپ کي دا نوم نسته. هورې يې يوازې "آذربايجان" کښلې دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښار او سپډونکي کښت کوي، درختي او باغونه ایږدي د صنعت خاوندان لکه آهنګر، ترکاڼ، ګنډونکي په دوی کي لږ موندہ کېږي. ډېر داسي دي چي دوی تجارتي شغل نه لري مګر د کندهار او سپډونکي چي تجارت ته ښه هڅه لري ډېر سوداګر د دوی د طالب العلم د طبقې څخه دي.

پښتانه د حکومت په کار کي او د دفتر په ضبط و ربط کي بشپړه پوهه نه لري ټول دغه کارونه د قزلباشو په لاس کي دي، دا هغه کام دی چي د نادرشاه د لښکر څخه پاته سوی دی.

د اسیرانو خرڅلاو که څه هم کافر وي، جایز یې نه بولي د خوارانو او مسافرانو پالنه او عزت کوي، ډېری یې داسي دي چي غلا بده بولي. که څه هم خپله دوی په تاړاک سرلوړي کوي.

ښېرېدونکي نه دي، فرق په منځ کي د غلا و تاړاک لکه فرق په منځ کي د ضعف او قوی دی، بد عملونه او عادتونه چي له عیش او عشرته زېږي په سبب د بدوي اخلاقو په دوی کي لږ لیده کېږي، ځکه چي خوار غریب دي ډېر ځله د دوی دوستی د توزني هیلي[11] خالي نه وي، د دوی ښځي چي په ښارو کي استېږي مخونه پټوي، هغه چي په دښتو او کلو کي استوګه لري مخونه یې لڅ وي، د نرو سره ګډي وي د سړو سره لاس په لاس کي ګردی دائره جوړ کي د ښادی په وخت کي رخسېږي ځیني وختونه په دغه توګه یوازي په اخترو کي رخس کوي دا رخس په دوی کي اتڼ بولي.

د غرو او دښتو د اسېدونکو دا رشه[12] ده چي په ښادي کي د ناوي پلار او خپلوان

---

[11] توزنه هیله = طمع ـ ټیټوالی.
[12] رشه (فشار پر لومړی څپه دئ) دود دستور، رسم رواج.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او همسايګان د واده په سحار راغواړي د زامه[13] او ناوي د پاره لکه چي عادت دی کالي يې جوړ کړي وي دوی ته يې ښکاره کي وروسته زوم په دغه محفل کي راوبولي هغه کالي چي يې ده ته جوړ کړي وي وروسته تر فاتحي[14] تر ويلو يې په واغوندي کټ مټ دغه توګه ښځي د ناوي سره کوي. وروسته ناوې په ډول او سرنا سره د زامه کره وړي، هلته يې چي ورسوله په هغه خونه کي چي خاص د دې د پاره ښايسته سوې وي کښېنوي، نجوني رنګ په رنګ مېوې او خوږې راوړي د ناوي پر سر يې وپاشي مېلمانه نر او ښځي خوږې خوري، ناوې د مېږه په کور کي څو ورځي ګوښه ناسته وي ځان چا ته نه ښکاره کوي، څو ورځي وروسته د کوځه ګۍ نجوني ناوي ته راسي د اوبو لوښی يې پر سر وي ناوې هم پر سر د اوبو لوښی واخلي ورسره ولاړه سي پر لاري خوښۍ کوي، سندري وايي، ځي په دغه توګه ولې ته ورسېږي لوښي ډک کړي بيرته په هغه ډول کورو ته راځي له دغي ورځي څخه ناوې ګوښه ايله کي معاشرت پيل کړي.

د منګلو د کام او دَوَړو دا رشه ده چي د ناوي پلارګنۍ او مېږه به په ښادي کي اتڼ کوي دغه دواړه لوړني کامونه يو عجيب عادت لري چي ځوانان يې په موسمي يا د اختر په روځو کي د يوې خوا ورځه او د بلي خوا برېت خريي چي ږيره لري يوه خوا د ږيري وخريي، دا بله خوا يې پاته وي.

په عادي ورځو کي په توره لوبي کوي خپل توريالیتوب کتونکو ته ښکاره کوي، د دواړو کامو اولادونه په ښايست کي مثال او جوړه نه لري هر چيري چي په سترګه سي زړه وړي.

---

[13] زامه: د زوم مغيره شکل.
[14] مراد يې د نکاح دوعا ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي صدق او محبت کي يو له بله تنافس[15] او خلوص په وړاندي کېدو کي د قربانيو کوي تر داسي حده چي ځيني خپل پسونه مذبح[16] ته وړاندي کوي د ختټکو دا عادت دی چي ښځي يې په غم کي مخونه په رنګ او خاورو لړي خپل مخ په څپېړو وهي او په نوکانو يې شکوي[17].

د ټولو پښتنو دا عادت دی چي درې ورځي تعزيه دارانو ته ډوډۍ ورکوي هغه څوک چي ډوډۍ ورکوي په دې توګه وي په ډېرو کامو کي داسي ده چي د غم خاوند په خپله مړۍ ورکوي او په ځينو کي د همسايه او نږدې کليوالو پر اوږه وي، په خپله د ماتم کور د مړۍ د ورکولو په کوړتيا خلاص وي.

کليوال خپلو زامنانو ته رخس ورښيي يو ډول لباس ور جوړوي چي لکه د فرنګي کون[18] (Cone) د هري خوا چوټان لري د خوښۍ او رخس په وخت کي يې په اغوندي. د کليوالو چي مولود وزېږي دا يې پر يو لوړ ځای د کور که څه هم نيمه شپه وي ودرېږي درې واره په لوړ ږغ د شکر په ډول د زوکړې خبر خلکو ته رسوي.

پښتانه ټوله سنيان او د امام ابو حنيفه (رح) په مذهب دي په لمانځه او روژه کي څه ښځه څه نر څه ښاري څه غرځني ځان نه سپموي، توری کام شيعه دی تل سني

---

[15] تنافس: فخر کول (غياث).

[16] مذبح: د حلالېدو ځای، مسلخ.

[17] په کوټه چاپ کي پورته مطلب داسي ژباړل سوی دی: "د دوارو قبائيلو ځلميان ښايسته الکان چي هر چيري خوبصورته او جاذب نظر ځوان ووينې، هغه تر لاسه کړي او بيا ډېر په اخلاص سره د ده په حضور پسه وړاندي کړي، تر دې هنده چي ځني خو دومره مبالغه کوي چي د خپل پلار مخي ته هم دا جرأت وکړ او د خپلي ميني دپاره مين ته پسه وړاندي کړي.

[18] د اروپايي مېرمنو يو ډول خولۍ ده چي مخروطي شکل لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همسايګانو سره په جګړه دي په لمانځه او روژه اهمن (؟) نه دي.

د حسين (رض) په ماتم کي په تېره بيا د محرم د مياشتي په لومړيو لسو ورځو کي زښته زيار باسي تېرونه، شاوي، مړوندونه لڅ کي په خنجرانو يې وهي، د کاکړو په ځينو قبيلو کي که څه هم د اسلام په دين دي بيا هم پاتي طريقې د مزدکيانو په دوی کي ليده کېږي. مزدک د قباد په زمانه کي يو سړی و چي د نبوت دعوه يې کړې وه په خپله قباد چي د فارس کسرا و او څلو ښنت زره فارسيانو د ده متابعت قبول کړی و، د ده د دين دا اصول دي چي مالونه او ښځي مشترکي دي ولي دوی دواړه جګړې او مرګونه له دغه دوو شيو (شيانو) بولي که خلق په دې دوه شيه کي سره شريک وي دا هاړ و دوړ او نفاق به په کورته ورک سي ځای به يې آرامي او راحت ونيسي.

قباد چي مړ سو او د ده زوی نوشېروان چي په عادل سره مشهور دی پر تخت کښېنوست د دې بدعت په شريعت کي يې خيال وکی نو يې شارع راوباله په ډېري خوښۍ يې د ده هر کلي وکی خپله خوښي او رضامندي يې ده ته ښکاره کړه ويې ويل:-

زما دا ستا بديع شريعت خوښ دی غوره کړی مي دی، مګر ببرېږم چا ته يې اظهار نه سوای کولای، ځکه چي نه پوهېږم شمېر ستا د پيروانو څومري دی آيا د مخالفينو شر دفع کولای سي که يه؟

شارع خپل ټول تبعه هغه ځای ته چي نوشېروان ټاکلي وه راوغوښتله حاضر سوه ده ته يې ښکاره کړه، نوشېروان ټول واخيسته تر تېغ يې وکښه، پرته بې درو کسو چي يوه د مزدک ماينه وه بل وګړی هم ژوندی ونه ووت. دا کار چي نوشېروان وکی په مشوره د خپل وزير بوزرجمهر يې وکی ده ته يې ويلي وه. دی (شارع) په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرګندېدو کي د خپل شريعت دا هوډ لري چي د نړۍ د مخه د پاچهۍ ريښه وکاږي ځکه چي پاچهي پر مال او نسب ولاړه ده په دې توګه چي ښځه او مال مشترک سي سلطنت به وجود ونه مومي.

خواجه نظام الملک[19] په خپل تاريخ کي وايي چي دا د ايران او سنۍ ډله د اباحت[20] واګي لري د هغه مزدک له اتباعو څخه دي، او دا طريقه يې له هغه وګړو څخه چي د نوشېروان د توري يې ژغور موندلی و په ميراث راوړې ده، دغه رنګه د خوست او کرم په اوسېدونکو کي ځيني د خوارجو او نواصبو عادتونه ليده کېږي، د محرمي د مياشتي په ړومبۍ ورځ يو هيکل جوړ کي ښخوي يې د عاشورا په ورځ يې بيرته راوکاږي تکبيرونه او تهليلونه وايي، خوښۍ کوي غاړه يې غوڅه کي دغه ډله سنتي هم بده بولي.

پښتانه که څه هم په دين او مذهب کي ډېر متعصب دي ولي د بل دين د وګړو سره جګړه نه لري شيعه يا نا مسلمانه چي خپل د دين مراسم پر ځای راوړي دوی نه ځني ګوښه کېږي او هم هغه څوک چي وړ د لوړو مرتبو وي چي په حکومت کي دي ورکړه سي دوی يې نه منع کوي.

تاسي په خپله وينی چي د پښتانه په وطن کي د منصب خاوندان شيعه قزلباش دي هر پښتون په سبب د دې چي پښتون دی ځان د خلکو اشراف که څه هم فقير وي او داسي ګڼي چي بشپړ ايمان او خالص اسلام پرته بې پښتانه او عربه په بل جنس کي نسته.

هر کام چي يو کار ته ولاړېږي هرو مرو خپل مشران او غټان راغونډوي مشوره

---

[19] په کوټه چاپ کي يې: "خواجه نظام الملک طوسی" کښلی دئ 154 مخ.
[20] په کوټه چاپ کي: "اباجيه" دئ. اباحت په لغت کي "مباح ګڼلو" ته وايي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چي دوی يې جرګه بولي.

که د يوه کام وګړي د بل کام وګړی مړ کي هغه کام چي وګړی يې مړ وي د کام هر وګړی په بېل بېل ډول پر ځان واجبه بولي چي د قاتل له کامه يو وګړی مړ کي. د حاکم په کسات اخيستلو نه ست کېږي که څه هم کلونه تېر سي تر دې هوډه نه تېرېږي تر هغه وخته چي په خپله قاتل دوی ته ننواتي ورځي، دغه رنګه ده که عائله د يوې قبيلې عائله د بلي قبيلې په قتل ورسوي.

پښتانه د هغه چا په ساتنه کي چي دوی ته يې پناه ور وړې وي زښته ډېر زيار باسي، په مالو او ځانو د ملتجي[21] مرسته کوي.

پښتانه څه د ښار او سېدونکي څه د دښتي د ډېرو څخه يې کوچنۍ کوچنۍ توري وي چي سپلاوه او توره يې بولي او دغه رنګه سم سم خنجرونه او نيره، ټوپکچي، ټوپک چي ورڅخه وي د غرځنيانو ټوپکونه ډېر ځله پليته يي[22] وي د کور او کامو په منځ کي تل جګړې وي. ډېر ځله داسي پېښه سوې ده چي زوی پلار او پلار زوی وژلی دی، د دوو کامو په منځ کي جوړه نه کېږي تر څو چي خوښېي سره ونه کړي.

غرځنيان تر څو چي زور او جبر ونه ويني امير ته سر نه کښېته کوي تل يو موقع ته ګوري چي د امير د غوښتو بار له خپلو اوږو وغورځوي ځيني کامونه په جواريو ځيني په رېدنو ځيني په اوربشو ځيني په غنمو شپه تېروي، ډېری يې دا دي چي

---

[21] ملتجي "التجاه کوونکی. التجاه "پناه وړلو" ته وايي (مرتب).

[22] پليته يي (پلته يي) توپک يو راز پخواني توپک وه چي د پټاکۍ پر ځای به يې يوه کوچنۍ پليته درلوده او د ټک پر وخت به يې دغي پليتي ته اور اچاوه او توپک به ټک کاوه. پليته يي توپکو ماشه نه درلوده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښي او کورت خوري. په ژمي کي د غوښو ښوروا او کورت په اوبو کي ګډه کي پاخه يې کي خواړه څني جوړ کي پر کور چي وي ډوډۍ پر تبۍ پخوي په سفر کي ډېره په اوړو کي ونيسي تر اور يې لاندي ايږدي چي پخه سي دا ډول ډوډۍ دوی کاک بولي، په ځينو کامو کي لکه (يوسفزي) او اڅکزي پياز لږ مونده کېږي چي بېګانه سړي وويني غوړژبي او زارۍ ورته کوي، موږ ناجوړ لرو هيله کوو چي يوه دانه پياز راکې ښايي چي په هغه کي زموږ د مريض دپاره شفا وي.

د اڅک کام ډېر وخت د غارت او غلا په هوډ پر قافلو تاړاک وروړي لار يې ونيسي په ټوپکو او نورو حربي سامانو جګړه ورسره کوي که يې برى ونه مونده نو په يوه يا دوې أُقې[23] پيازو د قافله والو سره روغه وکي.

يو وخت داسي پېښه سوه چي محمد اعظم خان چي هند يې پرېښود د يوسفزو پر کام راغی د يو خان په کړدۍ کي کښېنته سو، خان په ډېره چابکي ولاړ سو له تندي يې خوښي اورېده نابېره يې امير ته يوه دانه پياز راوی ورته کښېښود.

ټول پښتانه د وليانو قبرو ته عقيده لري او زيارت ته يې ځي قرباني او خيراتونه پر کوي. ځيني په دغه عقيده کي تر حد تېری کوي، لکه چي د افريدو څخه يو سړی و چي په غلا، چور او چپاو مشهور و پر يو سړي پېښ سو غوښته يې هغه څه چي لري ټول ځني واخلې هغه سړي د خدای (ج) او رسول (ص) روی ورته شفيع کی ايله يې نه کی چي د شيخ ملا يارمحمد زيارت يې ورته شفيع کی هغه زښت وبېرېده هولکي سو ويې ويل:-

"جل جلاله کفر ته دي واړولم"، دی يې ايله کی خپله لار يې ونيوله. ډېر کامونه او

[23] أُقه: نيم رطل دی. ژباړن (رطل = نيم من دی چي دوولس اوقې کېږي "غياث").

(c) ketabton.com: The Digital Library

د درو استېدونکي بازيو او طرب[24] ته هڅه لري چي له کاره يې لاس وخېژي سره غونډ سي اتڼ واچوي ، آس ځغلوي په توره لوبي کوي. هغه چي په سړو د واورو څخه ډکو غرو کي استوګه لري لکه خوست او کرم رنګونه يې سپين دي او هغه چي په تودو ځايو کي لکه قندهار او جلال آباد کي اوسېږي غنم رنګه دي.

دا يې يوه ديني طريقه ده چي يو ځني مړ سي څه روپۍ يې د مال څخه وباسي په نامه د لمانځه د اسقاط يې ملايانو او خوارانو ته ورکوي، د ښار او کلو اوسېدونکي زښت شوق لري چي د صرف، نحو، معاني، بيان، فقه، اصول، تفسير، حديث، منطق، فلسفه او حساب علوم ووايي، ځيني يې د طب علم هم وايي.

تر هغه وخته چي يو طالب يې په تحصيل اخته وي عامو خلکو په خوښۍ سره د ده ډوډۍ پر ځان بللي وي ورکوي يې. هر ځوني چي د طالبانو بسېږي سحار و ماښام يې ورکوي، کوچنی طالب کور په کور ګرځي ډوډۍ ټولوي، پر ځيني خواوو باندي داسي ده چي ډوډۍ چي د طالبانو دپاره ايښو سوې وي او کوچنی طالب رانه سي کور والا يې خوړل جايز نه بولي.

په دې ښارو کي علماوو ته زښت لوی شان او برم حاصل دی لو روحاني سلطه لري په اهاليو کي د دوی وينا زښت رسوخ لري تر داسي حده چي غټان او اميران ځني ببرېږي ولي د عامو زړونه واړه د دوی په منګل کي دي، هر وخت چي وغواړي کامونه د امير پر مخ ور ولاړوي.

لوی شمېر له علماوو د اميرانو څخه ځانونه ګوښه کوي او هديه نه ځني قبلوي سره

---

[24] طرب: ساز، موسيقي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې چي د دا نورو خلکو څخه هديې او تحفې اخلي. د حکومت و غټانو ته ورتګ ننګ ورته ايسي، چي حاکم يا امير د اُلکي[25] د ده و ليدو ته ورسي دی لکه د خپلو امثالو مخي ته چي ولاړېږي يا يې هرکلی کوي د هغه استقبال او هرکلی يې پرخوانه هوا رېږي[26].

د دې سبک او سلطې له لامله ځيني وختونه ډېر مضر عملونه له دوی څخه پيدا کېږي چي شرع او عقل دواړه يې نه مني څرنګه چي پر ځيني وګړو باندي چي د ده د هوا د غوښتو څخه مخالف وي عمل وکي د کفر يا فسق حکم وکي بلکه د پاره د دې چي يوازي دی حکمران وي يو د بله هم د کفر حکمونه سره کوي په تېره بيا په دې اوس وختو کي چي په هند کي وهابيه مذهب څرګند سو، يو چا چي څه سبک او سلطه وموندله نورو برى او خلاصي په دې توګه وبلله، چي د وهابي حکم به پر وکي او بدنام به يې کي، او د وخت حاکمان پر جزا او سزا د هغه کسانو راولاړ کي چي پر دوی يې د کفر حکم کړی دی.

لکه په قندهار کي چي پېښه سوه. يو لوی ملا پر شيعه د کفر حکم وکی، اهالي يې پر وخوځوله قتل او قتال پېښ سو، ويني وبهېدې، کورونه چور سول، دوکانونه وتړل سول.

دغه رنګه په کابل کي پېښه سوه.

ځيني علماوو پر شيعه ګانو د کفر حکم وکی، د هغه په سبب په منځ کي د سني او شيعه جګړه ولوېده په مياشتو اوږده سوه، ځينو بيا ځان د طريقت په نامه موسوم

---

[25] وګورئ: د همدې متن 14 _ 92 مخونه.

[26] پر خوا نه هوا رېږي، يعني نه يې سي منلای. زړه يې نه غواړي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي وي، د ارشاد پر وساده[27] ناست وي د زيارت کوونکو د پاره يې خاص ځايونه نيولي وي په ټاکلو وختو کي هغو ته ډوډۍ ورکوي.

عزت او نفوذ د ونيا او ډېربښت د ډوډۍ ورکړن د دوی په هغه اندازه ده چي نور يې دوی ته د هديې او نذر په توګه ورکوي. ځينو د ښه سلوک او سربېرني اصلاح په سبب د عامو په زړو کي ځای نيولی وي لوړ مقام او بشپړه نفوذ ومونديپه زرو وګړي د هري ګوښې څخه عقيدتاً مخ ورته راونيسي تر هغه څو د ده په ځای کي استېږي د ده ډوډۍ خوري د ده کور هر وخت له سوو ډولو خوړو او اشربه[28] او پوښاکو تش نه وي، ځينو بيا په ځينو ځايونو کي ځان لره بېل حکومت غوره کړی وي، د خپله ټکه څخه استفاده کوي د خپل ټک ساتنه کوي له همسايه مهاجمينو څخه يې ګوابني او کله دوی په خپله پر هغو هجوم وروړي، او پر دې خپل اقدام ديني دليلونه وايي.

له دغه ډلي څخه عبد الغفور دی چي د صوات اخند يې بولي او پر صوات او بنير تسلط لري د پښتانه ښارونه ټوله او هند او بخارا پر ده اعتقاد لري. دی فقيه زاهد سړی دی، لږ خواړه خوري، خيرن اغوندي، زيږ اوسي. په ږدنو او جوارو ژوند کوي، د بوزې شيدې خوري د غره په وښو ګذاره.

يو لوی شمېر د مريدانو څخه د ده په حضور کي حاضر وي داسي کسان چي پر انګرېزانو يې تاړاک وئ[29] او بری به يې مونده. فرمانونه يې شاوخوا لېږله خلق يې جهاد ته رابلله پر ده باندي په زرو زرو کسان راټولېده. د ده مرسته يوې هندي وهابي ډلي کوله، چي د سيد احمد وهابي مصاحبين وه، او د سني مسلمانانو د

---

[27] وساده: نيالي، کوربچه.
[28] اشربه: د چښلو شيان.
[29] وئ = وړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيري د هند د خوا وشا څخه صوات او بنير ته تښتېدلي وه او هلته يې استوګه غوره کړې وه، مسافرين او زائرين چي به د صوات اخند ته راتله اخند به د هر يوه له حال سره برابر چي په خپل وطن کي خداى ورکړي وه لګه جاه، مال، فقر پستي په هغه توګه به يې دوى روزله.

امير ته به يې د هغه وړ شى دمخه کاوه، او فقير ته به يې يوازي شيدې او وچه ډوډۍ او پياز ورکوله چي دا به يې اروېده چي فلاني شېخ شهرت وموندہ يا پر وساده[30] د ارشاد کښېنوست د وهابي حکم به يې پر وکى چي عامه ځني خواپوته سي او دى د اعتباره ولوېږي.

ځيني مشايخ په نتيجه کي د دغسي حکمو د ده مړه کړه سوه، او ځيني يې زښت په ناوړه توګه تشهير سوه، د پښتانه ټول علما تمباکو څکول هرډول چي وي لکه د بخارا علماء حرام يې بولي مګر پر هيڅ چا يې تعرض نه دى کړى او (د صوات اخند) د خپل خان د خوا سړي د پښتانه ښارو ته لېږله چي وګړي د تمباکو څکولو څخه منع کي او هر چيري چي برى پر ومومي چلمان دي ورمتوي[31].

خوړل د غوښو د هغي ذبحي چي د شيعه په لاس ذبح سوې وي حرام يې بولي سره له دې چي د يهودو او نصاراوو ذبايح حلال شمېري ولي په دې چي شيعه مرتد دى، او د مرتد د لاس ذبح پر خلاف د اهل کتابو نه خوړل کېږي.

دوى ټوله د لمانځه په وخت کي پنډ يا نازک شالونه د موسم سره وړ پر اوږو اچوي بلکه دا د پښتنو رشه ده دوى ټوله په خپل دين او شرعي احکامو کي تعصب او غيرت ښکاره کوي مګر هغه څوک چي د ارشاد پر مصلى ناست دى کله کله په

---

[30] وساده: نيالي (نالي)، کوربچه.

[31] متوي = ماتوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني امرو کي غفلت ځني ليده کېږي.

ځيني طالبان په سبب د احترام چي د عوامو د خوا ورکاوه کېږي کله کله پر اهاليو تېری کوي لکه د (ننګهار) طالبان چي يو لږ څه اهانت له يوه وګړي ووينې سره راغونډ سي غربيني[32] راواخلي پر کليوالو هجوم ورورېي او تر څو چي اهالي د خپل افراط کفاره ورنکي دوی لاس له تاړاکه نه اخلي.

يو لوی شمېر د دغه ځای د طالبانو په لمانځه پروا نه کوي د کال په ځينو ورځو کي محفلونه جوړ کي طالبان او نور هغه ته رابولي چي شمېر يې تر زر کسه هم اوړي. د کلو وګړي درنه مېلمستيا جوړه کي وروسته يو ښايسته هلک راولي پوړنی يې پر اوږو وراچولی وي بنګړي يې ور په لاس کړي وي پر کرسۍ يې کښېنوي پاچا يې کي تر څو چي محفل وي دی حکومت کوي له حاضرينو څخه ځيني وهي او ځيني ترجرم لاندي کوي، هغه وخت چي وغواړي ګدۍ[33] ماته کي يو سړی چي وزير يې بولي باچا ته داسي ووايي:-

لښکر په دي سبب چي تنخواه يې شلېدلې ده پر پاچا راولاړ سوی دی. وروسته هلک پوړنی د مخه هيسته کي د خپله يوه اړخه سره يې نسوار ايښي وي ويې پاشي هر يو د مېلمنو څخه ده ته راځي او د هغه نسوارو څخه لږ لږ اخي[34] محفل او لوبي پای ته ورسيږي.

د پښتنو ژبه زښته زيږه ده، د هجايي حروفو شمېر يې د پاړسي تر ژبه ډېر دی هغه ښه محاوره او خبري يې د کندهاريانو محاوره او خبري دي. په پښتو کي مولفات د

[32] غربينه يو راز توپک دئ. زما په خيال د کارابين يا قرابين اوښتی شکل دئ.
[33] ګدی = ډله، قوم.
[34] اخي = اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظم او نثر دواړو لړ دي د پښتانه په ښارو کي د اوسني کامو څخه يو کام دی چي تاجيک يې بولي ډېر او سپږدونکې د هرات او شاوخوا د هرات او د کابل ښار او هغه کلي چي د کابل او بلخ په منځ کي پراته دي او دغه رنګه د غزني ښار او ورنژدې کلي او څه کلي په قندهار کي او د بلخ د ښار ډېر او سپږدونکي تاجيک دي دا کامونه په حرفت او صنعت لکه خياطي، آهنګري، نجاري، معماري کي زښت ډېر زيار باسي په کښت او د درختو او تاکانو په روزنه پوهېږي تجارت ته هڅه لري.

له دې کامو څخه هغه چي د کابل په کوهستان کي استېږي و شر او شخړو ته طبيعي هڅه لري سره وژني، ويني سره تويوي او تل د کور، کور او کلي، کلي په ميانځ کي جګړه وي. له دغه سببه ده چي د دوی سړي د تاړاکيانو د بيري څخه ډېر وخت د قلاوو په برجو کي وسله په لاس کي ناست وي. دا کامونه چي ذکر سوه تر پښتنو په حال کي ښه دي، په کورني نظام ښه پوهېږي، په کالو او پاکي کي ښه امتياز لري، بلکه په پوهه او ذکاوت کي سر لري، پر خلاف د دوی پښتانه د علومو زده کېدو ته لږه هڅه لري او عالم سړي په دوی کي لږ موندہ کېږي.

د دغه کامو کليوال په نخښه ويشتو کي لاس لري، د دوی مردک نخښه هيڅکله نه خطا کوي، اوږده خنجرونه په غاړه ځړوي. دا کامونه سنيان دي د ابو حنيفه (رح) په مذهب دي، تعصب نه لري، اميران پکښې نه ميندہ کېږي. د ډيري رنګونه يې سپين دي يو ډول د پښتنو بګړۍ تړي.

له کامو څخه يو د هزاره کام دی د غزني شمال و لور ته په غرو کي چي د هرات تر شماله اوږده استوګه لري. د دوی اصل د مغول د ذاته دی څرنګه چي د تنديو څخه يې ښکاري کوچنۍ تنګي سترګي يې دي. د سر و خواته هڅه لري، ږيره يې څو وربښتان وي چي يوازي پر زنه راشنه کېږي. لنډه دا چي د مخ ترکيب يې د اصلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چينايانو او تاتاريانو د مخ د ترکيب سره تشابه لري.

ځيني مورخينو ويلي دي چي دا کام د چنګيز خان د لښکرو پايخوړ دی، بلکه وايي چي د درې سوه کاله راهيسته دوی د مغولو په ژبه خبري کوي. ولي هغه چي پر پاړسي ټينګ دي او سره له دې چي د ترکمنو او ترکي ازبکو سره همسايګي لري پاړسي يې نه ده پرېښه کړې، سبب دا دی چي دوی دا اوسنی وطن تر چنګيزخان ډېر پخوا په استوګه غوره کړی.

دا کام تل په وحشت او زيږه توګه ژوند کوي، له اوله تر آخره پوري د جوخ صنعت ښه ګڼي چي دوی يې برکه بولي دا د دوی ها غوره صنعت دی چي په يوروپ کي د غه ډول شی لږ جوړېږي. پرته له جمشيديانو ښځه نور ټوله چاکداره چپني اغوندي او ملاوي تړي.

که د برکي چپنه وي لستوني يې تر ښنګلو جوړوي کله کله وربښمين ټوکران پر ګنډي د لاس تر بندو پوري يې اوږدوي، په ژمي کي د ټوکر خولۍ جوړوي او پر سر کوي يې. ښځي يې تل بګړۍ تړي، لکه د نرو داسي چپني اغوندي.

د جمشيدي کام لباس لکه د خپلو همسايګانو ترکمنو او ايماقو داسي دی هغه چپنه ده چي تر بجلکو رسېږي، لستوني يې تنګ وي، خولۍ د پوستين جوړوي پاپاق[35] يې بولي.

دا قبيله د آس په سپرلي کي شهرت لري لکه خپل همسايګان چور تاړاک يې په طبيعت کي اخښلی دی، لکه خپل هزاره ورونه په زړه وري، پرمختلو، او ښان

---

[35] پيق يا پيخه په کندهار کي "قره قلي خولۍ" ته ويل کېده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويشتلو کي ښه لاس او شهرت لري.

دا کام پرته له شېخعلي، او جمشيدي کامو څخه په مذهب شيعه دی مګر په دغه مذهب کي هم پرته له خلفاوو له بغض او د علي مينه او د عاشوری له ماتمه او تبرګ په خنجرانو وهلو په بل شي تمسک نه لري.

سره له دي چي تقيه د شيعه و له مذهبي واجباتو څخه ده بيا هم د دغه کام وګړي خپل مذهب نه پټوي که له يوه څخه د مذهب پوښتنه وکړه سي ډېر وګړي يې په خلاصه خوله وايي زه د علي بنده يم.

تر خپل مذهب يې ګوتي کلکي کښلي دي. دلته ښه خوند کوي چي يوه کيسه يې وکم. يو سني و، ويې غوښته چي خپله خادمه سني کي، خادمي نټه وکړه، بادار په خښم وبېروله، خادمه هم په خښم وخروښېده ويې ويل چي سپی يم دا آسانه ده نه دا چي سني سم. دا يې رشه ده چي مړی ښخوي دا کليمات پر وايي چي:-

ناکر او منکر درته راسي مه ببرېږه ! ستا مولا علي به درته حاضر سي هغه به درڅخه وشړي.

دا هم د دوی رشه ده چي تر ښخېدو وروسته د مړي ټبر خپلي خولی خيري کي د هغه پر قبر يې کښېږدي. په دي کام کي نقدي روپی لږ مونده کېږي، ډېر معاملات يې د مالو په اليشېدلو کېږي. حکومت د هر يوه د حال سره د نقدي پر ځای اوزګړي اخلي او که کله يو له دوی څخه د محصول په ورکړه کي خنډ کښېباسي او پای ته پر ډېر سي چي له اداييني يې عاجز سي په بدله کي يې خپله لور عامل يا حاکم ته د مينځي په نامه وړاندي کي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرى له دوى څخه بې مالګي خواړه خوري، ولي مالګه زښته لږ مونده کېږي. د شرفاوو يعني د علي بن ابيطالب د اولادو زښته ډېر تعظيم کوي.

په دوى کي شريف او غير شريف په ننګ او عزت کي داسي سره برابرېږي چي مجلس ته راسي که يې عامو ته غتې ويل او خښم. ښکنځل يې کوله په دې دليل چي شرفاء او اميران پرته بې د غه توګي نه ښايي چي په بله توګه د خلکو سره سلوک وکي. د دوى له عجيبو عاداتو څخه يو دا دى چي د دوو ښځو وګړو په منځ کي جګړه ولوېږي هره يوه د ځان له خوا څخه يوه ښځه چي په ښکنځلو کي تېره ژبه ولري پر خپل ځاى دروي، دا دواړه ښځي مخامخ سره ودرېږي يوه له دې دوو څخه په داسي حال کي چي لاس او پښي، سترګي او وروځي سره غورځوي و ښکنځلو ته پيل وکي دا بله هم کټ مټ لاس ، پښه، سترګي او ورځي سره غورځوي تر هغه کلک جوابونه ورکوي، دا ښکنځل واري په واري کوي تر هغو چي يوه خوا داسي ښکنځل وکي چي دا بله ښځه تر هغه د کلکو ښکنځلو څخه عاجزه سي نو جګړه فيصله سوه او هغه ښځه ملامته بلله کېږي چي نائبه يې د مقابلي څخه عاجزه سوه. او که ورځ تېره سوه يوې هم برى ونه مونده نو هره يوه ققه[36] راوړي سمه يې کي ووايي:-

"سبا به يې ګورو !"

ازبک او ترکمن په ختېه تاتاريان دي، تر نن ورځي پوري ترکي ژبه وايي، دا لمړى کام په شاوخوا کي د بلخ استوګه لري، وروستنى کام د ميمنې او د هرات د ښار په منځ کي اوسي. دوى ټوله سنيان او د ابو حنيفه په مذهب دي، هغه ازبکان چي د چنګيزخان له احفادو څخه شمېرل کېږي په کرهنه او د درختو او تاکانو په روزنه

---

[36] ققه = کپه، د خاشو ټوکرى (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخته دي، ګلې او رمې ساتي.

بکړۍ تړي شمله پر غوږ راځړوي، وربېښمني چپني اغوندي پنډ استرونه او د پنبه و لايې (استرونه) ورکوي لکه د کنهي باف[37] شاتير داسي ښکارېږي. ځيني يې بيا دري څلور دغه ډول چپني يو پر بل سره اغوندي په آس ځغلولو او نېزه وهلو کي زښته لاس لري.

چي يو د بل ليدو ته ورسي لاس پورته کي فاتحه[38] ووايي وروسته د کور خاوند يوه ګوله ډوډۍ ده ته وړاندي کي. دی په ډېر احترام ډوډۍ ځني واخلي په چپنه کي يې کښېږدي. چای يې زښته خوښي دي، د آس د غوښو خوړل ناوړه نه بولي ځيني علماء هم پکښي مونده کېږي.

ترکمنان د برکې چپني اغوندي او د پوستين خولۍ پر سر کوي چي پاپاق يې بولي د آس په تربيه کي زښته ډېر زيار باسي د دوی آس د عربي آسو له نسله څخه دي چي نادر شاه راغوښتي وه.

له دغه کام څخه ډېری وحشيان دي، معشيت يې د داړې او تاړاک له لاري دی د ايران پر ملک او د هرات پر خوا او شا تاړاک وروړي نر او ښځي بنديان راولي د مريي او مينځي په نامه يې خرڅوي.

په دې دليل چي دوی شيعه دي د اسلام د دينه وتلي دي نو يې خرڅلاو جايز دی، ډېری د دوی څخه داسي هم کوي چي سنيان ونيسي د پاره د دې چي بخارايان يې د رانيولو څخه نټه ونه کي وهي يې ترتې يې داغونه پر ايږدي شيعه کوي يې د خلکو

---

[37] ګنهي باف: جولا.
[38] الحمدالله شريفه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مخ کي اقرار په کوي او داسي هم پېښه سوې ده چي د هرات له خواوشا څخه يو سني عالم اسير نيولی دی له دي بيري نه چي ونه تښتي په ځنځيرانو يې تړلی دی د لمانځه پر وخت يې د امامت دپاره ايله کړی دی تر لمانځه وروسته يې بيرته تړلی دی. هغه عالم چي دا وضع وليده پوښتنه يې ځني وکړه:-

تاسي پوهېږی چي زه سني يم، څه دليل لرئ چي زما بند او خرڅلاو جايز دی؟

دوی داسي جواب ورکی:-

ته تر قران مشرف نه يې، څرنګه چي د قرآن هبه[39] موږ ته روا ده دغه ډول ستا هبه هم جايز ده خرڅلاو لا څه کوې؟

لنډه دا چي دواړه لوړني کامونه په تېره بيا دا وروستنی کام په ظلم او شرارت مشهور دی که څه هم د پښتنو په مځکه کي د دوی شمېر لږ دی له اوسنيو کامو څخه چي د پښتانه په ښار کي استوګه لري يو شرفاء کام دی د (علي ابن ابيطالب اولاد چي سيد يې بولي).

ځيني د دوی په پښين کي چي د قندهار په شاوخوا کي دی استوګه لري او ځيني په کنړ کي چي جلال آباد ته څرمه دی، اوسېږي د کنړ سيدان د بابر شاه له وخته تر نن ورځي پوري له لويانو او عظماوو څخه تش نه دي.

پښتانه دغه کام ته خورا ډېر يقين لري، خويونه او عادتونه د سيدانو د پښتنو عاداتو او خويونو ته څرمه دي، د پښتانه د ملک د اوسېدونکو څخه يو کام

[39] هبه: بخشش ته وايي (غياث).

(c) ketabton.com: The Digital Library

قزلباش دي دا لفظ ترکی دی معنی یې سور سر، وجه تسمیه دا ده چي ټولو صفوي شیعه لښکرو سرې بګړۍ تړلې لوی شمېر یې په کابل کي استوګه لري پاڅوړ یې په غزني او قندهار کي او سېږي.

د دوی اصلي ځای ایران دی نادرشاه دې ښار ته راوستلي دي. په آدابو صنایعو او دفتري کارو کي پوهه لري هم له دغه سببه ده چي د پښتانه په رسمي ادارو کي واک د دوی په لاس کي دی. ډېر امیران د پاره د اولاد د تربیې او د شعر او ادب د تعلیم د پاره دوی غوره کوي، په ذکاوت او پوهه او نظافت کي تر دا نورو د وطن او سېدونکو امتیاز لري زړه وري هم لري دوی ټوله په مذهب شیعه دي او د محرمي په لومړیو لسو ورځو کي د حسین ابن علي ماتم پالي.

د قندهار په جنوب کي پښین ته څرمه د بلوخ کام لیده کېږي، دوی په اصل کي د فارس دي دا د دوی رشه ده چي د سرور ښېستان او ږیره پرېږدي او غوړوي یې، موچنې په پښو کوي او توره په ملا ځړوي.

په سبک ستایل کېږي په غلا او تاړاک مشهور دي، په سخاوت کي یې نوم څرګند دی، د مسلمانۍ څخه پرته د خدای (ج) او محمد (ص) بې نامه په نور څه نه پوهېږي که د یوه څخه د دوی پوښتنه وکړه سي چي ای بلوڅه روژه نیسې؟

داسي ځواب وایي:-

ما په خپله د پیغمبر اوزګړی نه دی غلا کړی، بلکه زمونږ خان غلا کړی دی حضرت رسول اکرم (ص) د هغه پر ترټنه کي دی د برش ورځي د خوړو ګرځولي دي.

دغه رنګه که د لمانځه پوښتنه ځني وکړه سي، وایي:-

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان دی چې لمونځ کوي.

چې يو له دوی څخه د خپل کام يا د پردي وګړي سره مخامخ سي لمړی د خان پوښتنه کوي بيا نو وروسته تر ډېر تعظيم چې د ده استربل او وينا وکي زما مړتيا او مړوچتوب وګوره او وه غواړه، هغه چې زما د لاسه کېږي وبه سي. لنډه دا چې دا کام زښت وحشي دی او د کلک زړه خاوندان دي څرنګه چې په دوی کي يوه پښه ده مري يې بولي پر قافلو تاړاک وړي څو چې سړي مړه نه کي تر هغو مالو ته لاس نه وروړي، په دې زعم[40] تر هغو چې د مال خاوندان ژوندي وي پر مال قبضه روا نه ده.

د پښتانه په ملک کي يو لوی شمېر د هند بت پالونکي مونده کېږي، معبدونه لري چې درمسال يې بولي، د کابل د ښار دباندي محرکه[41] لري چې سم د خپله دين سره د خپلو مړو لاښونه په هغه ځای کي سوځي، ايره يې ساتي بيا يې د ګنګا سيند ته لېږي. ډېری د دوی د بابا نانک په مذهب دي ډېر په تجارت او صرافي[42] اخته دي، د هغه چا څخه چې د دوی په دين نه دي ځان ځني ټولوي د خوړو او اوبو څخه يې ځان ژغوري.

(40) زعم: ګومان.

(41) بايد محرقه وي چې د سوځولو ځای ته وايي او مراد به ځني (هندوسوز) وي.

(42) په کوټه چاپ کي: "تجارت او زرګري" راغلې ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتنو د حکومت طرز

د پښتنو حکومت استبدادي مطلق حکومت دی، مګر یو ډول مشابهت د شوروي د حکومته سره لري ځکه لوی کارونه چي کوي بې مشورې د مشرانو یې په کورټه نه کوي، د حکومت مشران یې دا اشخاص دي:-

امیر چي د ټوله وطن پاچا باله کېږي.

وزیر: چي د صدارت عظمی درجه لري.

مستوفی الممالک: د مالیې ناظر دی داخله وزیر هم دی.

خزانه دار: د حکومت د نقدو روپو ساتونکی دی.

الیشک اقاسي باشي: دا هغه سړی دی چي د حق غوښتونکو عرایض په ده اړه لري په امر د امیر د وګړو جګړې او دعوې فیصله کوي.

والي: والیان د پاچا د کورنۍ دي سردار یې لقب وي.

جنرل: د لښکر مشر وي ځیني جنرلان هم د سردارانو له ډلي وي.

کوتوال: د ښار د امن ضابط وي.

په هر ښار کي مستوفي ټاکلی سوی دی چي د مستوفي الممالک نائب باله کېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

محصولات اېښوول او ټولول په ده اړه لري د غه رنګه نور مامورين او وظيفه درلوونکي.

د پښتانه امير لکه دا نور د شرق اميران داسې شوکت او جلال نه لري د حکومت په اداره کې چې دوی يې دربار بولي د خپلو نورو غټانو سره پر ايراني غاليو باندې کښېني. امير چې د دا نورو څخه ښېلېږي په دې سره چې بالښت يې تر څنګ لاندې وي، څوک چې دربار ته ورننوزي درباريان يې نه ګرځوي که څه هم بېخي کښېته درجه سړی وي.

د ښار د وګړو څخه هر څوک چې وغواړي امير ته شکايت ورسوي امير ته مخامخ ورسي خبرې ورسره کوي په لوړ ږغ سره بې پروا حال ورته وايي دا نور واليان هم په خپلو ولايتو کې دغه توګه چلوي.

د امير په حضور کې يو لوی شمېر د خدمه و ولاړ وي توري او خنجران ورڅخه وي، تيار وي چې د امير امر يا نهې پر ځای کې، امير کله کله په تخت روان کې ناست وي چې خلکو پر اوږو اخيستی وي کله کله په حوزه[1] سپور وي چې پر فيل يې ايږدي.

د امير سره په دربار کې د خان ملا[2] ناست وي چې هغه نو قاضی القضات وي او شرعي دعوې فيصله کوي دغه رنګه په هر ولايت کې قاضي د والي سره مل وي.

د پښتانه حکومت سياسي قانون نه لري د قضيو حل او عقد، د جزا تعين او د زجر حد او جزيه اېښوول نقدي جزا، وهل، بند، فرار ټوله په خپله د امير په رايه اړه

---

[1] حوزه: کجاوه، جوپان.

[2] "خان ملا" د قاضيانو لقب دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري. دا نور واليان هم سم له خپلي ارادې سره کار کوي، هيڅ شک نسته چي دا توګه کار ډېر ځکه د عذر او ظلم څخه خالي نه وي. پزه يا لاس او پښه پرې کوي په دې ښارو کي.

امير پر سياسي اعدام باندي په ښکاره توګه اقدام نه کوي مګر له هغه چا څخه چي امير يې له فساده بېرېږي، يا تصور کوي چي فتنه به جوړه کي، هم داسي چي د لويانو رايي د ده سره يو سي نو هغه څوک په ښکاره وژني، امير ډېر ځله وژل، رنده ول د لويانو او خپلو رعيتو په سبب د دې چي هغه ناصر او کسات کښونکی نه لري کړي دي او هم يې ډېر ځله له وزيرانو څخه مالونه ضبط کړي دي چي له هغو څخه يې ناوړه کارونه ليدلي دي.

هغه واليان چي د شاهي ټبره څخه دي په ولاياتو کي يې په دغو سببو سره د مامورينو سره لار وړي ده، بډايان له سوداګرو څخه او کښت کرونکي هم له دې ټکي ژغور نه دی موندلی ، امير حق لري چي د حکومت په خزانه کي داسي تصرف وکي لکه په مطلق خپل مال کي چي يې کوي. هيڅ سړی د ترديد او تنقيد حق نه لري بلکه د چا په خاطر کي دا نه تېرېږي چي د حکومت مالونه د امير ملک نه دی او نه امير ته دا جواز لري چي پرته بې هغه چي قانون ده ته جواز ورکړی دی يا د رعيتو ورسره خوښه ده په نورو مالو کي دي تصرف وکي.

د پښتانه حکومت د نه خبرتيا له لامله له خپلو وظايفو څخه او هم دا چي قانون نسته چي دی دي اصلاحاتو ته ناچاره کي هيڅ هوډه د لارو امنيت ته، د سړکانو جوړېدو ته، د غلو او غدوی لاس لنډېدو ته، د قافلو او لارو ساتني ته نه لري.

که يوه قافله د يوه ښاره و بل ښار ته د سفر هوډه وکي څو په سوو وګړي وسله درلوونکي ورسره نه وي سفر نه سي کولای، دوی داسي ښکارېږي لکه د جګړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډګر ته چي ځي، او حمله پر يو ځای وروړي، نه لکه د تجارت او رانيولو او خرڅېدو د پاره هم له دې سببه دی چي په دې ښارو کي تجارت لږ او بازار يې سوړ دی.

د مفاسدو او مهلکاتو د ليري کېدو د پاره د پښتانه په ښارو کي محتسب ليده کېږي. د پښتانه حکومت عسکري حکومت دی، ټوله د منصب خاوندان که ملکي وي يا لښکري بلکه ټوله مامورين يې له وزيره نيولې تر کاتبه پوري د ميرزا په نامه يادېږي. له قاضی القضاته نيولې د ده تر کښته درجې نائبه پوري په لښکري دفتر پوري اړه لري، مواجب يې په اندازه د شمېر د آسو دي چي دوی يې د جګړې ډګر ته حاضرولای سي، مثلاً يو قاضي په شمېر د سلو آسو مواجب خوري نو پر ده لازمه ده چي په ټولو جګړو کي به دی د سلو آسو سره او د سلو آسو لازمي وسلې سره حاضرېږي، حکومت چي لښکريان ټولوي د کلو مشران او غټان وګماري ملکان په خپله نظريه سره ښيله دې چي قانوني ملاحظه وکي يا پچه واچوي کښت کوونکي او نور ټاکي حکومت ته يې وړاندي کي، عسکري مدت ښکاره حد نه لري.

د يوه تر وسله لاندي لښکري وګړي معاش پرته بې روزانه تعييناتو د مياشتي شپږ روپۍ دي کله کله يې معاش پر وخت نه ورکول کېږي، ځنې پکښې لوټېږي د جګړې په وختو کي د کليوالو او صحرايانو څخه په هغه اندازه چي د دوی ډېرښت يا لږوالی دی پياده صنفونه ټولېږي چي دوی يې خاصه دار بولي او سپاره چي دوی يې اوپره سوار بولي د جګړې په ټوله وخت کي مدد او روزنه د هغو دوی پر خپله اوږه اخلي ډېر دغه سپاره د جمشيدي او ازبک له کامه څخه دي.

د پښتنو اميري په ارث سره ده، دا شرط نه دی چي د وراثت حق به لوی زوی ته رسېږي بلکه د وليعهد په ټاکلو کي پاچا واک لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره له دغه هم د پښتانه حکومت په سبب د حريصانو د ډېر حرص او د مفسدانو د شرارت چي تل زيار باسي چي برى دي پر ومومي د خدښې[3] او لړزه خالي نه وي، د پښتانه امير او د نورو حکومتونو په منځ کي دولتي معاهده نسته په پخواوو زمانو کي د پښتانه او د انګرېز د حکومتو په منځ کي څه شرطونه ايښو سوي وه.

د حکومت مالونه[4] په دې ښارو کي پر دوه ټوکه وېشلي سوي دي:-

يو هغه ټوک دى چي کښته والو او باغوالو او مالدارو څخه اخيست کېږي دا ټوک لکه شرعي زکات داسي دى.

بل ټوک هغه دى چي له دوکاندارانو او صنعت د خاوندانو او د غلجو د کام پر هر نر باندي چي عمر يې پنځلس کاله وي اخيستل کېږي. د غلجو د کام هر نر به يوه روپي جزيه[5] غوندي ورکوي دا دپاره د تذليل د دوى له هغه وخته چي د دوى څخه حکومت ودي او سني ابدالي امير ته رانقل سو، په کال کي ځني (له خارج څخه چي مالونه راځي) اخيسته کېږي، د جناياتو چي جريمې اخيستي کېږي د ګمرک محصول پر اخيست کېږي د ګمرک محصول يوازي په ښارو کي نه اخيست کېږي بلکه په کلو او دښتو کي هر ځاى ببل اخيست کېږي.

څرنګه چي غرځنيانو[6] ډېر ځله سر اخيستى وي د غه محصولات بې جبره او بې ورلېږلو د يوې ټولۍ لښکرو په کورته نه ځني اخيسته کېږي. د پښتانه په ښارو

---

[3] خدښه: غولول، شک درلودل.

[4] مراد يې ماليات دي (مرتب).

[5] په کوټه چاپ کي "يوه کالداره" کښلي ده. له روپۍ څخه دلته مراد (کالداره) نه ده، بلکه مقصد يې د هغه وخت مروجه افغاني سکه (کابلۍ) ده (مرتب).

[6] مطلب يې د غرونو او سېدونکي دي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي څرنګه چي تل پر له پسې شخړي پيښېږي او کامو تل سر اخيستی وي حکومت ته يو حقيقي تله په لاس نه سي ورتلای. اما داسي ګڼله کېږي چي تر يو نيم ميليون ګنی پوند[7] ډېر او تر يوه ميليون او څلورمه دي لږ نه وي دا ټوله د پاچا د کورنۍ په معاشاتو کي ځي.

د حکومت رسمي ژبه پارسي ده.

د پښتانه اميرانو دا عادت دی چي د کوچني او لوی اختر په ورځو کي د ډېرو سپرو سره تر ښار دباندي لمانځه ته وځي، تر لمانځه وروسته د توپو او توپکو ډزي کوي، سپاره هغه خپل ښه ښه آسان په سپرلو سره اچوي د لمانځه څخه چي راسي سترخان وغوړوي خلق ډوډۍ ته راغونډ سي.

---

[7] په کوټه چاپ کي هم په دغه شکل دئ. د ګنی پونډ او پونډ تر منځ په توپير پوه نه سوم (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب خاتمه

د افغانستان د هوا ، ودانیو ، کرهنو ، صناعت، تجارت او کانو لنډ بیان

د پښتانه ښارونه په سبب د دې چې د استوا د خطه ليري دي او لوړ غرونه او ژوري درې لري، هوا يې ډول ډول ده او تودې اُلکې لري، څرنګه چې هوا يې له فساد او ګندکۍ څخه خالي ده، د جوړوالي او صحت دپاره ښه ده. د وبا ناجوړتياوي چې د هوا د خرابۍ څخه زېږي لږ پېښېږي.

د ښارو او کلو ودانۍ يو پوښښت او ډيری د اومو خښتو جوړي سوي، خړي پړي ودانۍ دي. مګر د کابل ښار چې ډېری ودانۍ يې د ډبرو او لرګو دي او په ځينو ودانيو کي يې باغچې، ولې او حوضونه هم مونده کېږي د کابل لاري او کوڅې تنګي او کږې وږې دي، د قندهار کوڅې پلني او سيخ دي.

ښېنګي او ښايسته جامع ګاني چې له پخوا زمانې په دې ښارو کي سته دي د غليمانو د پرله پسې جګړو او حملو له لامله يې پوښښونه نړېدلي دي لږ پر پخواني حال پاته دي.

هغه چې نن ورځ پاته دي خپل ښېنګ والی او پخوانی ښايست يې بايللی دی. لوی او کوچني ښارونه يې قلاوي لري، او پخوانی ډول برجان)برجونه(لري که څه هم د توپ مقاومت نه سي کولای مګر سپاره تمولای سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلي ! د کابل او هرات ښارونه هر يو قلاوي لري د لومړي ښار قلا يې د خاورو ده، د توپ مردک اغېزه نه پر کوي پر وروستني ښار غرونه راڅرخېدلي دي، د غرو پر سرو يې برجان او ټينګ کلک ځايونه جوړ کړي دي، ښايي چي يوه اوږده زمانه دي غليم له ځانه په وګرځوي د افغانستان مځکي چي د هر ډول کرهڼې وړ دي لويي او کوچنۍ والې لري، د ډېرو شخړو او فسادو له لامله او دا چي اوسېدونکي يې د کرهڼي پلان جوړولو او کښلو په فن کي لاس نه لري ډېرى مځکي يې وچي پاته دي او به يې ببځايه ځي فايده نه ځني اخيسته کېږي.

سره له دې يې هم اوسېدونکي د غنمو، اوربشو، جواريو، نخودو، باغليو او نورو شنګياوو کښته کوي خپل معشيت په کوي لږ څه پنبه، تنباکو، ترياک، ډيلي[1] هم کوي د خپله سېکه سره سم درخته هم ايږدي د تاکانو، زردالو، سيب، امرت، بهي، انار، جوز، اناپ، پسته او توت هم پالنه کوي، د هرات وګړي د ورېښمو د چينجي روزنه او پالنه کوي.

د جلال آباد وګړي ګنى کري، د افغانستان په ځينو غرو کي صنوبر، مصطکي[2]، دښتي پسته او جميزي[3] ډېر مونده کېږي. په دې ښارو کي صنعت زښت لږ دى، هغه چي د پلار او نيکه په ميراث پاته سوى دى پر هغه توګه پاته دى، په ښېګڼه کي يې دوى زيار نه دى ايستلى.

يو له هغو څخه د ورېښمو ټوکرانو اودل دي او جوړول د يو ډول کشميري شال دي چي دوى يې پټو او ګرک بولي او د اوبن د وړيو څخه يې په کابل کي جوړوي. د غه رنګه په هرات کي رنګ په رنګ ټوکران جوړېږي. يو له هغو څخه برکه ده چي د مخه

---

[1] ډيله: يو راز چمني وابنه دي.
[2] مصطک: يو ډول ژړي داني دي.
[3] جيمزي = جنغوزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مو د هزاره په کام کي له هغه نه ذکر وکړ.
په کابل او قندهار کي کوچنۍ کارخانې سته چي توپ، توپک او توره پکښي جوړېږي، افغانستان ډېر ځله تجارت د هندوستانه او بخارا او اېرانه سره لري.
افغانستان چي هند ته مال باسي وړی، پنبه، مېوه او ډول ډول خوږې دي چي پر اوښو يې وړي. اېران ته کُرک، برکه يو ډول موچنه او کشميري شالونه چي له کشمير او امبرسره (امرتسره) يې راغواړي باسي.

د هغه په مخۍ کي له بخارا او هندوستانه سوني او نخي تو کران، چای، بوره، ښيښه، چيني لوښي، کاغذ، پولاد، اوسپنه، مس، پاره، د وريښمو چينجي او عقاقير[4] له اېرانه څخه کالي او وسله راوړي. په افغانستان کي زښت ډېر کانونه سته مګر اهالي يې د راايستو او استفادې سبک نه لري، د هغو څخه د طلا کان په قندهار کي، د اوسپني کان په خوست او کرم کي او د ياقوتو کان په کابل کي د اوسپني او ګوګړو او لاجوردو او ياقوتو کانونه په بدخشان کي دي، ماورا له دې څخه نور هم ډېر کانونه لري چي د غسي پاته دي. دغه دی چي سم له هوډي سره مي د پښتانه پاچهۍ او د دوی د ښارو وضعيت او د معشيت لاري او د دوی کامونه درته ذکر او بيان کړه.

والله ولي التوفيق

[4] عقاقير د عقار جمع د يو بوټي بخيله ده په دوا کي يې اچوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتانه آمر نصیحت ولیعهد ته !

زما ګرانه زویه ! پټه دي نه وي چي زه د حکومت ټول واک په خپل ژوند کي تاته سپارمه هیڅ شک نسته چي د اروپا د حکومتو څخه په غرب کي او د شرق د پاچهیو څخه په ایشیا کي بېل دی. زما غرض دا دی چي تا پوهومه چي پر پاچهي کېنبني څه ډول حکومت او په څه توګه عمل وکړې چي له عقل او حکمت سره سم وي. بل مقصد هم لرم چي د پښتانه د قومونو خانان او مشران ستا مقام وپېژني ستا تر بیرغ لاندي وي او ستا امر ته یې غاړه ایښې وي، اوس هوډ لرم چي څه خبري د نصیحت په ډول تر غوږو در تېري کړم. دا یقین دی که پر هغه ولاړ سې ستا ملک به په امان وي. که پښه خطا کښېږدې نفوذ به دي له لاسه ووزي. زما نصیحت تا ته دا دی:-

1. پر تا واجبه ده زویه چي د دین تر اصولو به دي ګوتي کښلي وي، لمړی مقام به دي دین له مخصوص کړی وي. د مخه تر دې چي په سیاست اخته سې خپل دیني واجبات به تر سترګو لاندي لرې یا په دې عبارت چي پر تا واجبه ده چي د ټولو خپلو رعیتو دپاره په دیانت او تقوا کي یو ښه پېشوا و اوسې.
2. پر تا ترلې ده چي د خپلو رعیتو، په سعادت، آرام او راحت کي به توجه لرې. د وطن په امن کي به کوښښ کوې. وپوهېږه ! چي د وطن فلاح په ثروت پوري ترلې ده او ثروت بې له کښته، تجارته او صنعته نه سي موندلای د دغو وسایلو پر مخ تلل په عمومي تعلیم او تربیت پوري اړه لري. اې زویه ! زموږ د وطن وګړي د مدنیت لمړی درجې لري، مګر وګړو د علومو حاصلېدو او د افکارو و پالني ته هڅه نه ده کړې زما په زړه کي دا هیلي وې چي مدرسې جوړي کړم او د علم روښنایي د پښتانه د ملک په نورو ښارو کي هم وړانګه واچوي او دا تعلیم او مدرسې د اوسني غربي ملکو د مدرسو او دارالفنونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ډول وي مګر داسي هوډي ژر نه تر سره کېږي ولي اړتيا سوکه او تدريجي سير او لوړتيا ته لري، نو پر تا ترلې ده چي بشپړه توجه دغه ټکي ته وګماري او يقين ولري چي ستا له مقدسو واجباتو څخه دا ده چي د رعيتو په خوا او خاطر کي د تعليم د پاره هڅه او هيله پيدا کې.

3. ژر دی چي د حکومت واګي به په خپل لاس کي واخلې، نو ښايي چي ته په خپل وطن کي تر ټولو ښه سړی واوسې، په عقل کي لوړ و اوسې، په فکر لوی يې، درجه او ځای دي تر ټولو اوچته وي، د خپلو رعيتو سره او د هغه چا سره چي ستا تر لاس لاندي وي ښه مخ يوسې ! پر رعيتو باندي د پلار په مينه ټېربېږه چي ستا پر شفقت کلکه عقيده پيدا کړي او دا د دوی زړه ووينې چي ته د دوی په ښېګڼه پسې يې. داسي عمل هغه مينه چي دوی يې له تا سره لري ډېروي او ته د دوی په نظر کي لوړ ښکارېږي. د پرديو سره داسي مه اوسه چي بيا د دوی زړه ورتيا او بې حيايي ډېرېږي.

4. پر تا ترلې ده چي د خپلو رجالو کارونه او عملونه به تلې او د فضلاوو فضل به نه هېروې ولي دا تلنه دوی ته د کار په کړن کي سبک او قوت ورکوي او ناچاره کوي يې چي ستا خدمت زښت په ربښتيا ، اخلاص او استقامت سره وکړي.

5. د ظالم څخه چي د مظلوم حق او انصاف اخلي او مجرم ته چي سزا ورکوې زړه مه سوځه ! که څه هم ستا د زړه ټوکر وي، وپوهېږه ! چي په دې توګه به د وګړو زړونه ځان ته رارځي کاږي او خدمت به په خلوصيت او پوره زړه درته کوي.

6. پردو ته هيڅ ډول حق او لاره مه ورکوه. ولي که دي لږ حق يا لار يا واری ورکړی. ګواکي د ملک د ورانېدو د پاره دي په خپل لاس لار جوړه کړه.

7. څرنګه چي تر ننه پوري انګرېز وضعيت[1] له ما سره پاته دی او مصاف و مسالمه لرو د دوی سره دغسي اوسه لکه چي ومه، مګر په هر حال کي د

[1] دغه ځای په کوټه چاپ کي "تعلقات له انګرېزانو سره" ترجمه سوی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانتسان سلامتي[2] او آزادي تر ستر ګو لاندې لره.
8. ستا د لمړيو واجباتو څخه يا دا چي د خپلو رعيتو د مصلحت او ښېګڼې ساتنه به په هر حال کي پر ځان ترلې بولې.
9. لازمه ده چي په سياسي مسئلو کي پر خپلو وزيرانو او ملګرو بړوسه ونه کې. بلکه په کوچنيو او لويو کارو کي په خپله بايد توجه ولرې او ځان ورورسوې.
10. پر تا ترلې ده چي د جنګ په باب کي داسي تيار يې چي سبا وغواړې لښکري تر ځان مړوچه دولت سره په جنګ ايستلای سې يا دې لښکر داسي تيار لره لکه سبا چي د ډېر سبک ناکه غليم په مقابله ځې.
ويوهېږه اې زويه !
زمانه موږ ته ښوونه کوي موږ ښايي چي فايده څني واخلو ، موږ پوهېږو چي زموږ لمړۍ اړې دا ده چي لښکر به مو تل سبک ناکه او تيار ولاړ وي دوهمه دا چي د صلح او جوړ په وخت کي د حربي سامان ډېره ول مه هېروه، ولې ته پوهېږې چي د جګړې په وخت کي د لښکر د جنګ سامان او د خوراکې موندل زښت سخت وي.
11. پاچهانو ته دا لازمه ده چي د لښکري وګړو زړونه به ځان ته را رخي کاږي او د دوی د ميني د ډېرښت په هکله به ځانته ډېر زيار باسي. لښکر خوښ او آرام ساته چي ستا سره مينه پيدا کي چي د بري پر ډګر پر شا رانه سي او ستا په مينه کي تر سر تېر وي. ويوهېږه ! چي لښکري وګړي خپل ګران ارواحونه د معاشاتو په وړ يا قيمت خرڅوي، معاشونه يې پر خپل وخت ورکوه که په دې توګه د دوی سره ولاړ نه سې. دوی بيا په هغه سخته موقع کي که څه هم خورا په لوړ قيمت وي د خپل سر په خرڅلاو کي بخل کوي.
12. اې زويه ويوهېږه ! چي د حکومت بيت المال د ملت حق او مال دی، پاچا يا آمر د هغه ساتونکی دی نه د هغه خرڅونکی ! که يو حاکم له امانت مال څخه د

---

[2] په کوټه چاپ کي "د هيواد سلامتي" راغلې ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل ځان دپاره خرخ وکي د هغو کسانو په وړاندي چي دا مال يې ده ته ايښی دی او دی يې پر درولی دی او يقين يې پر کړی دی خاين باله کېږي، او دا ښکاره کوي چي خاين سړی د وګړو په سترګو کي څه قدر او قيمت نه لري او د خدای (ج) او د خلکو غليم دی. بيت المال تل ښايي چي ډک او ودان وي ولي د حکومت بې سبکي تر نورو شيانو په لړوالي کي د مال ډېره څرګند ېږي.
دغه ډول پر تا ترلې ده چي وارداتو او صرفياتو ته په ژوره کتنه وګورې هغه چي زيات وي د بيت المال ته يې رخي کاږي پر تا دا لازمه ده چي څو دي وس وي او کېدای سي (هغه) لاري ومومې چي بيت المال په ډېرېږي ولي ستا ټوله هوډي حربي، سياسي، تجارتي، صنعتي، تعليمي پر هغه خپل وړ وخت په دغه بيت المال سره پوره کېږي.

ولي اې زويه !زمانه واړو دغه عملو ته پر دغه پخو لارو تلو ته اړې لري چي ژوند په سبک او پوره زړه او لوړ سر وکي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library